

12:810

LEGJOBB

KÖNYVEK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

LEGJOBB
KÖNYVEK

135.

Dosztojevszkij M. Tivadar

Az ördögösök

Országos Széchenyi Könyvtár

Budapest
Légrády Testvérek

I. kötet.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ÖRDÖNGŐSÖK

REGÉNY

IRTA

DOSZTOJEVSZKIJ M. TIVADAR

ELSŐ KÖTET.

BUDAPEST

LÉGRÁDY TESTVÉREK KIADÁSA

—
Nyomatott Légrády Testvéreknél.

elér
55

Ha agyon versz, mégse tudom :
Merre járunk ? mit tegyünk ?
Ugy látszik, hogy itt a pusztán
Ördög játszik mi velünk.

Hányan vannak? mért üvölt-
nek?

Mi a bajok ezeknek?
Tan boszorkányt adnak férjhez?
Itéli manót temetnek?

Puskin.

Vala pedig ott sok disznóknak nyájok, és kérik
vala őket, hogy megengedné nekik, hogy azokba
mennének. És megengedé nekik. És minekutána
kimentek volna az ördögök az emberből, bemenének
a disznókba. És a disznóknak nyájok nagy meredek
helyről a tóba rohana és oda vesze. Mikor pedig a
pásztorok látták volna a lett dolgot, elfutának és
elmenvén hírré adák a városban és a falukban. Ki-
menének azért a lakosok, hogy meglátnák, ami lett
vala; és menének Jézushoz és találák az embert,
kiből az ördögök kimentek vala, felöltözve és eszén
lenni, ki Jézus lábainál ül vala: és megfélemlének.
Megbeszélék pedig nékik azok is, akik látták vala:
mi módon szabadult volna meg az ördöngös.

Lucas evang. VIII. 32—37.

24077

12.8/10/135

M. N. MÚZEUM KÖNYVTÁRA
Nyomt. Növedéknapló.
1909. évi 230. sz.

ELSO RÉSZ.

I. FEJEZET.

— *Bevezetés helyett néhány szó a nagyon tisztelt Verhovenszkij Trofimovics István életrajzából.* —

I.

Midőn hozzá fogok, hogy leirjak egy nem régen végbe ment és igen különös történetet, amely a mi idáig semmiről sem híres városunkban folyt le, kénytelen vagyok az én járatlanságomnál fogva kissé messziről kezdeni, nevezetesen pedig a nagy tehetségű és mélyen tisztelt Verhovenszkij Trofimovics István biográfiájának némi-nemű részletezésével. Szolgáljanak ezek a részletek bevezetésül e krónikához, maga a történet, melyet leírni akarok, majd később következik.

Kijelentem röviden, hogy Trofimovics István köztünk mindig különös, hogy úgy mondjam polgári szerepet játszott és ezt a szerepét szenvedélyesen szerette, annyira, hogy — én azt hiszem — anélkül élni sem tudott volna. Nem az, mintha én őt a színpadi aktorhoz akarnám hasonlítani: Isten ments! annál is inkább, mert én őt magam is nagyon tisztetem. Itt csak arról lehet szó, hogy megszokta, vagy jobban mondva gyerek-korától kezdve szakadatlan és nemes hajlama volt a jóra való polgári élet kellemes álmái iránt. Így például rendkívül szerette az ő „üldözött“, hogy úgy mondja: „számkivetett“ állapotát. E két szócskában van valami klasszikus csillogás, amely őt egyszersmindenkorra megbabonázta és évek hosszú során elemelvén őt lassankint a saját vélekedésében, végre annyira

vitte, hogy a hiúságnak némi tekintetben igen magas és kellemes piedestáljára állította őt. A mult századnak egy szatirikus angol regényében bizonyos Gulliver haza térve a liliputok országából, ahol az emberek mindössze néhány hüvelyknyi magasságuak voltak, annyira megszokta ott magát óriásnak tartani, hogy még London utcáin is önkéntelenül rákiabált a járókelőkre és fogatokra, hogy térjenek ki és vigyázzanak magokra, nehogy ő azokat elgázolja; azt hitte, hogy ő még mindig óriás, a többiek meg mind törpék. Ezért kinevették, szidták, a goromba kocsisok még rá is csapkodtak az ostoraikkal: de igazuk volt-e ezeknek? Mit nem képes tenni a szokás? Trofimovics Istvánt is a szokás vitte odáig, s még ártatlanabb és kevésbé bántó formában, — ha szabad magunkat így kifejezni, — mert ő a lehető legderekabb ember volt.

Sőt én azt gondolom, hogy őt végre mindenki és mindenütt elfeledte; de azt már épen nem lehet mondani, hogy eleinte sem ismerték volna. Nem szenved kétséget, hogy ő bizonyos ideig hozzátartozott a mi elmúlt generációnk tevékeny embereinek pleiádjához s egy ideig — bár igen kevésig, — épen csak egy rövidke pillanatig — a nevét az akkori siető emberek közül sokan csaknem egy sorban említették a Csaadejev, Bjelinszkij, Granovszkij és a külföldön épen akkor feltűnni kezdő Gercen neveivel. De a Trofimovics István működése meg is szűnt csaknem abban a percben, amelyben megkezdődött, — ugyszó van „az események és körülállások viharától“. Nos aztán? Hát később bizony nemesak „viharok“, de „környülállások“ sem mutatkoztak, legalább ilyen értelemben nem. Csak nem régen tudtam meg — nagy csodálkozásomra, de egészen megbízható forrásból, — hogy Trofimovics István

nem csak hogy nem mint internált élt köztünk, a mi kormányzóságunkban, hanem soha még csak rendőrségi felügyelet alatt sem állt. Holott mindenki az ellenkezőt gondolta! Hát már most tessék elgondolni, hogy mit nem tesz a képzelődés! Ő maga egész életében őszintén azt hitte, hogy ő tőle bizonyos szférákban mindig félnek, hogy minden lépését megfigyelik és számon tartják s hogy az utolsó husz év alatt egymást felváltó kormányzók, mikor ide utaztak a gubernium igazgatására, már előre bizonyos szándékkal, eltökéléssel, nyugtalansággal gondoltak ő reá, részint felsőbb helyről hozván magukkal az instrukciókat, részint a kormányzóság átadásánál nyervén azokat. Ha valaki olyankor a legmegcáfolhatatlanabb adatokkal akarta volna meggyőzni Trofimovics Istvánt, hogy ő a világon semmitől sem tarthat, hát ő bizonyosan sértve érezte volna magát. Pedig hát ő a lehető legokosabb, legtehetségesebb, lehet mondani: tudományos ember volt, habár a tudományokban... no egy szóval: a tudományokban ő nem sokat tett, sőt úgy látszik: semmit sem. De hiszen az ilyesmi nálunk, Oroszországban a tudós embereknél napirenden van.

A negyvenes évek legvégén került haza külföldről s akkor tünt fel az egyetemi katedrán mint előadó. De csak egy-két előadást tartathatott — úgy tetszik: az arabusokról; tartott egy fényes dissertatiót is Hanau német város polgári és hanzasági jelentőségéről az 1413. és 1428. évek közti időszakban, egyuttal pedig azon különös és nem bizonyos okokról, amelyek miatt e jelentőség létre nem jöhetett. Ez a dissertáció akkor ügyesen és érzékenyen megsebezte a szlávjanofileket*) s egyuttal ezek sorában sok

*) *Szlavjanofil* a mi terminológiánk szerint *pánszláv*.

és elkeseredett ellenséget szerzett neki. Később, de már a katedrája elvesztése után, — mintegy boszuállásból, annak a megmutatására, hogy kit vesztettek el ő benne, — egy progressivista havi folyóiratban, amely Dickenst fordítottatta és George Sandot magasztalta, kiadta a bevezető fejezetét egy igen mélyen járó értekezésnek, azt hiszem: valami lovagoknak valami rendkívüli nemességéről, valami korszakban, vagy valami eféléről. Csak annyi bizonyos, hogy valami magasztos és rendkívüli érzésekről volt abban szó. Később azt beszélték, hogy az értekezés folytatását hirtelen betiltották, sőt hogy még a progressivista folyóiratnak is érzékeny kellemetlenségei voltak a bevezető rész közlése miatt. Ez nagyon is megtörténhetett, mert mi nem történhetett meg akkor? De az adott esetben valószínűbb, hogy semmi sem történt, s hogy a szerző egyszerűen rest volt az értekezését befejezni. Az arabusokról megkezdett előadásait pedig azért szüntette be, mert valahol valaki, (bizonyos valamely retrograd ellenség), elfogott egy valakihez irt valami levelet, amelyben valami „környülállásokról“ volt szó, s ennek következtében valaki valami felvilágosításokat követelt tőle. Nem tudom: igaz-e, de azt is beszélték, hogy ugyanakkor fölfedeztek Pétervárott egy rendkívül nagy, mintegy harminc emberből álló természetellenes és államellenes társaságot, a mely csaknem megrázkodtatta a fundamentumokat. Beszélték azt is, mintha magát Fouriert is lefordítani készültek volna. Szerencsétlenségre épen akkor fogták el Moszkvában Trofimovics Istvánnak egy költeményét, amelyet azelőtt hat évvel még Berlinben, egész fiatal korában irt s amely kéziratban kézzől-kézre járt két műkedvelő és egy tanuló közt. Ez a költemény nekem most is megvan a fiókomban;

csak a múlt évben jutottam hozzá, még pedig magától Trofimovics Istvántól kaptam az ő sajátkezű irásában, aláírásával és pompás vörös szattyán kötésben. Máskülönben a vers nincs minden poézis nélkül, sőt bizonyos tehetség is mutatkozik benne; furesa poéma, de akkor, (t. i. a harmincas években), ilyesfélét sűrűn irogattak. De már a tartalmát bajosan tudnám elmondani, mert az igazat megvallva semmit sem tudok belőle megérteni. Valami allegória, liriko-dramatikus formában és emlékeztet a „Faust“ második részére. A szin egy női karral kezdődik, erre egy férfi-kar következik, azután valami szellemek kara, végül valami lelkeké, amelyek még nem éltek, de nagyon szeretnének élni. Ezek a karok mind énekelnek valami meghatározhatatlan dologról, leginkább valakinek az elátkoztatásáról, de a fensőbb humor bizonyos árnyalatával. A szin hirtelen megváltozik és valami „Élet-ünnepe“ következik, amelyben még a rovarok is énekelnek, megjelen egy tekenős béka valami latin sacramentális szavakkal, sőt ha jól emlékszem: énekel még valami ásvány is, tehát egy már igazán nem élő tárgy. Általában mindnyájan egyre énekelnek s ha beszélgetnek, hát akkor valahogy határozatlanul szitkozódznak, de ezt is bizonyos magasabb jelentőség árnyalatával. Végül a szin újra változik s valami vad vidék mutatkozik, amelynek szirtjei közt egy civilizált fiatal ember sétálgat és valami füvet tép és éget el, egy tündérnek pedig arra a kérdésére, hogy minek égeti el a füvet? azt feleli, hogy ő túlságos életerőt érezvén magában, feledést keres s azt a fü leveiben találja fel, főcélja pedig az, hogy mentől előbb elveszítse az esztét, (mely cél keresése talán felesleges is). Erre kirugtat egy leirhatatlan szépségű ifju egy fekete lovon, akit rettentő sokféleségű nép

követ. Az ifju a halált jelképezi, amelyet valamennyi nép kíván. Utoljára, a legvégső színen megjelen a babilóni torony, amelyet valami atleták végre is felépítenek valami új reménységet ébresztő dalok közt s mikor már a leg-tetejéig felépítik, akkor — mondjuk : az Olympus ura — komikus módon elszalad, a magához tért emberiség pedig elfoglalja annak a helyét és rögtön új élet kezdődik, új berendezkedéssel. Nos : ezt a poémát találták akkor veszedelmesnek. Én a múlt évben azt ajánlottam Trofimovics Istvánnak, hogy én ezt a poémát, mint ezidőszerint tökéletesen ártatlant, kinyomatom, hanem ő ez ajánlatot kedvetlenséggel visszautasította. A tökéletes ártatlanságra vonatkozó véleményem nem tetszett neki, sőt ennek tulajdonítom azt az elhidegülést, is, amely köztünk teljes két hónapig volt. S mi történt ? Hát egyszer csak, majdnem akkor, mikor én a kinyomtatást ajánlottam, kinyomtaták a poémát odakint külföldön valamelyik forradalmi folyóiratban vagy gyűjteményben, még pedig a Trofimovics István tudta nélkül. Ez eleinte megrémült, rohant a kormányzóhoz és a legnemesebb hangon igazoló levelet irt Pétervárra, felolvasta azt nekem kétszer is, de el nem küldte, mert nem tudta kinek címezni. Elég az hozzá, hogy izgatott volt egy egész hónapon át ; de én meg vagyok győződve róla, hogy szíve rejtekében nagyon hízelt neki az eset. Csaknem éjjel is azzal a füzetrel aludt, amelynek egy példányát sikerült neki megkeríteni, nappal pedig a szalmazsákja alá rejtette azt s még a takarító asszonyt sem bocsátotta be, hogy megágyazzon, — és bár mindennap várt valahonnan valami telegrammot, mindazáltal igen büszkén nézegetett. Semmiféle telegramm nem érkezett sehonnan. Erre aztán én velem is kibékült, ami az ő szelid

és haragtartásra nem alkalmas szívének a rendkivüli jóságáról tanuskodik.

II.

Hiszen nem állítom én azt, hogy ő egyáltalában semmit sem szenvedett: én csak arról vagyok most már teljesen meggyőződve, hogy bátran folytathatta volna az ő előadását az arabusairól ameddig csak neki tetszett volna, csak adta volna meg a szükséges magyarázatokat. Csakhogy őt akkor nagyon sarkalta az ambíció és különös sietséggel igyekezett magát egyszermindenkorra meggyőzni, hogy az ő karrierjének vége van az egész életére, még pedig a „környülállások vihara“ miatt. S ha a teljes igazságot meg kell mondani, hát az ő karrierjének a megváltoztatását egy régebbi és most újra megismételt, a lehető legdelikátabb ajánlat idézte elő, amelyet neki Sztavrogina Petrovna Borbála, egy tábornoknak igen gazdag felesége tett arra nézve, hogy fogadja el úgy is, mint nagy képzettségű pedagógus, úgy is, mint jó barát, — a fényes honoráriumról nem is szólva, — a tábornokné egyetlen fiának a nevelését és egész szellemi kiképzését. Ezt az ajánlatot első ízben még Berlinben tették neki, még pedig éppen abban az időszakban, mikor ő először özvegyen maradt. Első felesége egy könnyelmű leány volt a mi kormányzóságunkból, akit ő még első, éretlen fiatalságában vett el és úgy látszik, hogy ezzel a máskülönben igen kellemes személylyel igen sok kellemetlensége volt, még pedig azért, mert nem bírta annak a költekező vágyait kielégíteni, ezen kívül egyéb okokért is, amelyek némiképen már delikát dolgok. Az asszony Párizsban halt meg, miután már három évig külön élt a férjétől, és egy ötéves fiut hagyott rá, „az első, örömmel teljes és még meg nem zavart szerelem gyümölcsét“,

mint azt nekem egy busongó pillanatában Trofimovics István mondta. A kis fiut akkor mindjárt haza küldték Oroszországba, s egészen ott nevelkedett az valami távoli rokonságu néniknél, valami isten háta mögötti zugban. Trofimovics István akkor nem fogadta el a Petrovna Borbála ajánlatát és másodszer is hamar megházasodott, be sem várva az egy évi gyásza leteltét; elvett pedig ezuttal egy szükszavu berlini német leányt, s ami fő: anélkül, hogy erre valami különös szükség lett volna. Ezen kívül egyéb oka is volt, amiért a nevelői állást el nem fogadta: elcsábította őt egy feledhetetlen tanárunknak akkor feltűnt nagy hirneve és ő is első dolgának tartotta, hogy haza repüljön egy katedrára, hogy azon kipróbálja az ő sas-szárnyait. Hát aztán mikor e szárnyak már leeffentek, eszébe jutott — természetesen — az az ajánlat, amely különben már első ízben is ingadozást idézett elő az ő elhatározásában. Második feleségének a halála pedig, aki egy évig sem élt vele, végkép eldöntött mindent. Megmondom egyenesen: az egész elhatározás a Petrovna Borbálának ő iránta tanusított lángoló részvéte és eléggé meg sem becsülhető, lehet mondani: klasszikus barátsága révén esett meg, ha ugyan így lehet a barátságot minősíteni. Trofimovics István rohanvást sietett e barátság ölelő karjaiba és a dolog eltartott aztán több mint husz évig. Azt a kifejezést használtam, hogy „rohanvást sietett az ölelő karokba,“ de isten mentsen, hogy ebből valami feleslegest gondoljunk; ezt az ölelést csakis a legmagasabb erkölcsi értelemben kell venni. Ezt a két figyelemre méltó lényt a legfinomabb, a legdelikátább kötelék füzte egymáshoz örökre.

A nevelői állást még azért is el kellett fogadni, mert a Trofimovics István első felesége

után maradt kis, nagyon is kis birtokocska épen tözsomszédságában volt a mi kormányzó-ságunkban Szkvoresnyikinek a Sztavrogin-féle nagyszerű birtoknak. Ezen kívül igen alkalmas volt az egyetemi roppant elfoglaltságtól megszabadultan a csöndes dolgozószobában magát a tudománynak szentelni és a hazai irodalmat a legmélyebb kutatásokkal gazdagítani. Kutatások nem mutatkoztak, ahelyett sikerült egész hátra'evő életében, több mint husz évig, hogy úgy mondjuk: „élő szemrehányásképen“ a haza előtt állania, mint a nemzeti költő mondja:

Élő szemrehányásképen
Álltal hazád előtt régen,
Te liberális ideálista.

☞ Csakhogy az a személy, akiről így beszélt a nemzeti költő, talán joggal illeghetett volna ilyen értelemben egész életén át, ha úgy tetszett volna neki, bár az ilyesmi nagyon unalmas dolog. De a mi Trofivomics Istvánunk, az igazat megvallva, csak utánczata volt az olyan személyeknek, aztán még az illegést is megunván, leginkább csak heverészett. No de ha heverészett is, az élő szemrehányást megőrizte fekvő állapotában is, — ezt meg kell neki adni, — annyi- val is inkább, mert a kormányzósághoz mérve ez is elég volt. Látták volna csak őt, mikor velünk a mi klubunkban a kártya-asztalhoz leült! Egész lénye mintha ezt mondta volna: „Kártya! Én leülök önökkel jerálást*) játszani! Hát helyén van-e ez? Ki ezért a felelős? Ki tette tönkre az én munkás tevékenységemet és változtatta azt jerálásra? Eh, veszszen hát Oroszország!“ és méltóságosan tőköt hitt.

Az igazat megvallva: nagyon szeretett kártya[☞] közben civakodni, s ezért különösen az

*) Orosz kártyajáték, olyanforma, mint a kalabriász.

utóbbi időkben gyakran voltak kellemetlenségei Petrovna Borbálával, annyival inkább, mert örökösen vesztett. De erről majd később. Csak annyit jegyzek meg itt, hogy ő lelkiismeretes ember is volt, (már mint néha), és azért gyakran búsongott. A Petrovna Borbálával folytatott egész husz évi barátsága alatt évenként háromszor, négyszer pontosan ugynevezett „honpolgári levertségbe“ esett, vagy egyszerűen mondva eleresztette az orrát, de amaz a kifejezés nagyon tetszett Petrovna Borbálának. Később a honpolgári bajokon kívül a pezsgőivásiak is kerülgették, de az éber Petrovna Borbála egész életében meg tudta őt őrizni minden triviális hajlamoktól. Szüksége is volt a dajkálásra, mert néha nagyon furesa volt: a legfenségesebb honpolgári tünődései közt egyszerre csak el kezdett nevetni, de a legközségesebb népies módon! Voltak percek, mikor maga-magáról is a leghumorisztikusabb módon nyilatkozott. Petrovna Borbála pedig semmitől sem félt annyira, mint a humorisztikus hangtól. Petrovna Borbála klasszikus nő, mecénás nő volt, aki csak a legfenségesebb eszmekörben szeretett mozogni. Nagyon jelentékeny volt tehát az ő husz évig tartott befolyása az ő szegény barátjára. Erről a hölgyről külön is kellene szólni. Meg is teszem.

III.

Vannak különös barátságok: két jó barát közül egyik a másikat szeretné megenni, egész életökben ilyen a hangulatuk, hanem azért megválni nem tudnak. Sőt nem is lehet egymástól elválniok: a felingerült és az összekötést felbontó barát volna az első, aki ebbe belebetegednék, sőt talán még bele is halna. Határozottan tudom, hogy Trofimovics István nem egyszer a Petrovna Borbálával négy szemközt

lefolytatott legintimebb ömlengések után, a Petrovna Borbála távoztával hirtelen felugrott a diványról és elkezdte a falat az öklével verni.

Ez pedig minden allegória nélkül történt, annyira, hogy egyszer még a stukaturát is leverte a falról. Azt kérdezhetik: hogyan tudhattam én meg ilyen finom részleteket? Hátha én szemtanu voltam? Hátha maga Trofimovics István nem egyszer zokogott a vállamra borulva s a legélénkebb színekkel festve le előttem az ő titkait? (És miket nem mondott ő el nekem ilyen alkalmakkor!) De ime: mi történt mindig az ilyen zokogások után: másnap már kész lett volna maga-magát felfeszíttetni a hátlátlansága miatt; sürgősen magához hivatott, vagy hozzám szaladt, egyesegyedül azért, hogy elmondja nekem, hogy „Petrovna Borbála a tisztesség és delikátság angyala, ő pedig éppen az ellenkező!” Nem csak én hozzám szaladgált, hanem több ízben meg is írta ezt Petrovna Borbálának a legékesebben szóló levelekben és nevének teljes aláírásával beismerte, hogy nem régebben, mint csak a tegnapi napon azt beszélte Petrovna Borbáláról valakinek, hogy Petrovna Borbála csak hiuságból tartja őt magánál s irigyli az ő tudományos és tehetséges voltát, máskülönben pedig gyűlöli őt és csak nem meri gyűlöletét nyilvánítani, mert fél, hogy ő rögtön ott hagyná s ezzel ártana az ő (Petrovna Borbála) irodalompartolói reputációjának; hogy emiatt ő megveti maga-magát és elhatározta, hogy erőszakkal vet véget az életének; Petrovna Borbálától pedig várja most az utolsó szót, amely mindent el fog határozni stb. stb. El lehet képzelni ezek szerint, hogy milyen hisztériáig jutottak néha az ötvenéves csecsemők e legártatlanabbjánál az idegeskedési rohamai! Én magam is olvastam egyszer egy ilyen levelét, amelyet va'ami cse-

kélység miatt kitört perpatvar után irt s amely csupa epe volt. Könyörögtem neki, hogy ne küldje el ezt a levelet.

— Azt nem tehetem . . . a becsület . . . a kötelesség . . . meghalnék, ha el nem mondanék neki mindent, mindent! — felelt csaknem lázasan és csakugyan elküldte a levelet.

Épen abban különböztek egymástól, hogy Petrovna Borbála soha sem küldött volna el ilyen levelet. Igaz, hogy Trofimovics István ész nélkül szeretett leveleket irni; irogatott Petrovna Borbálának, habár azzal egy fedél alatt lakott, irt napjában néha kétszer is. Biztosan tudom, hogy Petrovna Borbála e leveleket figyelmesen végigolvasta, még ha napjában két levelet kapott is s elolvastván, külön fiókba rakta azokat, megszámozta és szortirozta; ezenkívül jól a szívébe véste azok tartalmát. Aztán egész nap felelet nélkül hagyta a barátját, úgy találkozáván vele, mintha semmi sem történt volna. Lassankint annyira idomitotta őt Petrovna Borbála, hogy már ő maga sem mert a tegnapiakkal előhozakodni, csak nézett egy ideig a barátnéja szemébe. De az semmit sem felejtett el, ő ellenben nagyon is hamar felejtett, s felbátorodva a barátnéja nyugodtságától, néha még aznap pezsgő mellett vigadott és hancurozott, ha barátai közé került. Gondolható, milyen mérgelődéssel nézte őt ilyenkor Petrovna Borbála, ő pedig semmit észre sem vett! Legfeljebb egy hét, vagy egy hónap, vagy épen egy félév multán gondolt rá valamely levelének valamely kifejezésére, aztán az egész levélre és annak összes körülményeire s akkor hirtelen csak úgy égett a szégyentől s annyira gyötörte magát, hogy rendesen rájött a szokott betegsége, a kolerin. Ezek a különös rohamok, mint a kolerin is, némely esetekben az ő idegességének különös kifolyásai voltak

és némi tekintetben az ő testalkatának furcsa kuriozitását mutatták.

Tény, hogy Petrovna Borbála őt igazán és gyakran gyűlölte; ő pedig csak egyet nem birt mindvégig észrevenni: azt, hogy ő utoljára már Petrovna Borbálának mintha csak a fia, a teremtménye, sőt lehet mondani: a felfedezése lett volna; mintha a testéből való test lett volna, akit az bizony nemcsak „a tehetsége iránt való irigységből“ tart magánál. Ilyen feltevés eszerint sérthette is Petrovna Borbálát. A derék asszonyban a gyűlölség, féltés és lenézés közt valami türehetetlen szeretet is pislogott iránta. Még a szellőtől is őrizte, dajkálta husz álló esztendeig, nem tudott volna egész éjjeleken át aludni, ha annak a poétai, tudósi, hazafiai reputációját kikezdték volna. Ezt a reputációt Petrovna Borbála találta ki és ugyancsak ő tartotta jókarban. Trofimovics István valami ábrándféléje volt Petrovna Borbálának . . . Hanem ezért aztán valóban sokat követelt néha tőle, időnkint valóságos rabszolgaságot. És nem fejtett el neki semmit sem, hogy az már szinte gonoszság volt tőle. Hadd mondok el csak erre vonatkozólag két anekdotát!

IV.

Egyszer, mikor a jobbágyok felszabadításáról még csak beszélni kezdtek, mikor az ujjongó Oroszország arra készült, hogy teljesen újjá szülessen, meglátogatta Petrovna Borbálát egy pétervári báró, aki igen nagy összeköttetésekkel dicsekedhetett s igen közel állt az intéző körökhöz. Petrovna Borbála rendkívül nagyra becsülte az ilyen látogatásokat, mert a felsőbb társasággal való összeköttetései a férje halála után egyre gyengültek, végül egészen meg is szüntek. A báró ott volt nála vagy egy óráig és ott meg is teázott. Más senki

sem volt jelen, de Trofimovics Istvánt Petrovna Borbála meghívta a teához, hogy kérkedjen vele. A báró már hallott is valamit Trofimovics Istvánról, vagy úgy tett, mintha hallott volna, de az egész teázás alatt nem igen törődött vele. Természetes, hogy Trofimovics István nem aláztathatta meg magát, mert a manérai a lehető legválasztékosabbak voltak. Igaz, hogy — amint látszott — nem volt valami előkelő származású, de úgy esett a dolog, hogy kiskorától kezdve egy előkelő moszkvai háznál nevelkedett, következésképen jól; franciául úgy beszélt, mint a született párizsi. Ennélfogva tehát a báró első tekintetre láthatta volna, hogy milyen emberekkel veszi magát körül Petrovna Borbála, ámbar csak kormányzósági városban lakik. De nem így történt. Mikor a báró megerősítette az akkor még csak hírképen szállodgáló intézkedéseket a küszöbön álló reformokról, Trofimovics István nem bírt magával az elragadtatás miatt és éljent kiáltott; sőt még a kezével is olyan gesztust csinált, ami elragadtatást jelentett. A kiáltása nem volt valami hangos, sőt nagyon is elegáns; sőt az is meglehet, hogy az elragadtatása csak előre eltökélt indulat volt s a gesztust a teázás előtt félórával tükörből tanulta be, de — úgy látszik — valami nem jól sikerülhetett neki, mert a báró megengedett magának egy alig-alig észrevehető mosoly. bár azonnal egy rendkívül udvarias frázist mondott az összes orosz szívek általánosán várható ellágyulásáról a nagy esemény bekövetkeztét illetőleg. Azután nemsokára elment s elmenet nem felejtette el Trofimovics Istvánnak is odanyújtani egy ujját. Visszatérve a vendéglátó terebbe, Petrovna Borbála vagy három percig nem szólt egy szót sem, csak mintha keresgélt volna valamit az asztalon; hanem aztán hirtelen Trofimovics Istvánhoz

fordult és sápadtan, szikrázó szemekkel, a fogán keresztül szűrve szólalt meg :

— Ezt sohasem felejttem el önnek !

Másnap azonban már úgy találkozott a barátjával, mintha soha semmi sem történt volna ; ezt az esetet nem említette többet. De tizenhárom év multán egy tragikus pillanatban eszébe jutott, szemére vetette ezt Trofimovics Istvánnak és épen úgy elsápadt mint tizenhárom év előtt, mikor először tett emiatt szemrehányást. Egész életében csak kétszer mondta neki, hogy : „ezt sohasem felejttem el önnek“. A báróval történt eset már a második volt ; de az első eset is oly jellemző a maga nemében : és amint látszik : oly nagy jelentőségű volt a Trofimovics István életében, hogy kész vagyok azt is elmondani.

Ez 1855-ben történt, tavasszal, május havában, épen azután, hogy Sztavrogin tábornoknak, a könnyelmű öreg embernek halálhírét vették : az öreg gyomorbeteg halt meg, mikor épen útban volt a Krymbe, ahová az operáló hadsereghez történt kineveztetése folytán sietett. Igaz, hogy Petrovna Borbála nem búsúthatott utána sokáig, mert az utóbbi négy évben férjétől elváltan élt és annak évi járadékot fizetett. (Magának a tábornoknak mindössze csak másfélszáz főre menő jobbágsága volt meg a fizetése, ezenkívül csak az összeköttetései és ismeretségei; Szkvoresnyiki falu és minden gazdagság a Petrovna Borbáláé volt, aki egy igen gazdag bérlő családjából származott). Mindazáltal megrendült a váratlan hírtől és magányba vonult. Magától értetődik, hogy Trofimovics István elválhatatlanul vele volt.

A május hónap teljes virágjában volt ; az esték csodaszépek. Virított a meggyfa. A két jóbarát minden este lement a kertbe és késő éjjelig ott üldögélt a kert házikóban, kiöntve

egymás előtt gondolataikat és érzéseiket. Poétikus percek voltak azok! Petrovna Borbála a sorsában történt változás folytán a szokottnál beszédesebb volt. Mintha közelébb simult volna a barátja szívéhez s ez így ment néhány estén át. Egyszerre csak egy különös gondolat ütötte Trofimovics Istvánt; „vajon nem számít-e a vigasztalhatatlan özvegy ő rá? s nem vár-e tőle erre nézve a gyászév letelte után nyilatkozatot?“ Cinikus gondolat; de hát a fensőbb minőségű észjárás még elősegíti a cinikus gondolkozást már csak sokoldalúsága folytán is. Tovább szemlélődvén megállapította, hogy aligha el nem találta az igazat! Eltűnődött: „Igaz, hogy a vagyon roppant nagy, de...“ S tény, hogy Petrovna Borbálát nem igen lehetett szépnek mondani: magas, sárga bőrű, csontos asszony volt, rendkívül hosszú arccal, amely lóra emlékeztetett. Trofimovics István egyre jobban tűnődött, kétségeskedett, néhányszor még sírva is fakadt határozatlanságában, (a sírás könnyen állt nála). Esténkint pedig, már mint a kerti házikóban, önkéntelenül valami szeszélyes, mosolygó, kacérkodó, hanem azért kevély kifejezést öltött. Ez valahogy véletlenül, szándéktalanul szokott előállni, sőt mentől nemesebb lelkű az ember, annál jobban észrevehető rajta az ilyesmi. Isten tudja: hogy volt, mint volt, de a legvalószínűbb, hogy a Petrovna Borbála szívében semmi olyan nem is kezdődött, ami a Trofimovics István föltevését igazolhatta volna. Meg aztán Petrovna Borbála nem is cserélte volna fel az ő Sztavrogin nevét Verhovenszkijra, bármily nevezetes lett légyen is ez. Az egész valószínűleg csak asszonyi játék volt az ő részéről, a női kívánságnak öntudatlan megjelenése, ami oly természetes némely rendkívüli asszonyoknál. Egyébiránt erről sem kezeskedem; a női szív még a mai napokig is kifürkészhetetlen.

De folytatom. Fel kell tennem, hogy Petrovna Borbála hamarosan kitalálta az ő barátja különös arckifejezését, hiszen igen éles megfigyelő tehetsége volt, Trofimovics István pedig néha nagyon is báva. De az esték tovább is folytak úgy, mint eddig, a beszélgetések ép oly poétikusak és érdekesek voltak. Hát egyszer, már késő éjszaka, a legélénkebb és legpoétikusabb beszélgetés után a legbarátságosabban váltak el, melegen megszorítva egymás kezét azon épületszárny bejáratánál, amelyben Trofimovics István kvartélyozott. Minden nyáron átköltözött ő ebbe az épületrészbe, amely csaknem a kertben volt, a szkvoresnyiki ropant nagy urasági házból. Alig ért be a szobájába, alig gyujtott szivarra s élénk tünődései közben alig állt a nyitott ablak mellé, nézegetve a pelyhes felhőket, amelyek a hold körül fehéren libégtek, amint egyszerre csak halk suhogást hallott, amelyre hirtelen megfordult. Petrovna Borbála állt előtte, akit ezelőtt vagy négy perccel hagyott el. Petrovna Borbála sárga arca csaknem megkékült, ajkait összeszorította, szája szélei remegtek. Vagy tíz percig nézett így, szótlantul, szilárd, irgalmat nem ismerő tekintettel a Trofimovics István szemébe, aztán szapora suttogással így szólt :

— Ezt soha sem felejttem el önnek !

Mikor ezt nekem Trofimovics István tíz év multán, jól bezárt ajtók mögött elbeszélte, megesküdt, hogy akkor annyira megdermedt a helyén, hogy észre sem vette, mikor Petrovna Borbála eltávozott. Minthogy pedig Petrovna Borbála azután soha egy szóval sem célzott a történtekre s megint ment minden a régi rendben, mintha mi sem történt volna, Trofimovics István egész életében hajlandó volt azt hinni, hogy mindez csak az ő betegségét megelőző hallucináció volt, annyival is inkább, hogy ő

még az éjjel csakugyan meg is betegedett és teljes két héttel feküdt, aminek következtében persze megszűntek a kerti házikóban is a találkák.

De a hallucinációra vonatkozó képzelődése dacára egész életében minden nap mintha várta volna a folytatást, hogy úgy mondjam: a csomó megoldását. Nem hitte, hogy azzal vége is van a dolognak. S ha így állt a dolog, akkor bizonyára furcsán esett neki néha a barátnejára nézni.

V.

Trofimovics Istvánnak még a ruháját is Petrovna Borbála fundálta ki s abban járt az egész életében. A ruha elegáns és karakterisztikus volt: hosszúszárnyú fekete kabát, amely csaknem állig be volt gombolva, de amely igen legényesen állt rajta; puha kalap, (nyaranta szalmakalap) széles karimával; fehér batiszt nyakravaló nagy csokorra kötve, lefüggő végekkel; ezüst fogantyús pálcza; vállig érő hosszú haj. Sötétszöke ember volt s a haja csak az utóbbi években kezdett őszülni. Bajuszát, szakállát borotválta. Azt mondják, hogy fiatal korában nagyon szép volt. Szerintem még öreg korában is figyelmet gerjesztő. De meg ugyan micsoda öregség is az ötvenéves kor? Egyébiránt bizonyos polgári felfogás szerint ő nemcsak hogy nem fiatalította magát, de mintha még kérkedett volna a meglelt korával s az ő fekete ruhájában, az ő magas, szikár természetével, vállig érő hajával valamely pátriarchára hasonlított, vagy még inkább Kukolnyikra, a poétára, akit a 30-as években valami hetilap mellett litografált arcképben adtak ki; különösen akkor hasonlított erre a poétára, mikor nyárban a kertben virágzó orgonabokor alatt üldögélt, kezében kinyitott könyvvel és a nap lementén tünődve. A könyvet illetőleg meg-

jegyzem, hogy utoljára már mintha huzódzott volna az olvasástól. Egyébként ez már a legutolsó időkben volt. A Petrovna Borbála által nagy mennyiségben hordatott hirlapokat és folyóiratokat mindig olvasgatta. Érdeklődött az orosz irodalom sikerei iránt is, de emellett mindig megőrizte a saját méltóságát. Tanulmányozni próbálta a hazai és külföldi magasabb politikát is, de aztán mihamar megunta és abba hagyta. Az is megtörtént, hogy a kertbe menve kezében Toqevillt vitte magával, a zsebébe dugva pedig Paul de Kockot. Különben ez kicsiség!

Zárjel közt még a Kukolnyik arcképéről is kell szólnom : ez az arckép még akkor került Petrovna Borbálához, mikor ő mint fiatal leányka a moszkvai nemes leányok nevelő-intézetében volt. Rögtön beleszeretett az arcképbe, mint az valamennyi nevelő-intézetbeli leányka szokása, akik mindenkibe beleszeretnek, még a rajz- és szépírás-tanítóba is. De ebben nem a leánykák szokása a figyelemre méltó, hanem az, hogy Petrovna Borbála ezt az arcképet még ötven éves korában is jól megőrizte az ő legintimebb drágaságai közt, annyira, hogy talán épen ezért komponált Trofimovics Istvánnak olyan ruhát, amely a képen feltüntetett kosztümhöz hasonlított. De persze ez is jelentéktelen dolog.

Az első időkben, vagy helyesebben mondva a Petrovna Borbálánál való tartózkodásának első felében, Trofimovics István még mindig gondolt arra, hogy valami művet írjon és minden nap komolyan készült rá, hogy a munkát megkezdje. De a mondott idő második felében már — amint látszik — még a tárgyát is elfejejtette a megírandó műnek. Egyre gyakrabban mondogatta : „Ugy látszik, kész volnék a munkára, az anyag együtt volna, de csak nem akaródzik

dolgozni. Semmihez sincs kedvem!“ És búsan lehajtotta a fejét. Kétségtelen, hogy ez tette őt előttünk olyan fenköltté, mint a tudomány mártirját. De ő maga valami egyebet várt. „Elfelejtettek, senkinek sem kellek már!“ tört ki belőle nem egyszer a panasz. Ez a tépelődés az ötvenes évek legvégén bántotta őt. Petrovna Borbála végre belátta, hogy a dolog komoly. Mert ő sem tudta azt elviselni, hogy az ő barátját elfeledték s hogy az már senkinek sem kell. Hogy tehát szórakoztassa s azzal együtt hirnevét felújíttassa, elvitte őt akkor Moszkvába, ahol néhány tudós és szépíró ismerőse volt; de kisült, hogy Moszkva sem segített a helyzetben.

Különös idők jártak akkor; valami új, a régi nagy csendességre semmiképen sem emlékeztető, különös dolog kezdődött, amit mindenütt megéreztek, még Szkvovesnyikiben is. Különféle hírek keringtek. Az események többé-kevésbé ismertek voltak, de látnivaló volt, hogy azokon kívül valami ideális is követték az eseményeket, még pedig rendkívül nagy mennyiségben. És épen ez okozott zavart: sehogy sem bírták megtudni az emberek, hogy mit jelentsenek voltaképen azok az ideák. Petrovna Borbála az ő asszonyi természeténél fogva ki akarta azok titkát kutatni. Hozzálátott, hogy maga olvasson el a hírlapokat és folyóiratokat, a külföldi tiltott kiadványokat és az akkor szokásba jött proklamációkat, (mindezt meg tudta szerezni); de attól még csak jobban meghabarodott a feje. El kezdett leveleket írogatni; csak kevesen feleltek neki s mentől későbben, annál érthetlenebbek voltak a feleletek. Ünnepelesen felszólította Trofimovics Istvánt, hogy egyszersmindenkorra magyarázza meg neki „mindezen ideákat“; de Trofimovics Istvánál minden csak arra

ment ki, hogy őt elfeledték és hogy ő már senkinek sem kell. Trofimovics István az általános mozgalmat igen lenézően szemlélte. Végre ő róla is megemlékeztek, eleinte a külföldi nyomtatványokban, mint számkivetett mártírról, erre pedig rögtön Pétervárott is, mint egy bizonyos csillag-csoport egyik csillagáról; sőt még Radiscevvel is összehasonlították — tudom is én miért? Azután azt írta róla valaki, hogy ő már meghalt és az illető felajánlotta, hogy megírja az életrajzát. Trofimovics István rögtön feltámadt és roppant nagyralátó lett. Az a lenézés, melylyel kortársait kezelte, hirtelen eltűnt s arról kezdett ábrándozni, hogy csatlakozik a mozgalmakhoz és megmutatja: ki és mi ő! Petrovna Borbála megint elhitt neki mindent és lótot-futott, tett-vett. Elhatározott, hogy minden legkisebb késedelmezés nélkül Pétervárra utaznak, megtudnak ott mindent apróra, személyesen is részt vesznek mindenben: s ha lehet: Trofimovics István új tevékenységet kezd, minden téren és megmásíthatatlanul. A többi közt kijelentette Petrovna Borbála, hogy kész egy új, saját folyóiratot alapítani és mostantól kezdve egész életét annak szentelni. Trofimovics István látva, hogy már ennyire jutottak, még nagyralátóbb lett, útközben pedig csaknem pártfogóan bánt Petrovna Borbálával, amit ez nem mulasztott el jól eltenni a haragra való okai közé. Petrovna Borbálának különben más oka is volt az utazásra, nevezetesen az, hogy megújítsa összeköttetéseit a magasabb társasággal. Szükségét érezte, hogy amennyire lehet, életjelt adjon magáról a társaságban, vagy hogy ezt legalább megpróbálja. Az útrakelés nyilvános ürügyéül pedig az szolgált, hogy meg akarta látogatni egyetlen fiát, aki akkor a pétervári lyceum tanfolyamát éppen elvégezte.

VI.

Csaknem az egész téli szezont Pétervárott töltötték. Hanem nagybőjtre minden úgy szét-pattant, mint valami színes szappanbuborék. Az ábrándok szétfoszlottak s a képtelen helyzet még kiállhatatlanabbá vált. Először is a magasabb összeköttetések nem sikerültek, legfeljebb csak a legmikroskopikusabb formában és megaláztatásokkal. A megsértett Petrovna Borbála az „új ideákra“ akarta vetni magát és estélyeket kezdett adni. Írókat hítt meg, a kikből mindjárt egy egész sereget hoztak el hozzá. Később már meghívás nélkül is jöttek; egyik hozta a másikat. Soha sem látott még ő ilyen literátorokat. Hiúk voltak a képtelenségig, de egészen nyiltan, mintha ez kötelességök lett volna. Némelyek, — persze távolról sem mind, — részegen jöttek, de mintha ebben valami különös, csak tegnap óta fölfedezett szépséget találnának. Büszkék voltak valamennyien valamire, de a végletekig. Minden arcon olyasmi volt olvasható, hogy ők csak épen az imént fedeztek föl valami rendkívül fontos titkot. Gyalázták egymást s ezt a saját javukra írták. Meglehetősen nehéz volt megtudni, hogy mit írtak voltaképen; de voltak köztük kritikusok, regényírók, dramaturgok, szatirikusok és leplezők. Trofimovics István bejutott ezek legfelsőbb körébe is, oda, a honnan a mozgalmakat intézték. Az intézőkhöz vezető út kimondhatatlanul magas volt, hanem azért őt rendkívül szívesen fogadták, ámbár pedig egyikök sem tudott ő róla semmit s ha hallott is valamit, hát csak annyit, hogy ő valami „ideának a képviselője.“ Annyira sürgött-forgott ezek körül, hogy sikerült neki egyszerűen ezeket is oda kapni a Petrovna Borbála estélyére, dacára ezek olympusi mivoltának.

Ezek igen komolyak és igen fontoskodók voltak ; igen szépen viselték magukat ; a többiek láthatóan félték tőlük ; az is látható volt azonban, hogy az olympusiaknak nagyon drága volt az idejük. Megjelent két-három régebbi irodalmi nevezetesség is, akik akkor éppen Pétervárott voltak s akikkel Petrovna Borbála már régóta a legideálisabb viszonyt ápolta. De legnagyobb csodálkozására ezek a valóságos és már minden kétségen felül álló nevezetességek esendesebbek voltak, mint a víz, szerényebbek, mint az ibolya, sőt némelyikök szinte belé ragadt az új gyülevész népbe és szégyenletesen kereste annak a kegyét.

Trofimovics Istvánnak eleinte egész jó sikerei voltak ; felkapták őt és kérkedtek vele az irodalmi nyilvános összejöveteleken. Mikor először jelent meg egy nyilvános irodalmi felolvasás alkalmával a dobogón, mint szintén felolvasó, falrengető taps keletkezett, amely eltartott vagy öt percig. Kilenc évvel később könyezve emlékezett erre vissza — inkább művészi természete folytán, semmint hálából. „Esküszöm önnek és fogadni mernék rá, — mondotta nekem — de csak nekem — titokban — hogy abból az egész nagy közönségből egy lélek sem tudta : ki s mi vagyok !” Érdekes vallomás : e szerint hát mégis csak éles esze volt neki, ha mindjárt ott, a dobogón, ellenére önhittségének, így meg tudta ítélni a helyzetet ; de másfelől e szerint hát még sem volt neki éles esze, ha ő még kilenc év multán sem tudott erről a hálátlanság vádjá nélkül beszélni. Aláíratk vele két-három kollektiv tiltakozást, (hogy mi ellen, azt maga sem tudta) aláírta magát. Petrovna Borbálával is aláíratk egy tiltakozást valami „hallatlan eset” ellen ; ő is aláíratkozott. Egyébaránt ez új emberek nagy részben, ha meglátogatták is

Petrovna Borbálát, kötelességöknek tartották valamiért lenézéssel és gúnnyal tekinteni reája. Trofimovics István később, keserű pillanataiban célozgatott arra előttem, hogy Petrovna Borbála épen azon időtől kezdve lett az ő irígye.

Petrovna Borbála tudta az illető íróról, hogy neki nem való azokkal foglalkoznia, de azért mindig várva várta, asszonyi hisztérikus türelmetlenséggel leste őket és ami fő: mindig várt valamit. Az estélyein keveset beszélt, bár beszélni tudott volna, de inkább hallgatta a mások beszédét. Beszéltek a cenzura és a szövégekre tenni szokott erősítő jel (τ) eltörléséről, a kirill-betűknek latinra való csereléséről, valakinek a tegnapi napon történt számkivetéséről, valami skandalumról, Oroszországnak a nemzetiségek szerint való feldarabolásáról és ennek előnyösségéről, hogy szabad federációban egyesülhetnének aztán e nemzetiségek, beszéltek a hadsereg és a hadi tengerészet megszüntetéséről, Lengyelország visszaállításáról egész a Dnyeperig, a jobbágysági reformokról és proklamációkról, az öröklés megszüntetéséről, a család eltörléséről, a papi állás megszüntetéséről, a nők jogairól stb. Világos volt, hogy az új emberek e gyülekezésében sok volt a gazember, de volt elég becsületes is, sőt volt sok szeretetreméltó alak is, dacára némi csodálatos sajátságaiknak. A becsületesek sokkal kevésbé voltak értelmesek, mint a becstelenek és a nyersek. De azt nem lehetett tudni, hogy melyik van a másiknak a kezébe. Mikor Petrovna Borbála kijelentette, hogy folyóiratot akar alapítani, még többen ösztönöztek hozzá, de azonnal megindultak ellene a vádak, hogy ő kapitalista és kizsákmányolja a mások munkáját. E vádak fesztelenségével csak azok váratlansága vetekedett. Az agg Drozdov Ivánovics Iván tábornok, a meg-

boldogult Sztavrogin tábornok régi barátja és bajtársa, egy igen érdemes ember, (már t. i. a maga nemében) akit mi itt mindnyájan ismerünk, mint rendkívül akaratos és ingerlékeny embert, aki roppant sokat evett és roppant félt az ateizmustól, Petrovna Borbála egy estélyen összeveszett egy nevezetes fiatal emberrel. A fiatal ember mindjárt az első szónál azt veti oda : „No, ha ön így beszél, akkor ön igazán generális !“ abban az értelemben mondván ezt, mintha a *generális* szónál megvetőbbet nem is tudna találni. Ivánovics Iván rettentő haragra lobbant : „Igen, uram, én generális vagyok s én szolgáltam az én uralkodómnak, te pedig, uram, egy istentelen fickó vagy !“ Ebből meg nem engedhető skandalum kerekedett. Másnap az eset ujságokba került és a „hatalatlan eset“ ellen megkezdődtek a kollektív aláírások, még pedig Petrovna Borbála ellen intézve, mint aki nem akarta a tábornokot rögtön eltávolíttatni. Egy illusztrált ujságban karrikatúra jelent meg, amelyben Petrovna Borbálát, a generálist és Trofimovics Istvánt mint három retrograd jóbarátot kicsúfolták ; a kép alá verset is adtak, melyet egy nemzeti költő épen csak ebből az alkalomból szerzett. Részemről megjegyzem, hogy némely generálisnak csakugyan megvan az a nevetséges szokása, hogy így szól : „Én szolgáltam az én uralkodómnak !“ . . . mintha nekik más uralkodójuk volna, mint nekünk, egyszerű alattvalóknak.

Ezek után persze képtelenség volt tovább maradni Pétervárott, annyival is inkább, mert Trofimovics István tökéletes fiaszkót vallott. Ezt nem bírta ki, kezdett a művészet jogairól okoskodni s még jobban kinevették. Utolsó felolvasása alkalmával az jutott eszébe, hogy honpolgári ékesszólással beszéljen, így akarván

a szíveket meghódítani és tiszteletet gerjeszteni az ő „számkivettetése“ iránt. Minden fenntartás nélkül elismerte, hogy a „haza“ szó haszontalan és komikus; beismerte azt is, hogy a vallás is káros, de hangosan szilárd meggyőződéssel hirdette, hogy a csizma sokkal jelentéktelenebb, mint Puskin, sőt nagyon is jelentéktelenebb. Kiméletlenül kifütyülték, de annyira, hogy ott mindjárt, a nélkül, hogy a dobogóról lejött volna, sírva fakadt. Petrovna Borbála féltoltan vitte őt haza. „On m'a traité comme un vieux bonnet de coton!“ hebegett öntudatlanul. Petrovna Borbála egész éjjel ápolta őt, alkörmöst adogatott be neki és reggelig azt ismételte előtte: „Őn még hasznos ember; önnek még megjön az ideje; önt még meg fogják becsülni . . . másutt.“

Másnap korán reggel Petrovna Borbálánál megjelent öt literátor, ezek közt három egészen ismeretlen, akiket Petrovna Borbála soha nem is látott. Ezek szigorú hangon azt mondták, hogy megvizsgálták az ő folyóirata dolgát s erre vonatkozólag elhozták a határozatukat. Petrovna Borbála soha és senkit sem bízott meg azzal, hogy az ő folyóirata ügyét megvizsgálják. A határozat abból állt, hogy Petrovna Borbála, mint a folyóirat alapítója, rögtön adja át azt nekik a tőkepénzével együtt, még pedig a szabad asszociáció jogánál fogva, ő maga pedig haza utazván Szkvoresnyikibe, el ne feledje magával vinni Trofimovics Istvánt is, „aki már kivénült a korból.“ Udvariasságból beleegyeztek abba, hogy elismerik az ő tulajdon-jogát s megküldik neki évenként a tiszta nyereség egy hatod-résztét. A legmeghatóbb volt az, hogy ez öt ember közül négynek semmi haszonleső célja nem volt, csak a „közös ügy“ érdekében jártak el.

— Ugy jöttünk el Pétervárról, mint a

megbolondultak, — beszélte Trofimovics István — és emlékszem rá, hogy a vasúti kocsiban a gép zakatolására egyre azt hebegtem magamban, hogy :

„Vjek i vjek i Ljev Kambek,
Ljev Kambek i vjek i vjek.“...*)

és az ördög tudná, hogy még mit, egész Moszkváig. Csak Moszkvában tértem magamhoz, mintha ott talán valami egyebet találhattam volna. Oh, kedves barátaim! — kiáltott föl néha megihletetten, — el sem képzelhetik, milyen szomorúság és boszúság vett rajtunk erőt, mikor láttuk, hogy a nagy eszmét, amelyet az ember rég táplálgat, egyszerre csak esztelenek ragadják meg és kihurcolják az utcára épen olyan ostobák elé, mint amilyenek ők magok, s az ember meglátja azt eltorzított alakban, sárba tiportan, fonákul felállítva, arányok nélkül, hármóniatlanul, gyermekek játékszeréül oda dobottan! Nem! A mi időnkben ez nem így volt és mi nem ilyenekre törekedtünk. Én már nem ismerek rá semmire... De a mi időnk megjön megint, hogy minden ingadozást visszavezessen biztos mederbe. Máskülönb mi lenne belőlünk?

VII.

Mihelyt Pétervárról visszatértek, Petrovna Borbála azonnal külföldre küldte az ő barátját. „Pihenni.“ De el is kellett válniuk egy időre, ezt ő nagyon jól érezte. Trofimovics István nagy örömmel utazott el: „Most újjá születek!“ kiáltott fel, „ott végre ráadhatom magam a tudományra!“ De már első leveleiben, amelyeket Berlinből írt, rákezdte a régi nótát: „A szívem össze van törve, — írta Petrovna

*) Század, század, Kambek Leó,
Kambek Leó s század, század.

Borbálának, — nem bírom a történeteket elelejteni! Itt, Berlinben, minden az én multamra emlékeztet, eszembe jutnak itt az én első örömeim és bánataim. Hova lett egyik, másik is? Hova lettél te két angyal, akikre én soha érdemes nem voltam! De hova lettem végül én magam is, hova lett az én acél-erejű és sziklaszilárd én-em, mikor most valami Andrejev, *un igazhitű szakállas félbolond peut briser mon existence en deux*“ stb. stb.

Ami a Trofimovics István fiát illeti, hát ő azt életében mindössze csak kétszer látta, először, mikor az született, másodszer pedig nem régen Pétervárott, mikor az épen az egyetemre készült beiratkozni. Ezen kívül a fiú egész életét — mint már említettük is — valami nénjeinél töltötte az o-i kormányzóságban, Szkvoresnyikitől hétszáz versztányira, ahol a Petrovna Borbála költségén nekedett. Ami pedig Andrejevet illeti, hát az egyszerűen egy helybeli szatócs volt, nagyon különös ember, autodidakta arkheologus, az orosz régiségek szenvedélyes gyűjtője, aki néha ingerkedett Trofimovics Istvánnal a tudományával, különösen pedig az „irányokat“ illetőleg. Ez a tiszteletreméltó kupec nem fizetett meg Trofimovics Istvánnak négyszáz rúbelt azért a fáért, amelyet ez attól a Szkvoresnyiki mellett fekvő kis birtokának az erdejéből vásárolt. Petrovna Borbála ugyan bőkezűen ellátta az ő barátját, mikor azt Berlinbe küldte, hanem azért Trofimovics István elutazása előtt erősen számított erre a négyszáz rúbeltre, valószínűen valami titkos kiadásaira nézve s csaknem sírva fakadt, mikor az őszbe csavarodott és ezüst keretű nagy pápaszemet viselő Andrejev egy hónapi haladékot kért, amihez különben joga is volt, mert az első részletet egy félévnél alig régebben szolgáltatatta be, mint-

hogy akkor épen nagyon meg volt szorúlva pénz dolgában Trofimovics István. Petrovna Borbála nagy érdeklődéssel olvasta el ezt az első levelet és plajbászszalalá huzván azt a felkiáltást, hogy „hová lettél te két angyal!” ellátta azt folyószámmal és betette a fiókjába. Persze: Trofimovics István az ő két megboldogult feleségéről emlékezett így meg. A második levélben a nóta variálódott: „Naponkint tizenkét órát dolgozom, (csak tizenegyet is jó volna! dörmögött Petrovna Borbála), túrom a könyvtárakat, jegyzeteket csinálok, lótok-futok; voltam a tanároknál. Megújítottam az ismeretséget a Dundászovék remek családjával. Mily gyönyörű asszony Nikolájevna Nadezsda még most is! Tisztelteti önt. A fiatal férje és három unokája mind Berlinben vannak. Esténkint a fiatalsággal a feslettségekről beszélgetünk és csaknem virradatig athéni estéket élünk, persze csak a finomság és elegancia tekintetében; minden igen nemes mederben folyik: van zene spanyol motívumokkal, ábrándozunk az általános emberiség szabadságáról, az örök szép ideálról, a sixtini madonnáról, a sötétséget átmetsző világosságról, de hát a napnak is vannak foltjai! Oh nemes, igaz jó barátném! Szívemmel az ön és önnél vagyok, egyedül önnél mindenütt en tout pays, még ott is, dans le pays de Makar et de ses veaux, amiről — mint emlékezhetik — oly sokat beszéltünk Pétervárról való elutazásunk előtt. Bizonyára mosolyogva emlékezik erre. Amint a határon átléptem, mindjárt biztonságban éreztem magamat; különös, új érzés, első annyi hosszú évek után . . . stb. stb.“

— No ez mind csupa ostobaság! — mondta ki a végzést Petrovna Borbála, — ha virradatig tartanak az athéni estélyek, akkor nem ül ő napjában tizenkét óráig a könyvek

közt. Tán részeg volt, mikor ezt a levelet írta ? Hogy mer ő engem attól a Dundászovától tiszteltetni ? Egyébiránt hadd mulasson . . .

Az a frázis, hogy „dans le pays de Makar et de ses veaux“ azt az orosz közmondást akarta jelenteni, hogy „a hová már Makár se hajtaná a bornyait.“ Trofimovics István készakarva a legostobábbban fordította le franciára az orosz szólásmódokat és közmondásokat, pedig kétségtelen, hogy jól megértette és le is tudta volna azokat fordítani ; de ezt ő bizonyos síkból csinálta és azt nagyon elmés dolognak tartotta.

De nem sokáig mulatott a külföldön, négy hónapot sem birt ott kitartani s ott temett Szkyoresnyikiben. Utolsó levelei tele voltak az ő távol levő barátnéja iránt érzett legérzelgőbb szeretettel és a szó szoros értelmében könnyekkel voltak áztatva. Vannak természetek, amelyek épúgy megszoktak valamely házat, mint a szoba-kutyácskák.

A jóbarátok viszontlátása örömmel teljes volt. De két nap mulva már minden a régi kerékvágásban ment, sőt még unalmasabban, mint azelőtt. „Kedves barátom, — mondotta nekem Trofimovics István két hét mulva a legnagyobb titkolódzással, — én egy rettenetes felfedezésre jutottam : Je suis un egyszerűen kegyelemkenyéren élő et rien de plus ! Mais r-r-rien de plus !“

VIII.

Ez után nagy csend állott be nálunk, amely tartott csaknem egész kilenc évig. A hisztérikus kifakadások és zokogások az én vállamon rendszeresen tartottak, anélkül, hogy azok a mi jól-megélésünket zavarták volna. Csodálom, hogy Trofimovics István ez idő alatt meg nem hizott. Csak az orra

vörösödött meg egy kissé és gondtalansága gyarapodott meg. Lassankint egy baráti kör képződött körülte, de máskülönben eléggé kis számú. Petrovna Borbála nem sokat törődött ugyan a mi körünkkel, de mi valamenynyien a patronesszánkknak tartottuk őt. A pétervári keserű lecke után végképen megtelepedett a mi városunkban; télen a városi házában lakott, nyáron pedig a város közelében levő birtokán. Soha sem volt akkora befolyása és jelentősége a mi kormányzóságunk társaságában, mint az utóbbi hét évben, más szóval egészen a jelenlegi kormányzónk kinevezéséig. A megelőző kormányzó, a feledhetetlen és szelíd Oszipovics Iván közeli rokona volt, akit ő annak idején sok jóval látott el. A kormányzóné remegett a gondolatától is annak, hogy a Petrovna Borbála kedve ellen talál tenni, a kormányzóságbeli társaság hódolása pedig annyira ment, hogy az már szinte valami meg nem engedett dologra emlékeztetett. Természetes, hogy Trofimovics Istvánnak is jól ment a dolga. Tagja volt a klubnak, ahol méltóságosan vesztett a kártyán és ezzel nagy tiszteletet vívott ki, ámbár sokan csak úgy tekintették őt, mint „tudóst“. Később, mikor Petrovna Borbála megengedte neki, hogy a másik házban lakjék, még szabadabban éreztük magunkat. Hetenkint kétszer összegyűltünk nála; olyankor nagyon vígan voltunk, kivált ha nem sajnálta a pezsgőt. A bort a fentebb említett Andrejevától hozatta. A számlát Petrovna Borbála minden félévben egyenlítette ki s a kifizetés napján csaknem mindig megjött a kolerin.

Körünk egyik legrégebbi tagja Liputin kormányzósági hivatalnok volt, egy már nem fiatal ember, rendkívül liberális, akit a városban ateistának tartottak. Már második felesége fiatal, csinos asszonyka volt, ezzel jó hozó-

mányt kapott és volt három növendék leánya. Egész családját isteni félelemben zárt ajtók mögött tartotta, szörnyü fősvény volt és a fizetéséből szerzett magának házat meg egy kis kapitálist. Nyugtalan ember volt; a hivatala meg jelentéktelen; a vá osban tisztelték, de az előkelőbb körökben el nem fogadták. Azonkívül ismert és nem egyszer meglakoltatott szószátyár volt; meglakoltatása két ízben meglehetősen fájdalmas volt: egyszer egy katonatiszt, másszor egy köztisztjeletben álló földesúr-családapa részéről. De mi szerettük az ő éles eszét, kíváncsiskodását, különös, gonoszodó vígságát. Petrovna Borbála nem szerette, de neki mindig sikerült a derék asszony közelebe furakodni.

Nem szerette Petrovna Borbála Satovot sem, aki mindössze csak néhány éve volt tagja a baráti körnek. Satov azelőtt diák volt, de egy diák-mozgalom után kizárták az egyetemről; gyerekkorában Trofimovics István oktatta őt, mert a Petrovna Borbála jobbjágyául született, mint az ő megboldogult komornyikja, Fedorov Pál fia s ezért a derék nő jó szívvel viseltetett sorsa iránt. De nem szerette a fiatal embert büszkesége és hálátlansága miatt s nem tudta neki megbocsátani, hogy az az egyetemről történt kizárása után nem jött rögtön ő hozzá, sőt arra a levélre, amelyet akkor neki Petrovna Borbála írt, még csak nem is felelt, hanem inkább beállt valami civilizált kupechez házitanítónak. E kupecnek a családjával együtt kiment külföldre, inkább felügyelő, mintsem nevelői minőségben. De hát nagyon is rájött akkor a külföldre való vágyakozás. A gyerekek mellett volt nevelőnő is, egy eleven, orosz kisasszony, aki csak az elutazás előtt került a házhoz és inkább olesósága révén kapott alkalmazást. Ezt vagy két hónap multán a kupec

kikergette „szabad gondolkozás miatt.“ Utána surrant Satov is és mihamar megesküdött vele Genfben. Vagy három hétig együtt éltek, aztán mint szabad és semmi köteléssel nem akadályozott emberek szétmentek, persze csak a szegénységök miatt. Satov ezután sokáig csatangolt Európában, élvén az isten tudja hogy miből; azt mondják, hogy utcai csizma-tisztító és kikötői zsákhordó volt. Végül vagy egy évvel ezelőtt visszatért hozzánk a hazai fészekbe és egy öreg nényénél huzta meg magát, akit egy hónap múltán el is temetett. A nőtestvérével, Dásával, aki szintén a Petrovna Borbála neveltje volt és mint annak kedvence a lehető legúrabb módban élt, csak ritkán gyakorolt és távoli ismeretséget tartott fen. Mindig valami zsörtölődés volt köztük; néha, mikor a meggyőződését érintették, rendkívül érzékeny és ingerült tudott lenni s olyankor nem bírt a nyelvének parancsolni. „Satovot előbb meg kell kötözni, csak azután szóba állni vele“ tréfált néha Trofimovics István, aki azért mégis szerette őt. Külföldön Satov radikálisan megváltoztatta némely régebbi szocialisztikus meggyőződését és az ellenkező oldalra ugrott át. Egyike volt azon ideális oroszoknak, akiket hirtelen megkap valami erős eszme, aztán egyszerre mintha lenyomná őket a súlyával, néha örök időre. Az eszmén uralkodni ezek soha sem bírnak, csak szenvedelmesen hirdetik, és egész életök úgy telik el aztán, mintha valami nagy kő esett volna rájuk, amelynek súlya alatt nem bírnak feltápászkodni. Satov az ő külsejében egészen megfelelt az ő meggyőződéseinek: esetlen, szögletes, alacsony termetű, szélesvállú, hirtelenszőke, szőrös ember volt, vastag ajakkal, igen sűrű, bozontos, fehér szemöldökkel és szempillával, összeráncolt homlokkal, barátságatlan, makacs, mintha valamit szégyenlő

nézéssel. A hajában mindig volt egy csomó ágaskodó bozont, amely semmi szín alatt sem akart lesimulni és mindig külön meredezett. Huszonhét vagy huszonnyolc éves lehetett.

„Most már nem csodálom, hogy megszökött tőle a felesége,“ mondotta egyszer Petrovna Borbála, miután jól megnézte. Rendkívüli szegénysége ellenére szeretett lehetőleg tisztán öltözni; segítséget most sem kért Petrovna Borbálától, hanem valahogy csak az isten jóvoltából éldegélt; különben keresett valamit a kupeceknél. Egyszer a boltban ült és árult, azután meg el akart utazni gőzhajón, árukat szállítani, mint egy intéző segédje, de az elutazás előtt megbetegedett. Elképzelni is nehéz, hogy milyen szegénységet volt képes elviselni, anélkül, hogy azzal a legkevésbé is törődött volna.

Betegsége után Petrovna Borbála titokban és névtelenül száz rubelt küldött neki. Ő azonban rájött a titokra, de meggondolta a dolgot, nem küldte vissza a pénzt, sőt elment azt megköszönni. Petrovna Borbála nagy szivességgel fogadta őt, de ő ezuttal is csúful megcsalta várakozásában a derék asszonyt; mindössze csak öt percig maradt ott, azalatt is földre szegzett nézéssel és ostobán mosolyogva, aztán be sem várva, hogy Petrovna Borbála az ő igen érdekes mondanivalóját befejezze, felállt, meghajtotta magát valahogy féloldalt, mint egy medve, rettentő zavarba jött, egyúttal beleakadt a Petrovna Borbála remekművű dolgozó asztalkájába, feldöntötte, összetörte azt, és halálos restelkedéssel távozott. Később nagyon megpirongatta őt Liputin azért, hogy vissza nem utasította a száz rubelt az ő volt despota-földesuraságától, s nemcsak elfogadta, de meg is köszönte azt. Satov egyedül élt, a város végén, nem szerette, ha valaki még mi közülünk is meglátogatta. A Trofimovics István

estélyein mindig megjelent és könyveket, ujságokat kért olvasás végett.

Részt vett az estélyeken még egy másik fiatal ember is, valami Virginszkij nevű helybeli csinovnyik, aki sokban hasonlított Satovhoz, bár látszólag minden tekintetben egészen az ellenkezője volt ennek. Hanem Virginszkij már családos volt. Máskülönben pedig szálnalmat gerjesztő fiatal ember, már körülbelül harminc éves, meglehetősen képzettséggel, amelyet leginkább magánszorgalommal szerzett. Szegény családos ember volt, aki szerény hivatala után még a felesége nagynénjét és testvérét is tartotta. Felesége és a többi két nő is a legutóbbi irányok hívei voltak, de ez kissé nyersen mutatkozott nálok; az volt velök az eset, amit Trofimovics István egy másik alkalommal úgy fejezett ki, hogy „az eszme az utcára hullt ki.“ Mindent könyvekből szedtek magokba s a fővárosi progresszív zugokból eredő legkisebb hírre készek voltak rögtön mindent az ablakon kidobni, ha erre noszítást kaptak. Virginszkijné asszony a mi városunkban bábasággal foglalkozott; leánykorában sokáig lakott Pétervárott. Maga Virginszkij ritka tisztaszívű ember volt és én nem sok olyan becsületes lelkületű embert ismertem, mint ő. „Soha, de soha sem fogok lemondani e fényes reményekről“, mondogatta nekem ragyogó acrcal. A „fényes reményekről“ mindig szeliden, édesen, félig suttogva, mintegy titkolódzva szólt. Meglehetősen magas termetű ember volt, de rendkívül szűkvállú és szikár, szokatlanul ritka, rötös hajjal. A Trofimovics István lenéző gúnyolódásait, amelyekkel az az ő nézeteit illette, szeliden fogadta, azokra néha igen komolyan válaszolt és gyakran falhoz szorította az öreget. Trofimovics István különben igen szíves volt hozzá, amint egyáltalában atyailag viselkedett mindnyájunkkal szemben.

— Önök mindannyian nyugtalan „kotlósok,” mondta tréfásan Virginszkijnek, — nem tudnak ülni, mindnyájan olyanok, mint ön, Virginszkij, habár önnél én nem tapasztaltam azt a korlátoltságot, amelyet láttam Pétervárott chez ces seminaristes, hanem azért csak ön sem tud ám ülni. Satov nagyon szeretne valamit kikölni, de ülni ő sem képes.

— Hát én? — kérdezte Liputi.

— Ön aranyos szív, aki mindenütt megél . . . a maga módja szerint.

Liputin sértve érezte magát.

Virginszkijről azt beszélték — s fájdalom! igen valószínű formában, — hogy a felesége alig egy évi házasságuk után kijelentette neki, hogy őt már nem szereti s hogy elibe teszi neki Lebjadkint. Ez a Lebjadkin valami jövevény volt, később igen gyanus személynek mutatkozott s egyáltalában nem volt nyugalmazott törzs-százados, mint a hogy ő magát kiadta. Nem tudott egyebet, mint a bajúszát pödörgetni és a világon a leghaszon-talanabb dolgokról fecsegni. Ez az ember a legszemtelenebbül megfészkelte Virginszkijéknél, megörült az ingyen kenyérnek, ott evett, ott hált s végre még fensőbbbséggel hatalmaskodni is kezdett a házi gazdán. Azt mondták, hogy Virginszkij a feleségéhez, mikor az kijelentette, hogy elválik tőle, így szólt: „Kedves barátom, eddig csak szerettelek, de most már becsüllek is”, de aligha elhangzott valójában is ez a régi római mondás; ellenkezőleg mások azt állították, hogy Virginszkij sírva fakadt. Egyszer, a szakítás után vagy két héttel „családostul” valamennyien kimentek a ligetbe az ismerősökkel teázni. Virginszkij valami lázasan vidám hangulatban volt és részt vett a táncban; egyszer csak minden előleges szóváltás nélkül megragadta a solo-cancant lejtő, óriás Leb-

jadkin haját mind a két kezével s el kezdte azt kiáltozás és könyvek között ide-oda ráncigálni. Az óriás annyira gyáván viselkedett, hogy még csak nem is védekezett s az egész idő alatt, míg ráncigálták, úgy szólván egy hangot sem adott, de a ráncigálás után a nemes ember minden felháborodásával sértve érezte magát. Virginszkij egész éjjel térden állva könyörgött bocsánatot a feleségétől ; de bocsánatot nem nyert, mert arra mégsem vállalkozott, hogy Lebjadkintól is bocsánatot kérjen ; ezenkívül azt a vádat is megkapta, hogy meggyőződéseiben korlátolt és ostoba ; ostoba pedig azért, hogy a felesége előtt térdre borult. A törzsszázados mihamar elpárolgott s csak a legutóbbi időben jelent meg újra a mi városunkban a hűgával és új tervekkel ; de erről majd később. Képzeltető, hogy a szegény „családos ember“ iránt egészen ellágyultunk s hogy neki nagy szüksége volt a mi társaságunkra. Egyébiránt ő az ő családi dolgairól mi köztünk soha sem beszélt. Csak egyszer történt meg az, hogy Trofimovics Istvántól haza tért nagy kerülővel szóba hozta én előttem a helyzetét, de akkor is rögtön megragadta a kezemet és hévvel kiáltott fel :

— Ez semmi ; ez csak különös eset ; ez semmiképen sem érinti a „közös ügyet.“

Megjelentek a mi körünkben vendégek is ; járt oda egy Lyámsinⁿ nevű zsidócska, járt Kartuzov százados, járt egy ideig egy tudományt szomjazó öregecske, de az meghalt. Liputin elhozott egy számkivetésből visszatért, Szlonycevszky nevű lengyel nemest is ; ezt egy ideig elvből szívesen is láttuk, hanem aztán nem fogadtuk be magunk közé.

IX.

Egy időben azt a hírt terjesztették a mi körünkről a városban, hogy az a szabad gondolkodás, erkölcstelenség és istentelenség melegágya; ez a hír egyre erősbödött. Pedig mi közöttünk csak a legártatlanabb, legkedvesebb, teljesen oroszos, vidáman liberális fecsegés folyt. „Felsőbb liberalizmus“ és „magasabban“ járó liberális ember, vagyis olyan, akinek semmi célja nincs, csak nálunk, Oroszországban lehetséges. Trofimovics Istvánnak, mint minden éles eszű embernek, szüksége volt hallgatóságra, ezenkívül szüksége volt arra a tudatra, hogy az „eszmének“ valami magasabb szempontú propagálásával foglalkozik; végül pedig hiszen csak kellett valaki, akivel egy-egy pohár pezsgőt ürítsen és poharazás közben elbeszélgessen Oroszországról és az „orosz szellem“ világra szóló jelentőségéről, az istenről általában és az „oroszok istenéről“ különösen; meg hogy századikszor is elismételje a mindenkitől könyv nélkül tudott skandalózus orosz anekdotákat. Nem vetettük meg a városi mendemondákat sem; ezek tárgyalásánál azonban néha igen magas szintű és szigorúan erkölcsös ítéleteket mondtunk. Bele másztunk néha az általános emberi dolgokba is, szigorú komolysággal ítélkezve Európa és az emberiség jövő sorsáról; csalhatatlan auktoritással ki mondtuk, hogy Franciaország a caesarismus után menthetetlenül lehanyatlik a másodrangú államok fokára és erősen meg voltunk győződve, hogy ez roppant hamar és könnyen megtörténhet. A pápának már régen egyszerű metropolitai hivatalt jelöltünk ki az egyesült Itáliában és teljesen meg voltunk győződve, hogy ez az egész ezer éves kérdés a mi humánus korunkban, az ipar és vasutak korában annyit

sem ér, mint egy ütöt tapló. Trofimovics István beszélt néha a művészetekről is, igen szépen, de kissé elvontan. Megemlékezett néha az ő ifjúkori barátairól, mind olyanokról, akik az orosz történelemben nevezetességek voltak; e visszaemlékezései bizonyos ellágyulással és tisztelettel jártak, de mintha némi irigykedéssel is. Ha már nagyon unatkoztunk, akkor a Lyamsin zsidó (aki valami kis postahivatalnok volt),¹ ült a zongorához és igen szépen játszott, szünetekben pedig disznót, vihart utánózott, vagy gyerek-szülést, a világra jövő csecsemő első kiáltásával stb. stb.; Lyamsin csakis ennek köszönhette, hogy meghíttuk. Ha sokat ittunk, — ami bizony előfordult, ha nem is gyakran, — akkor nagyon fellelkesedtünk s egyszer a Lyamsin zongora-kisérete mellett még a Marseillaisét is énekeltük egész kórusban, csak azt nem tudom, hogy jól sikerült-e? Februárius 19-ikének*) nagy napját nagy ujjongással fogadtuk s még azután is sokáig ürítgettük poharainkat annak ünnepelésére. Ez régen volt, mikor még sem Satov, sem Virginszkij nem voltak ott, s mikor még Trofimovics István Petrovna Borbálával egy fedél alatt lakott. Valamivel a nagy nap előtt Trofimovics István egy ismeretes, bár kissé természetes verseket kezdett dörmögni, amelyeket valószínűleg valamely volt liberális földesúr szerzett:

Parasztok jönnek, fejszét lóbálnak
Valami szörnyű veszedelem támad . . .

Azt hiszem: ilyesmi volt, biztosan már nem emlékszem. Petrovna Borbála meghallotta egyszer és rá kiáltott: „ostobaság! ostobaság!“ és haragosan kiment. Liputin, aki éppen jelen

* 1861. feb. 19-én jelent meg a jobbágyok felszabadítását kihirdető manifesztum.

volt, ingerkedve jegyezte meg Trofimovics Istvának :

— Kár volna, ha a volt jobbágyok nagy örömben a földesuruknak csakugyan valami kellemetlenséget okoznának.

És a mutató ujjával körül kanyarította a nyakát.

— Cher ami ! — felelt jólelkűen Trofimovics István, — higgye el, hogy ez (és itt ő is megcsinálta a mutató ujjával a kanyarítást), semmi hasznára sem volna sem a mi földesurainknak, sem egyáltalában nekünk. Fej nélkül sem tudunk mi semmire sem menni, dacára annak, hogy épen a fejünk akadályoz meg bennünket abban, hogy egyet-mást megértsünk.

Megjegyzem, hogy nálunk sokan azt hitték, hogy a manifesztum napján valami rendkívüli fog történni, olyasvalami, amit Liputin jelzett, még pedig azok gondolkoztak így, akik azt pretendáltak, hogy ismerik a népet és az országot. Ugy látszik, hogy Trofimovics István is ezen a véleményen volt, annyira, hogy a nagy napot megelőző napon Petrovna Borbálától külföldre kéredzkedett. Egy szóval nyugtalanodott. De elmúlt a nagy nap, elmúlt azután még jó idő s a Trofimovics István ajkán megint megjelent a nagyralátó mosoly. Elmondott előttünk néhány érdekes megjegyzést az orosz ember karakteréről általában, s az orosz paraszteről különösen.

— Mink, mint siető emberek, nagyon is előre szaladtunk a mi muzsikjainkkal, — fejezte be érdekes megjegyzéseit ; — divatba hoztuk őket s az irodalomnak egy egész elkülönítménye több éven át úgy foglalkozott a parasztsággal, mint valami talált kincsesel. Babér-koszorút raktunk a fésületlen fejekre. Az orosz falu ezer éven át csak az egy kama-

rinszki táncot adta nekünk. Egy nevezetes orosz költő, aki nem volt pedig minden elmés-ség nélkül, mikor először látta színpadon Rachelt, ünnepiesen jelentette ki: „nem adok egy parasztot Rachelért!“ De én másat mondok: én az összes orosz muzs'kokat odaadom az egy Rachelért! Ideje már józanabbul gondolkozni és nem ke'l összetéveszteni a mi bagaria-szagunkat a bouquet de l'imperatrice-szal.

Liputin azonnal egyet értett velem, de megjegyezte, hogy tettetésre és a muzsikok magasztalására annak idején mégis csak szükség volt az *irány* miatt; hiszen még a legelőkelőbb hölgyek is könyeztek a *Szegény Antal* olvasásánál s némelyikök még Párizsból is írtak a tisztartójának haza, Oroszországba, hogy mostantól kezdve amennyire csak lehet, humánusabban bánjanak a muzsikokkal.

Megtörtént azonban, hogy a mi kormányzóságunkban, Szkvoresnyikitől mindössze csak tizenöt versztányira valami félreértés történt, annyira, hogy első felháborodásban katonaságot küldtek oda. Ezúttal Trofimovics István annyira felizgult, hogy még minket is megijesztett. Azt kiabálta a klubban, hogy nagyobb számú katonaságra van szükség, hogy kérni kell telegramm útján a szomszéd kerületből; elszaladt a kormányzóhoz esküdni, hogy neki az egészhez semmi köze; rimánkodott, hogy valamiképen bele ne keverjék őt a régi hire alapján ebbe a dologba és ajánlkozott, hogy rögtön írhat a kijelentéseiről Pétervárra, illetékes helyre. Jó, hogy minden igen hamar elmult s nem lett a dologból semmi; hanem én akkor nagyon csodálkoztam Trofimovics Istvánon.

Tudvalevőleg vagy három év multán beszélni kezdtek a nemzetiségről és „köz-

vélemény“ alakult. Trofimovics István nagyot nevetett.

— Barátaim, — oktattott bennünket, — a mi nemzetiségünk, ha csakugyan újjá született is, mint azok az ujságok hirdetik, hát még az iskolában ül, valami német sulmájszter előtt, kezében német könyvvel és az ő örökös német leckéjét magolja; a német tanító pedig letérdepelteti, ha azt szükségesnek tartja. Dicsérem a németet azért, hogy tanítóságra alkalmas; de a legvalószínűbb, hogy semmi sem történt s hogy semmi sem született újjá, hanem folyik minden úgy, mint eddig, vagyis az „isteni gondviselés“ szerint. Szerintem elég is már ennyi Oroszországnak, pour notre sainte Russie. Azonkívül ez az egész szláv egyetemesség és nemzetiség sokkal régibb dolog, hogysem új lehetne. Ha tudni akarják, hát a nemzeti kérdés soha sem jelentkezett nálunk másképen, mint úri időtöltés a klubban, s hozzáteszem még, hogy moszkvai úri időtöltés. Persze nem beszélek az Igor koráról. Ez mind csak hiábavalóság. Nálunk mindent a dologtalanság szül, jót úgy, mint rosszat. Mindent a mi úri, szeretetreméltó, művelt, szeszélyeskedő dologtalanságunk. Harmincezer esztendeig is ezt ismételném. Mink a munkánk után megélni nem tudunk. Mit akarnak most azok azzal az újjá született közvéleménnyel, hát az csak úgy, minden ok nélkül hullott le az égből? Vagy nem tudják azt, hogy valamely vélemény megalkotásához legalább is munka, saját munka, saját kezdeményezés, saját gyakorlat kell? Ingyen semmit sem kapunk. Ha munkálkodunk, akkor lesz majd saját véleményünk is. Mint-hogy pedig mi soha dolgozni nem fogunk, hát véleménynyel is csak az fog felőlünk bírni, aki helyettünk mostanig is dolgozott, t. i. megint csak az az Európa, azok a németek, akik már

kétszáz év óta a mi tanítóink. Ezen kívül Oroszország egy igen is nagy probléma ahhoz, hogy azt magunk, a németek közremunkálása nélkül megfejthetnők. Én már húsz év óta verem a riadót és munkára hívom a mieinket. Ennek a hívogatásnak szenteltem életemet s olyan bolond voltam, hogy hittem. Most már nem hiszek, de azért kongatom a harangot és kongatni fogom mindvégig, egész a síromig; addig fogom rángatni a harang-kötelet, míg nekem is meg nem húzzák a harangot.

Fájdalom! mink csak helyeseltünk. Tapoltunk a mi vezérünknek, még pedig milyen lelkesen! De hát nem hallunk-e még most is nap nap mellett ilyen „kedves“, „okos“, „liberális“, régi módi orosz ostobaságokat?

A mi vezérünk hitt az istenben.

— Nem tudom, miért tartanak itt engem mindnyájan istentelennek? — mondogatta néha, — én hiszek istent, *mais distinguons*, én csak az én öntudatomban létező Lényben hiszek. Hiszen csak nem hihetek én úgy, mint az én Násztászájám (ez a takarító asszonya volt), vagy mint valamely úr, aki hisz „minden eshetőségre“, vagy úgy, mint a mi kedves Satovunk — egyébaránt nem is: Satov itt nem jöhet számításba, Satov *erőszakkal* hisz, mint moszkvai szláfjánofil. Ami pedig a keresztyénséget illeti, hát minden iránta érzett őszinte tiszteletem mellett én — nem vagyok keresztyén. Én inkább olyan régi pogány vagyok, mint a nagy Goethe, vagy a régi görög volt. Már maga az, hogy a keresztyénség nem értette meg a nőt, — amit George Sand oly nagyszerűen fejtett ki az ő egyik geniális regényében! Ami pedig az ájtatoskodást, bőjtölést és egyebet illeti, hát nem értem, hogy kinek mi köze én hozzám? Bárhogy áskálódjanak is itt a besúgók, jezsuita lenni nem akarok. 1847-ben Bjelinszkij, aki

akkor külföldön volt, levelet írt Gogolynak, heves szemrehányásokat téve annak, hogy az „valami istenben hisz.“ *Entre nous soit dit*, nem tudok komikusabb pillanatot elképzelni, mint lehetett az, amelyben Gogoly (az akkori Gogoly *) elolvasta ezt a kifejezést . . . és az egész levelet. De eltekintve a mulatságostól s minthogy én alapjában a dologgal egyet értek, csak azt mondom: ime, ezek voltak az emberek! Tudták szeretni a nemzetöket, fel tudtak áldozni érte mindent, de egyúttal tudtak vele meg nem egyezni, ha arra szükség volt, nem hízelegtek neki bizonyos felfogásokban. Mert bizony azt már csak nem kívánhatta senki sem Bjelinszkijtől, hogy az üdvességét a bőjti vajban, vagy a retekben és borsó főzelékben keresse!

De itt közbe szólt Satov.

— Soha ezek az ön emberei nem szerették a nemzetet, nem szenvedtek érte, semmit sem áldoztak érte, bármint hiszi is ön ezt a maga megnyugtatóására, — mondotta sötéten dörmögve, a szemét lesütve és ültében türelmetlenül megfordulva.

— Hogy azok nem szerették a nemzetöket! — kiáltott fel Trofimovics István, — óh, hogy szerették azok Oroszországot!

— Sem Oroszországot, sem az orosz népet — bödült fel Satov is szikrázó szemekkel; — nem lehet azt szeretni, amit nem ismerünk, ők pedig semmit sem tudtak az orosz népről. Mindnyájan, épen úgy, mint ön, az ujjaikon keresztül nézték az orosz népet, Bjelinszkij pedig még leginkább; meglátszik ez épen abból a levélből, amelyet Gogolyhoz írt. Bje-

*) Gogoly t. i. vallásos őrjögésbe esett utolsó éveiben.

linszkij olyan volt, mint a Krülov*) *Kiváncsi-ja*; nem vette észre az állat-kiállításban az elefántot, hanem egyre csak a francia szocialisztikus bogarat nézte; azzal is végezte. Pedig ő még körülbelől a legeszesebb volt önök közt. Önök nemcsak felületesen szemlélték a népet, hanem bántó lenézéssel is viseltettek iránta már csak azzal is, hogy nép és nemzet alatt önök csak a francia népet és nemzetet értették, abban is csak a párizsit és szégyenelték, hogy az orosz nem olyan. Ez a tiszta igazság! Akinek pedig nincs népe, nemzete, annak istene sincs. Tudják meg önök, hogy mindazok, akik megszűnnek a népet megérteni és azzal minden összeköttetést elvesztenek, mindjárt elvesztik a honfíui hitet is, a hazai hitvallást is, ateisták vagy közömbösök lesznek. Én igazat beszélek. Ez olyan tény, amely lépten-nyomon igazolódik. Ez az, a miért önök is, mink is aljas ateisták vagyunk, vagy közömbösek, erkölcstelen hitványságok és egyéb semmi. Ön is, Trofimovics István, mert én önt sem veszem ki, sőt éppen az ön számlájára mondtam el mindezt, tudja meg!

Satov, miután ilyen és ehhez hasonló monológot előadott, amit gyakran megcselekedett, rendesen fogta a sapkáját s az ajtó felé rohant azzal a szent meggyőződéssel, hogy most már mindennek vége s hogy ő most egyszer s mindenkorra végkép megszakította a Trofimovics Istvánnal ápolt barátságot. De ez mindig idejekorán meg tudta őt állítani.

— Nem gondolja-e, Satov, — mondotta rendesen, — hogy az ön kedves dühöngései után megbéküljünk? — és karosszékéből feléje nyújtotta a kezét.

Az esetlen, de szégyenlős Satov az érzé-

*) Krülov hírneves orosz mese-író.

kenykedést nem szerette. Külsőleg darabos ember volt, de a bensejében amint látszott, igen jólelkű. Sokszor túl haladt a mértéken, de mindig ő volt az első, aki e miatt szenvedett. A Trofimovics István békéltető szavaira magában valamit dörmögve és a helyén medve módra tipegve hirtelen elmosolyodott, letette a sapkáját és leült a legelső székre, makacsul nézve a földet. Természetes, hogy bort hoztak s Trofimovics István valami alkalmas tósztot mondott, például valamely volt hirneves ember emlékére.

II. FEJEZET.

Harry princ. Házasság.

I.

Volt még a földön egy másik lény is, akihez Petrovna Borbála épen úgy ragaszkodott, mint Trofimovics Istvánhoz : ez az ő egyetlen fia, Sztavrogin Vszevolodovics Miklós volt. Épen ennek a kedvéért hitták meg annak idejében nevelőül Trofimovics Istvánt. A fiú akkor nyolc éves lehetett, az apja pedig, a könnyelmű Sztavrogin generális már elváltan élt a mamától, s a kis fiú csak ez utóbbi gondoskodása alatt nőtt fel. Meg kell adni Trofimovics Istvánnak, hogy magához tudta édesgetni a növendékét. Ennek pedig az összes titka abban rejlett, hogy ő maga is gyerek volt. Én még akkor nem tartózkodtam ott és ő nagy hiányát érezte egy igaz barátinak. Nem sokat habozott tehát barátjául venni egy olyan kis emberkét, mihelyt az kissé feleseperedett. Olyan természetesen ment ez az egész, mintha semmiféle távolság sem lett volna köztük. Nem egyszer felköltöt e éjnek idején az ő tíz, vagy tizenegy éves

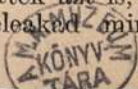
barátját, csak azért, hogy könyek között ki-
 öntse előtte az ő sérelmeit, vagy felfedezzen
 előtte valamely házi titkot, meg nem gondol-
 ván, hogy ilyesmit cselekedni már egyáltalán
 meg nem engedhető. A fiúcska jól tudta, hogy
 a mamája őt nagyon szereti, de ő azt aligha
 szerette valami nagyon. A mama keveset beszélt
 vele, nem igen korlátozta őt semmiben, de azért
 annak örökösen rá figyelő tekintetét valahogy
 kellemetlenül érezte magán. Egyébként az anya
 a nevelés és tanítás tekintetében egészen meg-
 bízott Trofimovics Istvánban. Akkor még
 egészen bízott benne. Valószínű, hogy a nevelő
 úr kissé elrontotta a növendéke idegeit. Mikor
 ezt tizenhat éves korában lyceumba vitték,
 gyöngé és halvány, rendkívül csendes és tünődő
 volt. (Később azonban rendkívüli fizikai erőre
 kapott). Az is valószínű, hogy a jóbarátok éjje-
 lenként egymás nyakába borulva sirdogáltak,
 mindig valami házi történetek miatt. Trofi-
 movics István értett hozzá, hogy a barátja
 keblében a legmélyebb húrokat is megérintse
 s felébreszse benne annak az örök és szent bo-
 rongásnak első és még határozatlan érzelmét,
 amelyet ha némely kiválasztott lélek egyszer
 megízlelt és megismert, soha többé olcsó meg-
 elégedésre be nem vált. (Vannak olyan műked-
 velők is, akik az ilyen borongást többre becsülik
 a leggyökeresebb megelégedettségnél is, ha
 lehetségesek volnának is ilyenek). Mindenesetre
 jól történt, hogy nevelőt és növendéket —
 habár későn is — egymástól nagy messzeségre
 elválasztottak.

A lyceumból a fiatal ember az első két
 esztendőben haza járt vakációra. Mikor Pet-
 rovna Borbála és Trofimovics István Pétervá-
 rott tartózkodtak, a fiatal ember koronként
 részt vett a mamája irodalmi estélyein, hall-
 gatott és figyelt. Keveset beszélt és régebbi

szokásához híven most is csöndes és zárkózott volt. Trofimovics István iránt most is gyöngéd, bár kissé tartózkodóbb figyelemmel viseltetett : láthatóan nem akaródzott neki magas dolgokról és a mult emlékekről beszélgetni vele. A kurzus elvégzése után a mamája kívánságára katonai szolgálatba lépett s mihamar egyik legtekintélyesebb lovas gárda-ezredben helyezték el.

Nem jött haza, hogy megmutassa magát a mamának a rendi-ruhájában és már nagyon ritkán írt haza Pétervárról. Petrovna Borbála nem sajnálta tőle a pénzt, dacára annak, hogy a reform után a jövedelme annyira megesapant, hogy kivált az első időkben régi bevételeinek a felét sem kapta meg. Egyébiránt régebbi takarékoskodása folytán gyűjtött egy kis kapitálist is, bár nem nagyot. Nagyon érdeklődött fiának a pétervári felsőbb körökben elért sikerei iránt. Ami nem sikerült volt neki, az sikerült a fiának, a fiatal tisztnek, a gazdag és szép reményekre jogosító fiatalembernek. Miklós megújított olyan ismeretségeket, amelyekről az anyja már nem is álmodhatott s mindenütt a lehető legszívesebb fogadtatásban részesült.

De mihamar eléggé furcsa hírek kezdtek Petrovna Borbálához érkezni : hogy a fiatal úr egyszerre és ész nélkül ráadta magát a dorbézolásra. Nem az, mintha kártyázott, vagy nagyon ivott volna ; csak valami vad rakoncátlankodásról kezdtek beszélni, aztán arról, hogy paripájával embereket tapostat el, hogy rendkívül csúful bánt egy jó társaságba tartozó hölgygyel, akivel valami viszonya volt, aztán nyilvánosan megsértette azt. Ebben a dologban később valami túlságosan őszinte piszkosság is történt. Hozzátették azt is, hogy a fiatal tiszt nagy duhaj, beleakad mindenkibe, megsért

mindenkit csak azért, mert ebben kedve telik. Petrovna Borbála nyugtalankodott, búsult. Trofimovics István azzal igyekezett őt megnyugtattani, hogy mindez csak a túlságosan gazdag organizmus első viharos kitörése, hogy a tenger lecsendesül s hogy mindez épen olyan, mint volt a Harry herceg ifjúsága, aki Falstaffal, Poinssal és Fürge asszonynyal dözsölgetett, amint azt Shakespeare megírta. Petrovna Borbála ez egyszer nem mondta azt, hogy „ostobaság, ostobaság,“ amit pedig az utóbbi időkben gyakran kiáltott Trofimovics Istvánra, ellenkezőleg nagyon is hallgatott a szóra, kérte a bővebb leírást, maga is elővette Shakespeare-t és rendkívüli figyelemmel olvassagatta a krónikát. De a krónika nem nyugtatta meg, mert nem sok hasonlatosságot talált benne. Lázasan várt feleletet néhány levelére. A feleletek nem késnek; mihamar megjött az a végzetes hír, hogy Harry princnek egyszerre két párviadala volt, mind a két esetben ő volt a menthetetlen hibás, egyik ellenfelét a helyszínen megölte, a másikat nyomorékká tette s e tettei miatt átadatott a bíróságnak. A dolog vége az lett, hogy Miklóst degradálták, besorozták közkatonának egy gyalogos ezredbe, — s ez még különös kegy volt a felsőbbség részéről.

1863-ban sikerült magát kitüntetnie, a miért érdemjelet kapott, megtették altisztnek, aztán nemsokára tisztnek. Ez idő alatt Petrovna Borbála tán száz levelet is írt Pétervárra tele kérésekkel és könyörgésekkel. Még azt is megengedte magának, hogy a rendkívüli esetre való tekintetből magát megalázza. A fiatal ember azután, hogy megkapta a tiszti rangot, hirtelen ott hagyta a katonai szolgálatot, Szkvoresnyikibe megint nem jött el s az anyjának most már egyáltalában nem írt. Mellékes utakon sikerült végre megtudni, hogy megint Péter-

várt van, de hogy az azelőtti társaságban már soha sem lehet látni; mintha valahova elbujt volna. Kikutatták, hogy valami különös kompániában lakik, összeadta magát a pétervári lakosság valami aljával, valami csizmatlan csinovnyikokkal, alamizsnát kéregető volt katonákkal, iszákos emberekkel, látogatja ezek piszkos családjait, éjjel-nappal sötét lebujokban tartózkodik, vagy képtelen félreeső zugutcákba jár; elzüllött, elrongyosodott s amint látszik: ez neki tetszik. Pénzt az anyjától nem kért; neki magának volt egy kis birtokoeskája, a néhai apja faluceskája, amely — bár igen kevés, de valami jövedelmet mégis csak hajtott s amelyet hallomás szerint egy szászországi németnek adott bérbe. Végre az anyja könyörögve kérte, hogy jöjjön haza s Harry princ megjelent a mi városunkban. Itt láttam őt először.

Vszevolodovics Miklós igen szép, körülbelül huszonöt éves fiatalember volt s megvallom, hogy engem nagyon meglepett. Azt hittem, hogy valami rongyos, kicsapongásoktól elnyűtt, pálinkától bűzlő csavargót fogok látni. S ezzel nagyon is ellenkezőleg: a legválasztékosabb gavallér volt, aminőt életemben sem sokat láttam; igen szépen volt öltözve, magatartása pedig olyan, aminő csak a legfinomabb manérokhoz szokott uraknál tapasztalható. Nemcsak én voltam meglepetve, hanem az egész város is, amely már persze tudta a Sztavrogin úr egész biográfiáját, még pedig olyan apróra, hogy elképzelhetetlen volt: hol vették azt, s ami a legkülönösebb: legalább a jó fele igaz volt. A mi hölgyeink mind bolondultak az új vendég után. Két táborra oszlottak: egyik rész imádta Sztavrogint, a másik halálosan gyűlölte: de a bolondulásig voltak ezek is, azok is. Némelyek rendkívül izgultak azon,

hogy a fiatal ember szívét talán valami végzetes titok nyomja ; másoknak az tetszett nagyon, hogy Sztavrogin embert ölt. Kiderült az is, hogy ő elég művelt és tanult volt. A tanultságból persze nem sok kellett ahhoz, hogy minket csodálkozásba ejtsen ; de tudott itélkezni igen lényeges és érdekes témákról s ami nagyon megbecsülni való volt : figyelemreméltó élel-elműséggel. Felemlítem mint különös dolgot, hogy a mieink őt az első naptól kezdve rendkívül élel-elméjűnek tartották. Nem volt beszédes, inkább elegáns keresettség nélkül, csodálatosan szerény, de egyuttal oly magában bízó és bátor, mint nálunk senki sem. A mi ficsúrjaink irigykedtek rá és lapultak előtte. Meglepett engem az arca is : a haja már valahogy nagyon is fekete volt, fényes szemei nagyon is világosak és nyugodtak, arcszíne nagyon is finom és fehér, pirossága nagyon is erős és tiszta, fogai mint a gyöngy, ajkai mint a korall, — azt lehetne tehát mondani, hogy festeni való szépség, s egyuttal mégis visszataszító lett volna. Azt mondogatták, hogy az arca álarchoz hasonlított ; s beszéltek a többi közt a roppant testi erejéről is. Termete csaknem magas volt. Petrovna Borbála büszke volt rá, de állandóan nyugtalansággal nézte őt. Vagy egy félévig élt nálunk csendesen, kedvetlenül, szinte komoran ; eljár a társaságba és éber figyelemmel respektálta a mi kormányzósági etiketünket. Apja révén rokona volt a kormányzónak s ennek a házánál mindig mint közeli atyafival bántak vele. De egy pár hónap multán kimutatta a dúvad az ő karmait.

Megjegyzem, hogy a mi volt gubernátorkunk, a kedves és lány Oszipovics Iván kissé hasonlított az asszonyhoz, de jó családból való és összeköttetésekkel bíró ember volt, s épen ennek köszönhetette, hogy ott ülhetett nálunk

több évig, bár soha semmit sem dolgozott. Amilyen vendégszerető volt, hát neki inkább régi divat szerinti marsallnak kellett volna lennie, mintsem gubernátornak, kivált olyan zavaros időben, mint volt az akkori.

A városban mindig azt beszéltek, hogy nem ő kormányozza a guberniumot, hanem Petrovna Borbála. Persze ez epés mondás volt, de — határozottan hazugság. Hej pedig beh' sokat vicceltek erről! Ellenkezőleg: Petrovna Borbála az utóbbi években elhárított magáról minden kitüntetést, dacára annak, hogy a társaság őt nagyon tisztelte, és önkéntesen visszavonult a legszigorubb határok közé, amelyeket maga vont maga elé. Kitüntető állások helyett egyszerre csak el kezdett a gazdaságával foglalkozni s két-három év alatt a birtoka jövedelmét csaknem a régi fokra emelte. A régi poétikus nekibúzdulások helyett, (minők voltak: a Pétervárra való utazás, folyóirat alapítása stb.), el kezdett takarékoskodni. Még Trofimovics Istvánt is eltávolította magától, megengedve annak, hogy a másik házba költözzék, (amit a jó ember már régen kunyorált tőle mindenféle ürügyek alatt). Lassankint már prózai nőnek kezdte őt nevezni Trofimovics István vagy tréfásan az ő „prózai barátnéjának“. Magától értendő, hogy ilyen tréfákat csak rendkívül tisztelettel teljes hangon engedett meg magának és csakis úgy, hogy sokáig kereste hozzá a megfelelő pillanatot.

Mink, a közelállók, azt hittük, — s köztünk a legélesebb látású Trofimovics István is, — hogy Petrovna Borbála előtt most úgy jelent meg a fia, mint új reménységek, sőt új ábrándok hozója. A fia iránti szeretete akkor lobbant fel leginkább, mikor annak pétervári első sikereiről értesült s megerősödött attól a perctől kezdve, mikor meghallotta, hogy Miklóst degradálták

és közkatonává tették. Máskülönben pedig szemmelláthatóan félt a fiától és úgy viselte magát előtte, mintha rabja lett volna. Látni lehetett, hogy valami határozatlan dolog miatt fél, valami titokzatosság miatt, amit ő maga sem tudott volna megnevezni, és sokszor lopva s merően nézte Miklóst, miközben valamit találgatott magában s íme : egyszer csak a dúvad kieresztette a karmait.

II.

A mi princünk egyszerre csak minden igaz ok nélkül két-három szemtelenséget követett el különféle személyekkel ; az volt pedig a fő, hogy azok a szemtelenségek teljesen hallatlanok, tökéletesen páratlanok s egyáltalában nem olyanok voltak, aminők közönséges használatban vannak, hanem egészen hitványak, gyermekesek s az ördög tudja hogy miért: egészen ok nélküliek. Klubunk egyik legrégebbi tagjának, a már éltes és érdemes Gaganov Pavlovics Péternek az az ártatlan szokása volt, hogy minden mondásához hozzátette, hogy : „nem ! engemet nem lehet az orromnál fogva vezetni !“ No jó. Hát egyszer a klubban, amint egy heves disputa közben ezt az aforizmát a köréje gyűlt klub-tagok előtt megint odavetette, Vszevolodovics Miklós, aki oldalt egyedül állt s akihez senki ezuttal nem is szólt, hirtelen odament Pavlovics Péterhez, két ujjával váratlanul, de erősen megfogta annak az orrát és az öreget a teremben két-három lépésnyire maga után vonszolta. Hogy Gaganovra haragudjék, arra semmi oka sem lehetett. Azt kellett gondolni, hogy ez egyszerűen gyerekes pajkosság, de persze megbocsáthatatlan pajkosság és a szemtanúk mégis azt beszélték, hogy a fiatal ember az operáció percében csaknem tünődő állapotban volt, „mintha megőrült volna“ ;

no de ezt már csak sokkal későbbben beszéltek, mikor az esetre visszagondolva, annak nyitját keresték. A jelenet hevességében eleinte csak a második momentumra gondoltak, arra, mikor már bizonyosan tudatában volt a cselekedetének s nemcsak hogy zavarba nem jött, hanem ellenkezőleg : még gonoszul és vidáman mosolygott, „a megbánás legcsekélyebb jele nélkül.“ Roppant zaj kerekedett; Sztavrogint körülfojták. Vszevolodovics Miklós forgott, körülnézegetett, nem felelt senkinek, csak kíváncsian bámult a kiabálókra. Végre mintha egyszerre megint meggondolta volna magát, — legalább így beszéltek, — összehúzta a szemöldökét, szilárd léptekkel odament a megsértett Pavlovics Péterhez s szopora szóval és látható bosszúsággal dörmögte :

— Természetesen . . . ön megbocsát . . .
Igazán nem tudom : hogy jött rám egyszerre...
ostobaság . . .

A bocsánatkérés furcsa hangja újabb sértés volt. Még zajosabb kiáltások hallatszóttak. Vszevolodovics Miklós vállat vont és kiment.

Mindez igen ostoba volt, nem is szólva az eset képtelenségéről, amely képtelenség amint látszott : előre kigondolt és szándékos volt s amely úgy tünt fel, mint a mi egész társaságunk vakmerő megsértése. Így is fogta ezt fel mindenki. Első dolguk volt tehát, hogy Sztavrogin urat rögtön és egyhangulag kizárták a klubból, azután elhatározták, hogy a klub nevében megkérjék a kormányzót, hogy addig is, míg az eset annak rendje és módja szerint bíróság elé kerülne, zabolázza meg a veszedelmes duhajt, a fővárosi „stenkert; zabolázza meg a neki adatott adminisztratív hatalmánál fogva s ezzel biztosítsa a túrhetetlen merényletek ellen az egész város jóra való köreinek a

békéjét. “ Haragos bávasággal hozzátették még azt is, hogy „talán Sztavrogin urat is fogja valamely törvény. “ Ezt a frázist azért találták ki, hogy azzal Petrovna Borbála miatt a kormányzót megcsipjék. Kéjelegve írták meg a terjengős vádat. A gubernátor akkor véletlenül nem volt otthon ; elutazott valahová nem megszire keresztelőre egy érdekes, nem régen özvegyen maradt asszonyhoz, aki a férje után érdekes állapotban maradt ; de tudták, hogy nemsokára haza fog jönni. Addig is ovációt rendeztek a tiszteletreméltó és megsértett Pavlovics Péternek : ölelgették, csókolgatták s az egész város vizitelt nála. Arról is volt szó, hogy aláírás útján lakomát rendeznek a tiszteletére s csak az ő hathatós kérelmére álltak el ettől, meg talán azt is meggondolták, hogy a tiszteletreméltó férfiút végre is az orránál fogva vonszolták, hát ezt mégsem lehet olyan nagyon ünnepelni.

De hát végre is hogy történt ez ? Hogy történhetett ez meg ? Figyelemreméltó különösen az a körülmény, hogy senki az egész városban nem tulajdonította ezt a vad cselekedetet örülségnek. Más szóval a teljes eszénél levő Vszevolodovics Miklósról is feltételeztek ilyen fellépést. A magam részéről én a mai napig sem tudom : hogy magyarázzam ezt, dacára a hamarosan bekövetkezett olyan eseteknek, a melyek látszólag mindent megmagyarázhattak volna és mindenkit megnyugtathattak volna. Hozzáteszem még, hogy négy évvel később Vszevolodovics Miklós arra az én óvatos kérdésemre, hogy mi volt az oka az ő klubbeli fellépésének, elkomorult arccal azt felelte : „Akkor nem voltam egészséges“ — No de, ne szaladjunk előre.

Érdekes volt látnom a gyűlölködés azon általános kifakadását is, amelylyel akkor ná-

lunk mindenki megrohanta „a duhajt és fővárosi stenkert.“ Mindenáron vakmerő szándékos-ságot és az egész társaság megsértésére irányult eltökélést akartak látni az esetben. Tény, hogy a fiatal ember tette senkinek sem tetszett, sőt mindenkit maga ellen lázított — de miért? A legutóbbi esetig ő soha senkivel se patvar-kodott, senkit meg nem bántott, sőt olyan udvarias volt, mint valamely divatújságbeli gavallér, ha ez megszólalhatna. Azt hiszem, hogy a büszkesége miatt gyűlölték. Még a hölgyek is, akik az ő imádásával kezdték, most még jobban fel voltak ellene háborodva, mint a férfiak.

Petrovna Borbála rettenetesen meg volt lepelve. Megvallotta később Trofimovics István-nak, hogy ő már régen előre sejtette ezt, az egész félév alatt minden nap várt valamit, még pedig épen „ilyenfélét.“ Érdekes megjegyzés az édesanya részéről. — „Megkezdődött!“ gondolta Petrovna Borbála megrendülve. Másnap reggel, a klubban lefolyt végzetes eset után óvatosan, de határozottan felvilágosításokat kért a fiától, de ellenére a határozottságának sápadozott és remegett. Egész éjjel nem aludt, sőt korán reggel átment tanácskozni Trofimovics Istvánnal, ott sirva fakadt, ami még tanúk előtt soha sem történt meg vele. Azt akarta, hogy *Nicolas* neki valamit, már akármit is mondjon, hogy őt a magyarázatokra érdemes-nek tartsa. *Nicolas*, aki mindig tisztelettel és gyöngéden bánt az anyjával, egy ideig szótlanul, de komolyan hallgatta őt, aztán hirtelen felállt, szótlanul kezét csókolt kezét neki és kiment. Aztán véletlenül ugyanaznap este beütött egy második skandalum is, sokkal gyengébb ugyan, mint az első, hanem azért az általános hangulatnál fogva igen alkalmas arra, hogy még jobban elmérgesítse a város lázongását.

Ezúttal a mi barátunk, Liputin került a Miklós útjába. Megjelent ez Vszevolodovics Miklósnál mindjárt azután, hogy Petrovna Borbála a magyarázatokat kérte volt, és igen szépen kérte magának azt a szerencsét, hogy jöjjön el hozzájok ma este a felesége születésnapjának ünnepére. Petrovna Borbála már régen rossz szemmel nézte, hogy Vszevolodovics Miklós ilyen hozzá nem való emberekkel ismerkedik, de ezt kinyilvánítani nem mertte. Vszevolodovics Miklós már régebben is kötött a mi társaságunknak ilyen harmadrangú, sőt még alantabb álló tagjaival ismeretségeket, de hát olyan volt már az ő naturája. Liputinéknál ugyan még egyszer sem volt, habár őt most a tegnapi klubbeli eset folytán híjja s hogy az a skandalumtól, mint helyi liberális ember, el van ragadtatva és őszintén azt tartja, hogy úgy is kell annak lenni, úgy is kell bánni a klub vén tuzokjaival s hogy az egész nagyon derék. Vszevolodovics Miklós elmosolyodott és megígérte, hogy meg fog jelenni.

Sok vendég volt együtt; nem valami előkelő, de vidám nép. A hiú és gyűlölködő Liputin egy évben csak kétszer hitt vendégeket, de kétszer bizonyosan, s olyankor nem sajnált semmi jót. A legtiszteltebb vendég, Trofimovics István, betegsége miatt nem jelenhetett meg. Feladták a teát; volt bőven zakuszka és itóka. Három asztalnál folyt a kártya-játék s a fiatalság addig is, míg a vacsorát feladják, zongora-szó mellett táncra perdült. Vszevolodovics Miklós Liputinné asszonyt kérte fel táncra; Liputinné rendkívül csinos hölgyike volt és rettenetesen félt a táncosától; ez néhány forduló után leült az asszonykával, beszédbe ereszkedett vele és egészen felvidította. Látván pedig Vszevolodovics Miklós, hogy az asszonyka, mikor nevet még sokkal szebb, hirtelen, az

összes vendégek szeme láttára derékon ölelte s vagy háromszor olyan édesen ajkon csókolta, azt, hogy csak úgy csengett. A szegény megrémült asszony elájult. Vszevolodovics Miklós fogta a kalapját, s az általános zavarban megtorpantan álló férjhez lépett, ránézvén arra maga is zavarba jött, s miután annak gyorsan annyit dünnyögött, hogy „ne haragudjék,“ kiment. Liputin kiszaladt utána az előszobába, sajátkezüleg feladta annak a bundáját és hajlongások közt kísérte le a lépcsőn. Hanem másnap reggel ehez a különben ártatlan históriához meglehetősen mulatságos folytatás fűződött, amely attól kezdve még bizonyos tiszteletet is szerzett Liputinnak, aki ezt a maga nagy előnyére tudta kihasználni.

Reggeli tíz óra tájban megjelent a Sztavrogina asszony házában Liputinnak egy cselédje. Agáta, egy körülbelül harminc éves, fesztelen, ürge, piros asszony, akit Liputin küldött Vszevolodovics Miklóshoz valami üzenettel s aki mindenáron „az ifjú úrral“ akart beszélni. Ennek nagyon fájt a feje, de azért kijött. Petrovna Borbálának sikerült az üzenet átadásánál jelen lenni.

Agáta nagy ürügén a következőket mondta :

— Vaszilyics Szergej (t. i. Liputin) legelőbb is nagyon, de nagyon köszönteti és azt kérdezteti : hogy szolgál az ifjú úr egészsége, hogy tetszett a tegnapi nap után aludni és hogy tetszik magát érezni a tegnapiak után ?

Vszevolodovics Miklós elmosolyodott.

— Mondd, hogy köszönöm a kérdést, aztán mondd meg az uradnak, Agáta, hogy ő a legokosabb ember az egész városban.

— Ő meg erre azt felelteti, — folytatta Agáta még ürügébben, — hogy ezt ő ön nélkül is tudja és önnek is hasonlókat kíván.

— Ejha! Hát honnan tudta ő azt, hogy mit fogok én neked mondani?

— Már azt én nem tudom, hogy honnan tudta meg, de mikor elindultam s már egy sikátoron végig is mentem, hallom, hogy ő hajadon fővel utánam szalad és azt mondja: „Agátuska, ha az ifjú úr véletlenül azt üzentetné veled, hogy: „mondd, az uradnak, hogy ő a legokosabb a városban,“ hát te rögtön azt feleld neki, hogy „ő azt maga is nagyon jól tudja, melyhez hasonlókat kíván önnek is...“

III.

Végre elintézésre került a kormányzóhoz beadott panasz is. A mi kedves és lány Oszipovics Ivánunk mihelyt haza érkezett, azonnal meghallgatta a klub heves panaszát. Belátta persze, hogy valamit tenni kell, de nagy zavarba jött. A mi vendégszerető öregecskénk mintha maga is félt volna az ő fiatal rokonától. Végre elhatározta, hogy rábeszéli Vszevolodovics Miklóst, hogy az egész klub előtt bocsánatot kérjen úgy a klubtól, mint a megsértettől, de ha kell: írásban is; azután igen szeliden kezdte rábeszélni, hogy menjen el innét, például egy kis tanulmányi útra Olaszországba, vagy általában valahová a külföldre. A termében, ahol ezúttal Vszevolodovics Miklóst fogadta, (máskor ez a rokonság jogán össze-vissza járhatott, kelhetett minden akadály nélkül az egész házban), egy hivatalnok, egyúttal a kormányzó belső embere, a tanult Teltjátnyikov Elek egy szögletbe állított asztalon iratesomagokat bontogatott, a másik szobában, a terem ajtajához közel eső ablaknál egy idegen, testes és egészséges ezredes, Oszipovics Ivánnak volt bajtársa ült és a „Golosz“-t olvasta és természetesen nem ügyelt arra, ami a teremben történt; még háttal is ült. Oszipovics Iván óvatosan, szinte sutto-gva

kezdett beszélni, de még így is megzavarodott egy kissé. Miklós nem valami kedvesen nézett, s épen nem rokoni tekintettel; halvány volt, lesütött fejjel ült, összerántott szemöldökkel hallgatott, mintha valami erős fájdalmat igyekezett volna elnyomni.

— Önnek jó szíve van, Nicolas, s amellett nemes szíve, — mondta a többi közt az öregecske, — ön művelt ember, magasabb körökben forgott, s itt is mintaszerűen viselte magát, amivel megörvendezettette a mindnyájunknak kedves mamája szívét . . . S most egyszerre megint olyan talányos és mindenkire nézve veszedelmes színben tűnik fel! Ugy beszélek, mint a családjok jó embere, mint önnek szerető rokona, mint öreg ember, akitől ezt rossz néven nem veheti . . . Mondja csak: mi vitte önt arra a minden mértéket túlhaladó elragadtatásra? Mit akarnak jelenteni azok az önkivülethez hasonló felgerjedések?

Nicolas boszúsan és türelmetlenül hallgatott. Aztán mintha hirtelen valami ravasz gúny villant volna föl a tekintetében.

— Ha tetszik, megmondhatom, — szót kedvetlenül s széllyel nézvén, oda hajolt az Oszipovics Iván füléhez. Teljatnyikov Elek még tovább huzódott vagy három lépéssel az ablak felé. az ezredes pedig beleköhögött a „Golosz“-ba. A szegény Oszipovics Iván készséggel és bizalommal tartotta oda a fülét: roppant kíváncsi volt. S ekkor történt egy valóban képtelen dolog, amely különben, más nézőpontból tekintve, igen világos volt. Az öregecske hirtelen azt érezte, hogy Miklós ahelyett, hogy valami titkot súgott volna neki, hirtelen megkapta s meglehetősen megharapta a fogával az ő füle felső részét. Az öregecske összerezsent és elállt a lélegzete.

— Nicolas! micsoda tréfa ez! — nyögött fel gépiesen, magából kikelt hangon.

Teltjátnyikov és az ezredes még nem tudták, hogy mi történt, nem is láthattak semmit s végig azt gondolták, hogy azok valamit suttognak; hanem az öreg kétségbeesett arca mégis nyugtalanította őket. Kimeresztett szemmel néztek egymásra, nem tudva, hogy segítségre menjenek-e, mint ahogy megállapodtak volt, hogy várjanak még. Meglehet, hogy Miklós ezt észrevette és még jobban megharapta az öreg fülét.

— Nicolas! Nicolas! — nyögött még hangosabban az áldozat, — no, elég legyen a tréfából . . .

Még egy pillanat s a szegény öreg tán meghalt volna rémültében; de a szörnyeteg megkegyelmezett neki s eleresztette a fülét. Az egész halálos félelem egy teljes percig tartott, ami után az öreg valami ájulásfélébe esett. Félóra mulva Miklóst elfogták és egyelőre a főrségre vitték, ahol külön zárkába tették s az ajtaja elé külön őrt állítottak. Ez kemény elbánás volt, de a mi lány öregünk annyira megharagudott, hogy vállalta a felelősséget — még Petrovna Borbálával szemben is. A város általános csudálkozására Petrovna Borbálát, aki felindultan sietett a gubernátorhoz felvilágosítást kérni, be sem bocsátották; úgy kellett hazatérnie, hogy még csak a kocsijából sem szállt ki, maga-magának sem akarván elhinni a dolgot.

Végre kivilágosodott minden. Délutáni két órakor a fogoly, aki addig bámulatos nyugodtan viselte magát, sőt el is aludt, dühösen döngetni kezdte az ajtót, természetfeletti erővel letépte az ajtó kis ablakának vas ráámját, összetörte az üveget és összevérezte a kezét. Mikor az őrségi tiszt egy ór-csapattal odaérke-

zett s a zárkát kinyitatta, hogy a dühöngőt lefogassa és megkötöztesse, hát látta, hogy a fogoly a leghevesebb forró-lázban van; mindjárt haza is szállították a mamájához. Egyszerre minden világos volt. Mind a három orvosunk kijelentette, hogy a beteg már ezelőtt három nappal is önkivületben lehetett s ámbár uralkodott még az öntudatán, de már nem józan észszel és akarattal, amit egyébiránt a tények is igazoltak. Az sült ki tehát az esetből, hogy Liputin volt az első, aki a helyzetet helyesen fogta föl. A delikát és igen érzékeny Oszipovics Iván nagyon megzavarodott; de érdekes, hogy ő legörültebb tettekre is képesnek tartotta Vszevolodovics Miklóst még akkor is, ha az teljes eszénél van. A klubban is restelkedtek az emberek s nem tudták elképzelni: hogy nem tudták ők ezt rögtön felgondolni s a csodálatos dolgot az egyedül lehetséges módon megmagyarázni! Persze hogy voltak szkeptikusok is, de azok nem sokáig tartották magukat.

Miklós két hónapnál tovább feküdt. Meghíttak consiliumra egy híres moszkvai orvost; Petrovna Borbálánál az egész város látogatósokat tett, s ő mindenkinek megbocsátott. Mikor Miklós öszre egészen felépült, minden ellenkezés nélkül ráállt a mamája indítványára, hogy utazzék Olaszországba, ugyancsak a mamája kérte meg, hogy elutazása előtt tegyen búcsú-látogatásokat s eközben ott, ahol kell és amennyire szükséges, kérjen bocsánatot. Miklós erre a legnagyobb készséggel ráállt. A klubban köztudomásu volt, hogy Gaganov Pavlovics Péterrel ennek a házánál a legdelikátább magyarázatok estek meg, amivel Pavlovics Péter teljesen meg volt elégedve. A búcsú-látogatásoknál Miklós igen komoly, sőt kissé komor volt. Mindenki látható részvételt fogadta őt, de valamiért mindenki zavart volt

és örült annak, hogy ő Itáliába utazik. Oszipovics Iván még könyezett is, de valamiért nem merte őt még az utolsó búcsúszavaknál sem megölelni. Az is igaz, hogy némelyek mindvégig abban a hitben voltak, hogy ez a semmirevaló csak tréfát űzött velök, a betegség pedig csak valami — olyasféle. Meglátogatta Liputint is.

— Mondja csak kérem, — kérdezte tőle, — hogyan tudta ön előre kitalálni, hogy mit fogok én az ön okos voltáról mondani, s hogy tudta Agátát a felelettel előre ellátni ?

— Hát úgy, — nevetett Liputin, — hogy hiszen én is okos embernek tartom önt, tehát előre tudhattam, hogy mit fog ön az én üzenetemre mondani.

— Az eset még így is különös. No de még egy kérdés : e szerint ön engemet okos embernek tartott és nem örültek, mikor Agátát hozzám küldte ?

— A legokosabbnak és a legépebb eszűnek, csak olyan szint adtam a dolognak, mintha azt hinném, hogy ön nincs eszénél . . . Hiszen ön mindjárt eltalálta az én akkori gondolatomat és Agátával patentet küldött az én éleselműségemre nézve.

— No hát ön egy kicsit téved ; én akkor valóban . . . nem voltam egészséges — dörögött Vszevolodovics Miklós a szemöldökét összevonva, — bah ! — kiáltott fel aztán, — hát ön tényleg azt gondolja, hogy én ép észszel is képes vagyok az emberekre vetni magamat ? Mért gondolja ezt ?

Liputin megakadt és nem tudott mit felelni. Miklós kissé elsápadt, vagy legalább úgy rémlett Liputinnak.

— Önnek mindenesetre igen mulatságos esze-járása van, — folytatta Miklós, — ami pedig Agátát illeti, hát én azt jól értem, hogy

ön öt csak azért küldte hozzám, hogy engem megszégyenítsen.

— Csak nem híhattam ki önt párbajra ?

— Ah igaz ! Hiszen én azt hallottam, hogy ön a párbajokat nem szereti . . .

— Minek utánozni a franciákat ? — konfundálódott megint Liputin.

— Ön a nemzetieskedőkhöz tartozik ?

Liputin még jobban megzavarodott.

— Ni, ni ! Mit látok ! — kiáltott fel hirtelen Miklós, meglátva az asztalon, a legszembe-ötlobb helyen Considerantnak egy kötetét, — talán bizony Fourierista ön ? Az nem lehetetlen ! Hát ez nem a franciák utánzása ? — nevetett, ujjával a könyvet bökdösve.

— Nem, ez nem francia könyv, — ugrott fel a helyéről Liputin szinte haragosan, — ez az emberiség egyetemének a nyelvén van írva, nem épen csak franciául. Az egyetemes emberiség szociális reszpublikájának és hármóniájának a nyelvén, ha tudni akarja ön ! De nem épen csak francia nyelven !

— Tyűh, az ördögbe is ! hiszen olyan nyelv nincs is a világon ! — folytatta a nevetést Miklós.

Néha a legkisebb csekélység is kizárólagosan és hosszasan megkapja a figyelmet. A Sztavrogin urat illető dolgok leírása még csak később következik, de kuriózumból már most megjegyzem, hogy minden benyomásaiból, a nálunk töltött egész idejéből, legélesebben bele vésődött az emlékébe ennek a kormányzósági kis hivatalnoknak jelentéktelen, csaknem hitvány figurája, ennek a féltékeny és házi zsarnoknak, fősvénynek és uzsorásnak az alakja, aki az ebéd-maradékokat és gyertya-végeket is jól elzárta, egyúttal azonban neki buzdult hirdetője volt isten tudja micsoda jövőbeli „szociális hármóniának“, kéjelgett éjjelen-

kint a jövendőbeli falanszter fantasztikus képeiben, amelynek a legközelebbi jövőben való létesülését — úgy Oroszországban, mint a mi kormányzóságunkban — olyan szentül hitte, mint a maga létezését. És hitte ezt ott, ahol maga is összezsugorgatott magának egy „házikót“, ahol már másodszor megnősült és elfogadott a feleségével egy kis „pénzceskét“ is, ahol köröskörül talán száz versztára sem volt egy lélek sem, bele számítva őt magát is, aki ha csak külsőleg is hasonlított volna az „egyetemes emberiség szociális reszpublikájának és harmóniájának“ a leendő tagjához.

„Az isten tudja, hogy hol veszik magukat az ilyen emberek!“ — tünődött Miklós, rá gondolva néha a váratlanul felfedezett Fourieristára.

IV.

Princünk több mint három évig utazott s városunkban már csaknem megfigyeltek róla. Mink azonban Trofimovics István révén tudtuk róla, hogy beutazta egész Európát, volt Egyiptomban és Jeruzsálemben is, azután hozzá csatlakozott valami izlandi expedícióhoz és csakugyan megjárta Izlandot. Azt is megtudtuk, hogy egy télen át valamelyik német egyetem előadásait hallgatta. Anyjának ritkán írt: félévenként egyszer, vagy még ritkábban; de Petrovna Borbála nem neheztelt, nem érezte magát sértve. Magát a fiától megállapított helyzetnek megadva, engedelmesen és panasz nélkül tűrte sorsát, csak szüntelenül az ő Nicolas-járól ábrándozva, búsulva. Sem ábrándjait, sem búját soha senkivel sem közölte. Sőt amint látszott még Trofimovics Istvántól is elhúzódott. Bizonyos terveket szőtt magának, még takarékosabb lett,

mint volt eddig s még jobban zsörtölődött a Trofimovics István kártya-veszteségei miatt.

Végre most folyó év április havában levelet kapott Párizsból, Drozdova Ivanovna Praszkovjától, egy generálisnétól, aki neki gyerekkori barátnéja volt, s akit már nyolc éve nem látott, sem azzal levelet nem váltott. Ivanovna Praszkovja azt írta, hogy Vszevolodovics Miklós igen benső barátságot kötött az ő házukkal és megbarátkozott Lizával (az ő egyetlen leányával) és el akarja őket kísérni a nyár folyamán Svájcba, Vernex-Montreuxbe, ellenére annak, hogy a K . . . gróf családjában, (ez a gróf igen befolyásos ember volt Pétervárott), amely család jelenleg Párizsban tartózkodik, a saját fiokképen fogadják Vszevolodovics Miklóst, annyira, hogy ez úgyszólván ott lakik. A levél rövid volt, de világosan elárulta a célját, ámbár az előadottakon kívül semmiféle célzások sem voltak benne. Petrovna Borbála nem gondolkozott sokáig, rögtön határozott és felszedelőzködött, magához vette az ő neveltjét, Dását, (a Satov hűgát), s április közepén elment Párizsba, aztán Svájcba. Juliusban aztán egyedül tért haza, ott hagyván Dását Drozdovéknál; magok Drozdovék pedig azt ígérték, hogy augusztus végén szintén haza jönnek hozzánk.

Drozdovék is a mi kormányzóságunkba való birtokosok voltak, de a tábornoknak, Ivánovics Ivánnak, a Petrovna Borbála régi barátjának s a férje volt tisztársának szolgálati dolgai mindig megakadályozták őket abban, hogy bármikor is meglátogathassák az ő nagyszerű birtokukat. A generálisnak tavaly történt halála után pedig a vígasztalhatatlan Ivanovna Praszkovja a leányával külföldre utazott, a többi közt szőlő-kúrát is szándékozván tartani épen Vernex-Montreuxben, a nyár

második felében. A külföldről való hazatértők után pedig végképen a mi kormányzóságunkban szándékoztak letelepedni. A városban volt egy nagy háza, amely már sok éve üresen, bezárt ablaktáblákkal állt. Gazdag emberek voltak. Ivanovna Praszkovja, az első házassága szerint Tusina asszony, szintén úgy, mint az ő intézetbeli barátnéja Petrovna Borbála, egy bérlő leánya volt és szintén nagy hozománnyal ment férjhez. Tusin nyugalmazott törzs-százados maga is tehetős ember volt, azon kívül némi tehetséggel is birt. Halálakor csinos tőkepenzt hagyott hét éves, egyetlen leányára, Lizára. Most, mikor Nikolajevna Lizaveta már huszonnégy éves volt, bátran szép hozományra lehetett vele számítani csak a saját vagyonából is, nem is számítva arra, a mi az anyja halála után nézett rá, miután ennek a második házasságából nem volt gyereke.

Petrovna Borbála az ő utazásával láthatóan meg volt elégedve. Ugy gondolta, hogy sikerült neki kielégítően megegyezni Ivanovna Praszkovjával s ezt megérkezése után mindjárt közölte is Trofimovics Istvánval; sőt ez úttal olyan közlékeny volt, mint már régen nem.

— Urá! — kiáltott fel Trofimovics István s még az ujjával is csettintett hozzá.

Egészen el volt ragadtatva a jó ember; annyival inkább, mert az alatt, míg a barátnéja volt, rendkívül neki búsult életet élt. Petrovna Borbála, mikor elutazott, ő tőle rendszeren még csak el sem búcsúzott és semmit sem közölt a terveiből „evvel a vénasszonnyal,“ attól tartván talán, hogy mindent elfecsegne. Nagyon haragudott rá akkor annak a jelentékeny kártya-vesztesége miatt, amely véletlenül fedeződött fel. De már Svájcban érezte, hogy visszatérte után kárpótolni kell valamivel az ő elhagyott barátját, annál inkább, mert már

úgyis régóta szigorúan bánt vele. A váratlan és titokzatos elválás meglepte és nyugtalanította a Trofimovics István félnék szívét s ehhez ugyanakkor még más bajok is járultak. Nagyon nyugtalanította őt egy jelentékeny és már régen húzódó pénzbeli kötelezettség, amelyet a Petrovna Borbála segedelme nélkül semmiképen sem tudott volna rendezni. Ezenkívül a folyó év májusában véget ért a mi kedves és lágy Oszipovics Ivánunk gubernátorkodása is, akit nem minden kellemetlenkedések nélkül váltottak fel. Azután meg a Petrovna Borbála távollétében esett meg az új kormányzó, Fon-Lembke Antonovics András bevonulása, ezzel együtt pedig rögtön észrevehető változás történt az egész kormányzóságbeli társaság viselkedésében Petrovna Borbála s következőkép Trofimovics István irányában is. Legalább ez utóbbinak már sikerült néhány kellemetlen, bár igen értékes megfigyelést tenni s a mint látszott: ezek miatt a Petrovna Borbála távollétében igen megrettent. Izgatottan gyanakodott, hogy az új kormányzónál már beárulták őt, mint veszedelmes embert. Határozott értesülése volt arról is, hogy a mi hölgyeink közül többen elhatározták, hogy többé Petrovna Borbálánál nem vizitelnek. A kormányzónéról, akit csak öszre vártak, azt beszéltek, hogy ha az hallomás szerint büszke is, hanem aztán igazi arisztokrata ám s nem olyan, mint „ez a mi szerencsétlen Petrovna Borbálánk.“ Valahonnan mindnyájan biztosan tudták, hogy az új kormányzóné és Petrovna Borbála már találkoztak valahol a társaságban s akkor ellenségesen váltak el annyira, hogy Petrovna Borbálát a Fon-Lembkénének már a neve említése is kellemetlenül érinti. Az élénk és diadalmas tekintet, a közömbös lenézés, amelylyel Petrovna Borbála meghallgatta a mi höl-

gyeinkről és tásaságunkról szóló híreket, egészen felbátorította és rögtön felvidította Trofimovics Istvánt. Különös, vidám humorral kezdte leírni az új kormányzó bevonulását.

— Bizonyára tudja ön, *excellente amie*, — mondotta kacérkodva és a szavait előkelően vontatva, — mit jelent az, hogy orosz adminisztrátor általában, s mit jelent az orosz adminisztrátor különösen, vagyis az ujdonsült, az ujon beállított . . . *Ces interminables mots russes!* . . . De azt aligha tudhatta meg gyakorlatilag, hogy mit jelent az adminisztratív elragadtatás és hogy miben áll ez voltaképen?

— Adminisztratív elragadtatás? Nem értem.

— Hát . . . *Vous savez, chez nous . . .* En un mot: állítson ön valami lehető legkisebb semmiséget a vasúti pénztárhoz, hogy az ott menetjegyeket áruljon s ez a semmiség mindjárt jogosítva érzi magát arra, hogy *pour vous montrer son pouvoir*, úgy nézzen önre, mint egy Jupiter, mikor ön oda megy hozzá, hogy jegyet váltson. „Megállj csak, — gondolja az magában, — indjárt megmutatom én neked, hogy ki vagyok én . . .!“ S ez egész az adminisztratív elragadtatásig megy nálak . . .

En un mot, most olvastam, hogy egy külföldi templomunknak egy djácsokja, — *mais c'est très curieux*, — a szó szoros értelmében kikergetett a templomból egy előkelő angol családot, *les dames charmantes*, épen a nagybőjti isteni tisztelet kezdetén, — *vous savez ces chants et le livre de Job* . . . egyesegyedül azon ürügy alatt, hogy „idegeneknek az orosz templomokban csavarogni meg nem engedtetik s hogy jöjjenek arra meghatározott órákban . . .“ úgy, hogy azok elájultak. Ez a djácsok adminisztratív elragadtatásba esett *et il a montré son pouvoir*.

— Ha lehet, rövidebben, Trofimovics István.

— Ez a Fon-Lembke úr most bejárta a kormányzóságot. *En un mot*, ez az Antonovics András ha orosz német is, ha orosz vallású is, sőt — megengedem — feltűnően szép férfi, körülbelül negyven éves . . .

— Hol vette ön, hogy szép ember ? hiszen birka-szeme van.

— Nagy mértékben. De én a mi hölgyeink véleménye szerint szólok . . .

— Beszéljünk másról, Trofimovics István, kérem önt. Amint látom, ön piros nyakkendőt visel. Mióta ?

— Csak . . . csak . . . ma kötöttem fel . . .

— Hát a szükséges mozgásait megcsinálja-e rendesen ? Sétál-e napjában hat versztát, mint ahogy az orvos rendelte ?

— Ne . . . nem mindig.

— Tudtam ! Ezt már Svájcban előre éreztem ! — kiáltott fel Petrovna Borbála ingerülten, — most majd nem hat, hanem tíz versztát fog járni ! Ön rettenetesen elzüllött, rettenetesen, rettenetesen ! Nem az, hogy megvénült, hanem megrokkant . . . egészen meglepett, mikor megláttam, dacára az ön vörös nyakkendőjének . . . *quelle idée rouge* ! Folytassa Fon-Lembkét, ha van még róla valami mondani valója, csak arra kérem, hogy végezzen vele hamar ; fáradt vagyok.

— *En un mot*, hiszen én csak azt akartam mondani, hogy ez egyike azon adminisztrátoroknak, akik negyven éves korukig a semmiségben lappangnak, aztán egyszerre emberekké lesznek a váratlanul szerzett feleség révén, vagy más, nem kevésbé kétségbeesett uton és módon . . . Ő most elutazott . . . vagyis azt akarom mondani, hogy rólam azt sugdosták mind a két fülébe, hogy én a fiatalság megrontója, a kormányzósági ateizmus harcosa

vagyok . . . Erre ő rögtön meg is indította a nyomozásokat.

— Igaz-e ez ?

— Én már intézkedtem is. Mikor azt jelentették neki önről, hogy idáig „ön kormányozta a guberniumot“ *vous savez*, akkor ő azt a kifejezést engedte meg magának, hogy „ez többet nem fog előfordulni.“

— Azt mondta ?

— Azt, hogy „ez többé nem fog előfordulni,“ és *avec cette morgue* . . . A feleségét, Mihajlova Juliát augusztus végén fogjuk meglátni; egyenesen Pétervárról jön.

— Külföldről. Találkoztam ott vele.

— *Vraiment ?*

— Párizsban és Svájcban. Rokona Drozdovéknak.

— Rokona ? Mily érdekes ! Azt mondják, hogy dicsvágyó és . . . állítólag nagy összeköttetései vannak.

— Szamárság ! Apró összeköttetésekék. Negyvenöt esztendőös koráig ült pártában egy fitying nélkül, most a nyakába varrta magát az ő Fon-Lembkéjének s most persze mindent elkövet, hogy az urából valamit faragjon. Mindakettő intrikus.

— S azt mondják, hogy két évvel idősebb a férjénél ?

— Öttel ! Az anyja Moszkvában lejárt a küszöböt ; mikor még a férjem élt, bekunyorálgatta magát a báljainkra. Aztán gyakran egész éjjelen át táncos nélkül ült a homlokán valami hamis ékszerrel, annyira, hogy én éjjél után három órakor csupa sajnálatból végre is küldtem hozzá egy gavallért. Akkor már ő elmult huszonöt éves s mégis kurta ruhában járatták, mint valami kis lánykát. Egész Moszkvában illetlenség tartották elfogadni őket.

— Mintha csak látnám azt a hamis ékszeret.

— Mondhatom önnek, hogy mihelyt oda utaztam, rögtön cselszövényre bukkantam. Hiszen ön olvasta az imént a Drozdova levelét ? kell-e még annál világosabb valami ? És mégis mire érkezem oda ? Hát az a bolond Drozdova, — mindig is bolond volt egész életében, — egész meglepetve néz rám : hogy ugyan minek utaztam én oda ? Képzelheti : mennyire elbámultam ! Nézem, hát ott süntör-fontorkodik ez a Lembkéné, mellette meg az öreg Drozdov unokaöccse. Világos volt minden ! Persze én egy pillanat alatt megfordítottam a dolgot s Praszkovja megint az én pártomon van, de azért folyik az intrika, folyik !

— De amelyet ön mégis csak legyőzött. Oh ön Bismarck !

— Ha nem vagyok is Bismarck, azért a hamisságot és ostobaságot mindjárt észre veszem mindenütt. Lembkéné — hamis, Praszkovja meg ostoba. Ritkán láttam Praszkovjánál megsavanyodottabb asszonyt s hozzá még a lábai is megdagadtak, aztán még jólelkű is. Mi lehet pedig ostobább, mint egy jólelkű ostoba ?

— A rosszlelkű ostoba, *ma bonne amie*, még ostobább, — ellenkezett udvariasan Trofimovics István.

— Lehet, hogy önnek igaza van ; hiszen emlékszik ön Lizára ?

— *Charmante enfant !*

— Csakhogy már nem enfant, hanem nő, még pedig karakteres nő. Nemes és heves, és szeretem benne, hogy az anyjának, a hiszékeny bolondnak nem enged. Az unokaöccs miatt csaknem história kerekedett.

— Bah ! hiszen az tényleg nem is rokona

Nikolajevna Lizavetának . . . Talán számít valamire ?

— Az egy fiatal, nagyon is szótlan és szerény katonatiszt. Én mindig kimondom az igazságot. Ugy látom, hogy ő maga is ellene van ennek az egész cselszövésnek, egyedül csak Lembkéné intrigál. Nicolas nagyon jól viselte magát. Tudja kérem, minden Lizától függ, de úgy hagytam őt ott, mint aki igen jó viszonyban van Miklóssal, ez pedig magától megigérte, hogy okvetetlenül eljön hozzánk novemberben. Eszerint csak az egy Lembkéné intrigál, Praszkovja pedig nem egyéb, mint egy vak tyúk. Egyszer csak azt mondja nekem, hogy az én gyanakodásaim csupa merő képzelődés ; erre én a szemébe mondtam neki, hogy ostoba. És ezt az Ítélet napján is kész vagyok kijelenteni. S ha nem kért volna Nicolas, hogy egy időre hagyjam az egész dolgot, én bizony el nem jöttem volna addig, míg azt a kétszínű asszonyt le nem leplezem. Még K. grófnál is próbálkozott Miklóst illetőleg : el akarta szakítani a fiút az anyjától. De Liza a mi pártunkon van, Praszkovjával pedig majd elbánok. Tudja ön azt, hogy neki Karmazinov rokona ?

— Hogyan ? A Lembkéné rokona ?

— Azé hát ! Távoli.

— Karmazinov, a novellista ?*)

— Nos igen, a novellista ! Mit csodálkozik ezen ? Persze az nagy embernek tartja magát. Felfujt semmiség. Együtt jönnek majd ide, most is együtt bujkálnak. Lembkéné valami irodalmi egyletet akar itt alakítani. Karmazinov egy hónapra jön ide, hogy eladja itt az utolsó birtokát. Kevésbe mult, hogy én is nem találkoztam vele Svájcban, pedig a talál-

*) *Karmazinov* alatt Turgenyevet persiflálja a szerző.

kozást én épen nem óhajtottam. Egyébiránt reménylem, hogy méltóztatni fog engemet megismerni. Régen leveleket irogatott hozzánk, a házunknál is megfordult. Szeretném, ha ön valamivel jobban öltöznék, Trofimovics István; napról-napra jobban elhanyagolja magát . . . Oh mennyire gyötör ön engem! Mit olvas most?

— Én . . . én . . .

— Értem. Minden csak a réginél van: pajtások, iszogatas, klub és kártya, meg az ateista-reputáció. Ez a reputáció nekem egy cseppet sem tetszik, Trofimovics István. Nem szeretném, hogy önt ateistának tartsák, kivált most nem szeretném. Ezelőtt sem szerettem, mert az egész csak pusztá csiricsárá. Ezt már egyszer meg kellett mondanom.

— *Mais, ma chère . . .*

— Hallja csak Trofimovics István: Én persze önhöz képest tudatlan vagyok, de azalatt, míg ideutaztam, sokat gondolkoztam önről. És egy meggyőződésre jutottam.

— Milyenre?

— Olyanra, hogy nem csak mi ketten vagyunk a világon a legokosabbak, hanem vannak nálunk okosabbak is.

— Szellemes is, találó is. Vannak okosabbak, tehát vannak igazabbak is és mi csalódhatunk: úgy-e ezt akarta mondani? *Mais ma bonne amie*, tegyük fel, hogy én csalódom; de azért megvan nekem az én emberi, mindenkori, felsőbb jogom a lelkiismeret szabadságára nézve? Megvan a jogom arra, hogy ne legyek képmutató és bigott, ha az nekem úgy tetszik, s ezért engem némely urak életem végéig gyűlölni fognak. *Et puis, comme on trouve toujours plus de moines, que de raison* s minthogy én ezzel teljesen egyet értek . . .

— Hogy mondta ön, hogy?

— Azt mondtam : *on trouve toujours plus de moines, que de raison*, s minthogy én ezzel . . .

— Ez biztosan nem az ön saját mondása ; bizonyosan valahonnan vette.

— Ezt Pascal mondta.

— Mindjárt tudtam . . . hogy nem ön. Mért nem beszél ön soha ilyen röviden és velősen, hanem mindig oly hosszadalmasan ? Ez sokkal jobb, mint az iménti az adminisztratív elragadtatásról . . .

— *Ma foi, chère* . . . ugyan miért ? Először is bizonyára azért, mert én végre sem vagyok Pascal, *et puis* . . . másodszer mink oroszok nem vagyunk képesek a mi nyelvünkön . . . Legalább még eddig semmit sem mondtunk . . .

— Hm ! meglehet, hogy ez nem is igaz. De legalább felirna és megjegyezne magának ilyen mondásokat, tudja : beszélgetések alkalmára . . . Ah, Trofimovics István, én azért jöttem haza, hogy komolyan, nagyon komolyan beszéljek önnel.

— *Chère, chère amie* !

— Most, mikor mink ezek a Lembkék, ezek a Karmazinovok . . . Oh, istenem, mennyire elzüllött ön és mennyire gyötör engem ! . . . Én azt akarnám, hogy ezek az emberek tiszteletet éreznének ön iránt, mert azok önnek egy ujjával, a kis ujjával sem érnek fel, ön pedig hogy tartja magát ! Mit fognak azok itt látni ? Mit mutathatok én meg nekik ? A helyett, hogy nemes példával járna elől, ön valami hitványokkal véteti körül magát, valami képtelen szokásoknak hódol, megrokkant, nem tud meglenni bor és kártya nélkül, ön csak Kock Pált olvassa és semmit sem ír, holott azok ott mind írnak ; minden ideje pusztá fecsegéssel telik el. Lehet-e, megengedhető-e

olyan hitvány emberrel barátkozni, mint az az öntől elválhatatlan Liputin ?

— Miért volna az én tölem elválhatatlan ?

— kérdezte félenken Trofimovics István.

— Hol van az most ? — folytatta éles és szigorú hangon Petrovna Borbála.

— Az . . . ez . . . határtalanul tiszteli önt és elútazott Sz-kbe, örökölt ott az anyja után.

— Ugy látszik : egyebet sem csinál, csak pénz után szaladgál. Hát Satov ? Mit csinál az ?

— Irascible, mais bon.

— Most már nekem nem kell a maga Satovja; gonosz is, meg sokat is gondol magáról.

— Hogy van Pavlovna Dária ?

— Dását kérdezi ? Mi jutott eszébe ? — nézett rá kíváncsian Petrovna Borbála. — Nincs semmi baja : Drozdovéknál hagytam . . . Svájcban valamit hallottam az ön fiáról ; nem jót ám, hanem rosszat.

— *Oh, c'est une histoire bien bete ! Je vous attendais, ma bonne amie, pour vous raconter . . .*

— Elég, Trofimovics István, hagyjon most békén, egészen el vagyok gyötörödvé. Rá-érünk kibeszélni magunkat, különösen a kellemetlenségekről. Ön freccsegve nevet, ez már valami rokkantság jele. S milyen különösen kezd ön most nevetni ! . . . Istenem, mennyi sok rossz szokást vett ön fel ! Karmazinov önt nem fogja meglátogatni ! Itt meg a nélkül is megvan a káröröm . . . Ön most egészen leplezte magát. No, elég, elég ; elfáradtam. Hiszen csak várhatok tán egy kis kiméletet.

Trofimovics István megadta a kívánt kiméletet, és zavartan távozott.

V.

Tény, hogy a mi barátunk igen sok rossz szokást vett fel, különösen az utóbbi időkben. Láthatóan és gyorsan lefelé ment és az is igaz,

hogy elzüllött. Többet ivott, érzékenykedőbb lett, idegei meggyengültek ; a szép iránti érzéke tulságba ment. Arca különös képességet nyert arra, hogy hirtelen változzék, például a legünnepiesebb kifejezésből a legnevetőbbe vagy éppen legostobábbba. Nem bírta az egyedüllétet elviselni és szüntelenül azt kívánta, hogy szórakoztassák. Muszáj volt neki okvetetlenül valami mendemondát, valami városi anekdotát elbeszélni, még pedig mindennap újat. Ha pedig senki sem jött hozzá, akkor búsan járt-kelt a szobájában, oda ment az ablakhoz, tűnődve majszolt a szájával, nagyokat sóhajtott s végül csaknem rücskölt. Mindig volt valami előérzete, mindig félt valami váratlantól, elkerülhetlentől ; ijedős lett ; kezdett az álomlátásain gondolkozni.

Ezt az egész napot és estét rendkívül szomorúan töltötte, elküldött értem, nagyon izgatott volt, sokat beszélt, de meglehetősen összefüggéstelenül. Petrovna Borbála régen tudta már, hogy ő én tőlem semmit el nem titkol. Ugy láttam, hogy valami különös dolog bántja, még pedig olyas valami, amiről tán maga sem tudta, hogy mi ? Máskor, ha összejöttünk s ő nekem panaszkodni kezdett, hát bizonyos idő multán csaknem mindig előkerült egy üveg borocska s mindjárt nyugodtabb lett. Ezúttal bor nem volt és láthatóan leküzdötte magában azt a vágyat, hogy bort hozasson.

— De hogy miért haragszik egyre Petrovna Borbála! — panaszkodott minden percben, mint valamely gyermek. — Tous les hommes de génie et de progrès en Russie étaient, sont et seront toujours des kártyások et des iszákosok, qui boivent en zapoi*).

*) Zapoi = szertelen ivás.

talában nem vagyok olyan kártyás és iszákos . . . Pirongat, hogy mért nem írok ! Furcsa kérdés ! . . . Meg hogy mért henyélek ! Önnek — azt mondja — „jó példával kellene elől járni és élő szemrehányásképen viselkedni.“ Mais entre nous soit dit, mit tehet mást az olyan ember, aki élő szemrehányás akar lenni, mint hogy henyéljen, heverészszen ? hát nem tudja ő ezt ?

Végül előkerült az a különös és fő gond is, amely ezúttal őt oly kikerülhetetlenül kínoztta. Sokszor oda ment ez estén a tükörhöz és sokáig álldogált az előtt. Végül felém fordult s valami különös kétségbeeséssel szólt :

— *Mon cher, je suis un* züllött ember.

S tény, hogy ő ez idáig, egész a mai napig csak egyben volt rendületlenül biztos, — ellenére a Petrovna Borbála új felfogásainak és változékonyságának, — még pedig abban, hogy ő még mindig képes annak a női szívét megvarázsolni, még pedig nem csak mint számkivetett, vagy mint nevezetes tudós, hanem mint szép ember is. Húsz évig gyökeredett benne ez a hízogó és megnyugtató tudat s úgy látszik, hogy minden meggyőződése közt ez egytől tudott a legnehezebben megválni. Valjon megérezte-e előre ez estén, hogy mily óriási megpróbáltatás készült az ő számára a legközelebbi jövőben ?

VI.

Hozzá fogok most már annak a részben mulatságos esetnek a leírásához, amelylyel kezdődik az én voltaképeni krónikám.

Augusztus legvégén megjelentek végre Drozdovék is. Megérkezésök nem sokkal előzte meg az egész város által régen várt rokonuknak, az új kormányzónének a megjövetelét, és általában meglehetősen feltűnést okozott a társa-

ságban. De mindez említésre méltó dolgokat későbbre hagyom. Most csak arra szorítokozom, hogy Ivanovna Praszkovja az őt annyira váró Petrovna Borbála részére egy igen izgalmas talányt hozott: Nicolas még júliusban elhagyta őket és a Rajna mellett K. gróffal találkozáván, azzal és annak a családjával Pétervárra ment. (Megjegyzendő, hogy a grófnak mind a három leánya eladó volt).

— Lizavetától, amelyen büszke és macacs ő, semmit sem birtam megtudni, — fejezte be a híradását Ivanovna Praszkovja, — de a saját szememmel láttam, hogy közte és Vszevolodovics Miklós közt valami történt. Az okát ennek nem tudom, de azt hiszem, édes Petrovna Borbálám, hogy ez iránt a kegyed Pavlovna Dáriáját lesz a legjobb megkérdezni. Az én nézetem szerint Liza van megsértve. Nagyon örülök, hogy végre haza hozhattam és átadhatom kegyednek ezt a kedvencét; úgyis csak terhemre volt.

Ez epés szavak meglehetősen ingerültséggel mondattak el. Látni való volt, hogy az „elsavanyodott asszony“ előre elkészítette azokat és előre élvezte azok hatását. De Petrovna Borbála nem volt az az asszony, akit eféle szentimentális effektusokkal és talányokkal ki lehetett volna hozni a sodrából. Szigorúan lehető legrészletesebb és kielégítő magyarázatot követelt. Ivanovna Praszkovja mindjárt lejjebb kezdte, sőt azzal végezte, hogy sírva fakadt és a legérzékenyebb baráti ömlédezésbe esett. Ez az ingerlékeny és szentimentális dáma épen úgy, mint Trofimovics István, folytonosan szükségét érezte annak, hogy őszinte barátságot tapasztaljon és a legnagyobb panasa a leánya, Nikolajevna Lizaveta ellen épen az volt, hogy a „leánya neki nem barátnéja.“

De minden magyarázatából és ömlengé-

séből csak az az egy volt bizonyos, hogy Liza és Nicolas közt valami összetűzés történt, de hogy milyen természetű, arról Ivanovna Praskovjának halvány fogalma sem volt. A Pavlovna Dária okolását pedig végre nemcsak egészen visszavonta, de még külön is kérte, hogy előbbeni szavainak ne tulajdonítsanak semmi jelentőséget sem, mert ő azokat csak ingerült-ségében mondta. Egy szóval az egész dolog igen homályos, sőt gyanus volt. Az ő előadása szerint az összetűzés a Liza „makacs és gúnyos karaktere“ miatt történt; a „büszke Vszevolodovics Miklós pedig, bár nagyon is szerelmes volt, nem tudta a gúnyolódást elviselni s ő is gúnyolódással felelt.“ „Nem sokára megismerkedtünk egy fiatal emberrel, azt hiszem: a kegyetek „professzorának“ az öcscsével; még a vezetékneve is ugyanaz . . .“

— Nem az öcsce, hanem a fia, — igazította ki Petrovna Borbála. Ivanovna Praskovja már régen sem tudta a Trofimovics István vezetéknevét megtartani és azt mindig „professzornak“ hitta.

— No ha fia, hát fia, annál jobb, hiszen nekem az egészen mindegy. Közönséges fiatal ember, igen szabad és élénk, de semmi különös nincs rajta. No, itt már Liza határozottan helytelenül viselte magát, magához édesgette a fiatal embert azzal a szándékkal, hogy Vszevolodovics Miklósban féltékenységet szítson. De nem ítélem érte el nagyon: lányos dolog, mindennapi, még kedves is. Csakhogy Vszevolodovics Miklós ahelyett hogy féltékenykedett volna, megbarátkozott a fiatal emberrel, mintha semmit sem látna vagy mintha neki mindegy lett volna. Ez aztán Lizát kihozta a sodrából. A fiatal ember nemsokára elutazott (nagyon sietett valahova!) Liza pedig minden alkalmas pillanatban csipkedni kezdte Vszevolodovics

Miklóst. Észrevette, hogy az néha Dásával beszélget; ezért dühöngeni kezdett és nekem is türhetetlenné tette az életemet. A doktorok nekem az idegeskedést megtiltották, meguntam azt az ő magasztalt tavokat is, mert megfájtak a fogaim, akkora reumatizmust kaptam. Cikkeket is szoktak írni arról, hogy a genfi tótól fogfájást lehet kapni, olyan a tulajdonsága. S ekkor Vszevolodovics Miklós hirtelen levelet kapott a grófnétól és rögtön elutazott tőlünk; egy huszonnégy óra alatt összepakolt. Búcsuzni barátságosan búcsuztak el, Liza meg ki is kísérte, igen víg és könnyelmű volt, sokat kacagott. De ez mind csak tettetés. Vszevolodovics Miklós elutazása után igen tünődő lett, de aztán még csak nem is emlegette, sőt nekem sem engedte meg, hogy emlegessem. Önnek is azt ajánlanám, Petrovna Borbála, hogy most Liza előtt ne beszéljen erről a tárgyról, mert csak ártana vele a dolognak. Én azt hiszem, hogy megint jóban lesznek, ha ugyan Vszevolodovics Miklós megtartja az ígéretét és nemsokára megjön ide.

— Mindjárt írok neki. Ha így történt, akkor csak közönséges összeszólalkozásról van szó. Ostobaság! Dáriát meg én jól ismerem. Ostobaság!

— Bevallom, hogy Dásenkát illetőleg — hibáztam. A beszélgetések a legközönségesebbek voltak és *mindig fenhangon folytak*. Mindez akkor nagyon izgatott engem, mátsuskám. És azt is láttam, hogy Liza is megint a régi szíveséget tanúsította Dária iránt.

Petrovna Borbála még aznap írt Miklós-nak és rimáncodott neki, hogy a kitűzött időnél legalább egy hónappal korábban jöjjön el. Mindazáltal ő ebben a dologban homályt és bizonytalanságot látott. Egész este és egész éjjel gondolkozott. A „Praszkovja“ vélekedését nagyon ártatlannak és szentimentálisnak

tartotta. „Praszkovja egész életében nagyon érzékenykedő volt, már a nevelő-intézetben is“, gondolta magában, „Miklós pedig nem olyan legény, hogy egy leány gúnyolódásaitól megszökjék. Ha csakugyan volt köztük valami összeszólalkozás, akkor annak valami más oka van. Hanem a katonatisztet elhozták magukkal s mint valami rokont kvártélyozták be maguknál. Meg aztán Dáriát illetőleg is nagyon hamar megadta magát Praszkovja : bizonyosan megtartott valamit a begyében, amit nem akart elmondani . . .“

Reggelre Petrovna Borbála megérlelte magában azt a tervet, hogy egyszerre végezni kell a dologgal, még ha az csak félreértés is, — mely terv igen figyelemreméltó az ő váratlan-ságánál fogva. Mit érzett a szívében, mikor ezt a tervet megfogalmazta : azt megmondani nehéz volna, de nem is vállalkozom arra, hogy előre boncolgassam azon ellenmondásokat, amelyek e tervben foglaltattak. Mint krónika-író én csak arra szorítkozom, hogy előadom az eseményeket pontosan úgy, amint azok megtörténtek, s nem vállalom a felelősséget, ha azok valószínűtleneknek látszanak. Hanem azt még egyszer meg kell erősítenem, hogy a Dásá iránti gyanúból reggelre semmi sem maradt, sőt igazán mondva tényleg meg sem fogamzott, annyira bízott Petrovna Borbála Dáriában. Hiszen azt még csak föl sem tételezhette, hogy Miklós megszerethesse Dáriát. Reggel, mikor Pavlovna Dária a teázó asztalnál a teát öntögette, Petrovna Borbála hosszasan és fürkészve vizsgál-gatta őt, s tegnapról kezdve talán már huszadikszor is ismételte magában a felkiáltást :

— Ostobaság !

Csak annyit vett észre, hogy Dária fáradtnak látszik s hogy még csendesebb, apatikusabb mint eddig volt. Teázás után egyszersmind-

korra megállapított házirend szerint mindketten kézimunkához ültek le. Petrovna Borbála felhívta Dáriát, hogy számoljon be pontosan az ő külföldi tapasztalatairól, különösen a természetről, a városokról, szokásokról, a művészetekről és mesterségekről, — mindenről, amit csak észrevett. Drozdovékról és az ő Drozdovéknál töltött életéről egyetlen egy kérdés sem volt. Dásá, aki a dolgozó-asztalkánál mellette ült és segített neki hímezni, már vagy egy félóráig beszélt az ő egyenletes, egyhangú, s kissé gyenge hangján.

— Dárjá, — szakította őt hirtelen félbe Petrovna Borbála, — nincsen neked semmi különös mondanivalód ?

— Semmi, — felelt Dária egy pillanatig elgondolkozva és fényes szemével Petrovna Borbálára nézve.

— A lelken, a szíveden, a lelkiismereteden ?

— Semmi, — iméltelte Dásá csendesen, de valami komor szilárdsággal.

— Tudtam én azt ! Tudd meg azt Dárjá, hogy én soha sem kételkedem te benned. Most ülj és hallgass rám. Ülj át a másik székre, velem szembe, hogy jól láthassalak. Igy. Felelj : akarsz-e férjhez menni ?

Dásá hosszú, kérdő tekintettel felelt, amely tekintet azonban valami nagyon meglepődött nem volt.

— Megállj : hallgass. Először is nagy, sőt igen nagy korkülönbségről van szó ; de te jobban tudod, mint akárki más, hogy ez milyen ostobaság. Te tudsz gondolkozni, s a te életedbe tévedésnek előfordulni nem szabad. Egyébiránt az illető még mutató ember . . . Egy szóval Trofimovics István, akit te mindig nagyra becsültél. Nos ?

Dásá most még kérdőbben nézett s ezúttal

nem csak elsodálkozott, hanem el is vörösödött.

— Megállj, hallgass, ne siess! Neked ugyan az én végrendeletem szerint van pénzed, de mi lesz belőled, ha én meghalok, még hogyha pénzed van is? Megcsalnak, elszedik a pénzed és akkor véged. De mint az ő felesége ismert asszonyság leszel. Nézzük most a dolog másik oldalát: ha én meghalok, — bár én ő róla is gondoskodom, — mi lesz ő belőle? Te benned pedig én egészen megbízom. Megállj, még nem fejeztem be: ő könnyelmű, tehetetlen, kegyetlen, önző, aljas szokásai vannak, de te azért őt megbecsüld már csak azért is, mert vannak még rosszabbak is. Hiszen azt csak nem tételezed fel rólam, hogy valami semmirevalóhoz adlak, csak azért, hogy tőled megszabaduljak? És kivált azért, hogy én kérlek erre, hát meg is fogod becsülni, — szakította félbe magát ingerülten, — érted? Mit bámulsz?

Dásá még mindig hallgatott.

— Megállj még, ne szólj! Ő valóságos vénasszony — de ez még jobb neked. Égyéb-iránt szájalmas vénasszony; épen nem érdemes arra, hogy valamely nő megszeresse. De a tehetetlenségeért meg lehet őt szeretni s te szeresd meg őt a tehetetlenségeért. Megértesz engem? Igen?

Dásá igenlőleg intett a fejével.

— Tudtam; ezt vártam tőled. Ő téged szeretni fog, mert ezzel köteles, köteles! ő téged imádni köteles! — sipította valami különös ingerültséggel Petrovna Borbála, — különben ő kötelesség nélkül is beléd szeret, ismerem én őt. Aztán meg én is itt leszek ám. Ne félj, én mindig itt leszek. Ő majd panaszkodni fog rád, pletykákat terjeszt rólad, suddogni-buttdogni fog a legelsővel, aki az útjába kerül, rücskölni fog, örökösen rücskölni; leveleket fog neked irogatni,

egyik szobából a másikba, naponkint kétszer is, de azért nélkülöd meg nem él s ez a fő. Tanítsd őt engedelmességre ; ha erre meg nem tanítod, bolond leszel. Fenyegedődni fog, hogy felakasztja magát, ne higj neki ; az egész csak ostobaság ! Ne higj neki, hanem azért nyitva legyen szemed, füled, mert egyszer csak felakasztja magát. Ilyenekkel az ilyesmi is megtörténik. Nem azért akasztják fel magokat, mintha erősek lennének, hanem azért, mert gyengék. Aztán sohse engedj semmit sem a szélsőségekig : ez az első szabály a házasság életben. Azt is mindig eszedben tartsd, hogy ő poéta. Nézd csak Dária : nincs nagyobb boldogság, mint az önfeláldozás. Mindezen kívül te nagy örömet szerzel nekem s ez a fő. Ne gondold, hogy én most csupa szeszélyből hirtelenkedem : tudom én, mit beszélek. Én önző vagyok, légy te is önző. Hiszen én nem kényszerítlek ; minden a te akaratod szerint lesz, amit te mondasz, az fog történni. No hát mit ülsz, szólj már valamit.

— Nekem egészen mindegy, Petrovna Borbála, ha már okvetetlenül egyszer férjhez kell mennem, — szólalt meg Dásá szilárd hangon.

— Okvetetlenül? Mire célozol evvel? — nézett rá szigorúan és állhatatosan Petrovna Borbála.

Dásá nem felelt, csak a himző-tűt forgatta a kezében.

— Ha okos vagy is, bolondokat mondasz. Ha igaz is, hogy én most okvetetlenül eltökéltem, hogy téged férjhez adjalak, de ez nem valami szükséges okból történik, hanem csak azért, mert ez eszembe jutott, még pedig egyedül csak Trofimovics István miatt. Ha Trofimovics István nem volna, eszem ágában sem volna,

hogy én téged férjhez adjalak, ha húsz éves is vagy már . . . Nos ?

— Ahogy parancsolja, Petrovna Borbála.

— Tehát beleegyezel. Megállj, ide hallgass, hova sietsz ? még nem mondtam el mindent. Végrendeletemben tizenötezer rubelt hagyok rád. Ezt én neked most mindjárt az esküvő után kiadom. Ebből nyolcezret átadsz neki, azaz nem neki, hanem nekem. Neki nyolcezernyi adóssága van ; ezt én majd kifizetem, de nekie tudnia kell, hogy ez a te pénzeddel történik. Marad neked hétezer rubeled ; ebből a világot se adj neki soha egy rubelt se. Adósságait soha ki ne fizesd. Ha egyszer ezt megteszed, akkor többé nem lesz tőle nyugtod. Egyébiránt én mindig itt leszek. Kaptok tőlem évenként ezerkétszáz rubel járadékot, rendkívüli kiadásokra valóval együtt ezeröttszázat, a szálláson és kosztón kívül, amit szintén én tőlem kaptok, épen úgy, mint jelenleg. Csak cselédséget fogtok külön tartani. Az évi járandóságot egyszerre fogom kiadni, mindig a te kezedbe. De légy jó : adj néki is néha valamit, hetenként egyszer, sőt ha többször kérne, akkor kergesd el. No de én is itt leszek. Ha pedig meghalok, a ti penziótok azért meg nem szünik egész az ő haláláig ; érted : az ő haláláig, mert az az ő penziója, nem a tied. Neked pedig a hétezren kívül, amely nálad ha számár nem lesz, sértetlenül megmarad, hagyok még a végrendeletemben nyolcezret ; többet tőlem nem várhatsz, ezt jó lesz tudnod. No hát jó lesz ? szólsz már végre valamit ?

— Hiszen megmondtam már, Petrovna Borbála.

— Ne feledd, hogy minden a te akaratodtól függ, ahogy te akarod, úgy lesz.

— De engedjen meg, Petrovna Borbála,

talán Trofimovics István szolt már valamit önnek ?

— Nem, ő még semmit sem szolt, de . . . ő is rögtön fog szólni.

Ezzel rögtön felugrott és egy fekete nagykendőt kapott magára. Dása egy kissé megint elpirult és kérdő tekintettel nézett utána. Petrovna Borbála hirtelen visszafordult és haragtól szikrázó szemekkel nézett Dására :

— Te ostoba ! — kiáltott rá, úgy esve neki, mint egy vércse, — hálátlan ostoba ! Mit gondolsz te ? Tán azt hiszed, hogy én téged kompromittálni akarlak, csak ennyire is, ni ! Hiszen ő térden csúszva fog téged megkérni, meg kell hálnia a boldogságtól : így akarom én ezt elrendezni. Hiszen tudhatod, hogy én téged megsérteni nem engedlek. Vagy azt hiszed, hogy ő téged azért a nyolc-ezerért vesz el s én most szaladok, hogy téged eladjalak ? Ostoba vagy, ostoba ! mind ostobák vagytok. Add ide a napernyőmet.

És repült a nedves téglaburkolaton és fa-pallókon gyalog Trofimovics Istvánhoz.

VII.

Az igaz, hogy ő Dáriát megsérteni nem engedte volna ; ellenkezőleg : épen most tartotta magát a Dária jótevőjének. A legnemesebb és legkifogástalanabb harag lángolt fel a lelkében, mikor a nagykendő felvétele közben megérezte magán az ő neveltjeinek zavart és bizalmatlan tekintetét. Dáriát ő ennek gyerekorától fogva őszintén szerette. Ivanovna Praszkovja helyesen nevezte Dáriát az ő kedvencének. Petrovna Borbála pedig már rég elhatározta azt magában, hogy a Dária karaktere nem olyan, mint a bátyjéé, (t. i. mint a Satov Iváné), hogy Dária szelíd és engedelmes, önmegtágadásra kész, rendkívül hű, szerény,

okosan megfontoló, s ami fő : nemes gondolkozású. Amint látszott, Dária eddig meg is felelt a hozzá fűzött várakozásoknak. „Ennek az életében nem lesznek elhibázott lépések,“ mondta volt Petrovna Borbála még akkor, mikor a leányka még csak tizenkét éves volt, s mivel az volt a szokása, hogy makacsúl és szenvedelmesen ragaszkodott minden rájött eszméhez, minden új tervéhez, minden világosnak tetsző gondolatához, hát rögtön úgy kezdte nevelni Dását, mint a saját édes leányát. Mindjárt félre tett annak egy kis kapitálist, és azonnal nevelőnőt hozatott a házhoz miss Kreags személyében, aki ott is maradt a háznál a növendéke tizenhat éves koráig, de akkor hirtelen felmondtak neki. Jártak a leányhoz tanárok a gymnasiumból, ezek közt egy igazi francia, aki Dását franciául tanította. Ennek is hirtelen mondtak fel, csaknem elkergették. Zongorára egy jó házból való szegény özvegy tanította. De a fő pedagógus mégis csak Trofimovics István volt. Voltaképen ő is fedezte fel Dását : ő kezdte azt tanítgatni már akkor, mikor Petrovna Borbála még nem is gondolt a leánykára. Ujra ismétlem : csodálatra méltó az, hogy mennyire ragaszkodtak Trofimovics Istvánhoz a gyerekek. Tusina Nikolajevna Lizaveta nyolc éves korától tizenegy éves koráig tanult tőle, (magától értetődő dolog, hogy Trofimovics István minden díj nélkül tanította őt és világért sem fogadott volna el Drozdovéktól semmit sem). Ez esetben azonban Trofimovics István ragaszkodott nagyon a kis leánykához és valami poémákat recitált neki a világ teremtéséről, az emberiség történetéből. Az ős-emberről és az ősnépekről mondott leckék érdekesebbek voltak az arab meséknél. Liza, aki zsibbadozott ez elbeszélések hallatára, otthon rendkívül mulatósan figurázta ki Trofimovics Istvánt. Ez

megtudván a pajkosságot, egyszer megleste a leánykát. A megzavarodott Liza sietett a nyakába csimpajkozni és sírva fakadt, de sírva fakadt Trofimovics István is a nagy örömtől. Hanem Liza nemsokára eltávozott s csak Dásá maradt. A mint Dásához tanítók kezdtek járni, Trofimovics István egészen abban hagyta a tanítást s lassankint ügyet sem vetett már a leányra. Így tartott ez jó sokáig. Egyszer azonban, mikor Dásá már tizenhét éves lett, Trofimovics Istvánnak hirtelen feltűnt annak kellemes arca. Ez Petrovna Borbálánál történt, épen asztalnál. Szóba ereszkedett a fiatal leánnyal, nagyon meg volt elégedve annak feleleteivel és felajánlotta, hogy komoly és terjedelmes formában elő fogja neki adni az orosz irodalom történetét. Petrovna Borbála megköszönte neki a szép gondolatot, Dásá pedig nagy örömben volt. Trofimovics István külön készülgetett az előadásokra s végre megkezdte azokat. A legrégibb korszakon kezdte. Az első előadás igen vonzó volt. Petrovna Borbála is végighallgatta. Mikor Trofimovics István bevégezte az előadást és elmenet azt mondta, hogy a jövő órán a „Szlova o polku Igoreve“ néven ismert ősi legendát fogják elemezni, Petrovna Borbála hirtelen felállt az asztaltól és kijelentette, hogy több előadás pedig nem leszen. Trofimovics István megsértődött, de nem szólt, Dása pedig elpirult. Egyéb azonban nem történt. Történt pedig ez épen három évvel a Petrovna Borbála jelenlegi ötlete előtt.

A szegény Trofimovics István otthon ült és semmit sem sejtett. Szomorkás hangulatában már régen nézegetett ki az ablakon, lesve, hogy nem jön-e hozzá valamely ismerős? De csak nem akart senki sem mutatkozni. Kint hideg volt, fagyni kezdett. Be kellett fűtetni. Nagyot sóhajtott. Egyszerre csak szörnyű látvány tá-

rult eléje : Petrovna Borbála ilyen rút időben és ilyen szokatlan órában egyenesen ő hozzá tart! Még pedig gyalog! Ez őt annyira meglepte, hogy elfelejtett ruhát váltani s úgy fogadta Petrovna Borbálát, a hogy volt : a mindennapi vattázott, rózsaszínű ujjasában.

— Ma bonne amie! — kiáltott gyengén a vendége elé.

— Örülök, hogy egyedül találom önt; ki nem állhatom az ön cimboráit. Mennyit dohányozik! Uristen, micsoda levegő ez! Ön még nem is teázott, pedig már tizenkettőre jár az idő. Önnek a rendetlenség a boldogsága. Élvezete a piszok! Micsoda papír-rongy ez a földön? Násztászjá! Násztászjá! Mit csinál az a Násztászjá? Nyiss ki mátus-kám, ablakokat és ajtókat, mindent széltére! Mi pedig jerünk a vendéglátóba. Dolgom van önnel. Te meg mátus-kám sepregezz legalább egyszer életedben.

— Mindig szemetel! — sipított ingerülten és panaszosan Násztászjá.

— Hát seperj ki, ha kell tizenötször is napjában. Micsoda hitvány ez az ön vendéglátója is (mikor oda belépett.) Zárja be jobban az ajtót, mert ez még hallgatódzni fog. A kárpitozást okvetetlenül föl kell frissíteni. Hiszen ide küldtem önhöz a kárpitost mintákkal, hát mért nem választott? Üljön le és figyeljen. Üljön le hát, ha mondom. Hova megy? Hova megy? mit akar ott?

— Mindjárt visszajövök, — kiáltott a másik szobából Trofimovics István; — no már itt is vagyok.

— Á! Ön ruhát váltott! — nézte őt gúnyosan végig Petrovna Borbála. (Trofimovics István kabátot öltött az ujjasára.) Ez csakugyan jobban fog illeni — a beszélgetésünkhöz. Üljön le már, kérem önt.

Petrovna Borbála előadott mindent hirtelen, élesen és ellenmondást nem tűrő hangon. Célzott a nyolc-ezer rúbelre is, amire Trofimovics Istvánnak roppant szüksége volt. Részletesen szólt a hozományról. Trofimovics István csak a szemét meresztgette és remegett. Mindent hallott, de nem volt előtte a dolog világos. Szólni akart, de nem lelt szavakat. Csak azt tudta, hogy minden úgy lesz, mint Petrovna Borbála mondja, hogy felelni, ellenvetést tenni hasztalan volna s hogy ő kérlelhetetlenül megházasított ember.

— Mais ma bonne amie, harmadszor ! és az én koromban . . . hozzá még olyan gyerekleánykával ! — szólalt meg végre. — Mais c'est une enfant !

— Gyermekek, aki már hálistennek húsz éves ! Ne forgassa a szemét, kérem, nem játszunk színházat. Ön igen okos és tanult ember, de az élethez mitsem ért, önnek mindig dajka kell. Mi lesz önnel, ha én meghalok ? Ő pedig jó dajkája lesz önnek. Szerény, erős akaratú, okos leányka ; aztán meg én is itt leszek, nem hatok meg tán rögtön. Dásá otthon ülő, a szelidség angyala. Ez a szerencsés gondolatom nekem még Svájcban jött. Csak megérti tán, ha én magam mondom önnek, hogy ő a szelidség angyala ! — kiáltott fel egyszeribe mérgesen. — Önt itt megeszi a pizok ; ő majd rendet csinál, minden olyan lesz itt, mint a tükör. Eh, hát ön tán arról álmodozik, hogy térdet-fejet hajtva kínáljam önnek oda ezt a kincset ? Elsoroljam az összes előnyöket, megkérjem önt az ő számára ? Hiszen önnek térdre kellene borulnia . . . Oh, maga mihaszna, kislelkű ember !

— De . . . én már öreg vagyok.

— Mi az az ön ötvenhárom éve ! Az ötven év nem a vége az életnek, hanem a fele. Ön szép férfi s ezt maga is tudja. Azt is tudja : mennyire

tiszteli ő önt. Ha én meghalok, mi lesz azzal is ? Ha pedig ön mellett lesz, hát ő is nyugodt lehet, én is. Ön ismert ember, van jó neve, jó szíve ; ön penziót fog kapni, mert ezt én kötelességemnek ismerem. Ön megmentheti őt, hát mentse is meg. Mindenesetre pedig tisztességes dolgot cselekszik. Ön hozzá idomítja őt az élethez, kibontja a szívet, irányt ad a gondolkozásának. Hányan vesznek el mostanában azért, mert rossz irányt vesz a gondolkozásuk ! Akkorára elkészül ön a művével is és egyszeribe újra felkölti maga iránt a közfigyelmet.

— Épen most készülök megkezdeni azt a művet, amelynek a címe az lesz, hogy „Elbeszélések a spanyol történetből“, — motyogott Trofimovics István, akinek hízelgett a Petrovna Borbála utolsó mondása.

— No látja, épen jókor !

— De hát . . . ő ? Mondta már ezt neki ?

— Ő felőle ne nyugtalankodjék. Minek kíváncsiskodik ? Természetes, hogy önnek őt személyesen kell megkérnie, szépen megkérni, hogy őnt szerencséltesse, érti ? De ne féljen, én is ott leszek.

Trofimovics Istvánnak forogni kezdett a feje, a falak táncoltak körülte. Volt egy szörnyű gondolata, amelylyel semmiképen sem tudott megbirkózni.

— Excellente amie ! — szólt reszkető hangon, — azt én sohasem képzeltem volna, hogy kegyed engem más nőhöz . . . adjon . . . férjül.

— Ön nem leány, Trofimovics István : csak a leányokat szokás odaadni, ön pedig maga házasodik meg, — sziszegett epésen Petrovna Borbála.

— Oui, jai pris un mot pour un autre. Mais . . . c'est égal, — erősítette a jó ember a magáét, nyugtalanul.

— Látom, hogy c'est égal, — felelt le-
nézően Petrovna Borbála, — istenem, hiszen
ez elájult! Násztászjá, Násztászjá! Vízet!

De vizre nem került a sor. Trofimovics
István magához tért. Petrovna Borbála fogta
a napernyőjét.

— Ugy látom, hogy önnel most nem
lehet beszélni.

— Oui, oui, je suis incapable.

— De holnapig kipiheni magát és meg-
gondolhatja a dolgát. Most maradjon itthon s
ha valami baja lenne, üzenjen, akár éjjel is.
Levelet ne írjon, mert azt el sem olvasom.
Holnap pedig ilyen tájban magam jövök el a
feleletért s reménylem, hogy az egészen kielé-
gítő lesz. Intézkedjék úgy, hogy senki se legyen
itt, meg hogy ki legyen söpörve a lakása, mert
ez így tűrhetetlen. Násztászjá, Násztászjá!

Természetes, hogy Trofimovics István
másnap beleegyezett, de nem is lehetett bele
nem egyeznie. Különös körülmények adódtak
elő . . .

VIII.

A nálunk a Trofimovics István birtokának
tartott vagyon, (ötven léleknyi jobbágység a
régí számítás szerint, Szkvoresnyiki tözszom-
szédságában) egyáltalában nem volt az övé,
hanem az ő első feleségéé volt, következésképp
jelenleg a fiát, Verhovenszkij Sztepanovics
Péttert illette. Trofimovics István csak tútoros-
kodott, mikor pedig a fiú nagykorúvá lett,
ennek a formasierű megbízásából kezelte a bir-
tokocskát. Az ügylet a fiatal emberre nézve
előnyös volt: kapott az apjától évenként mint-
egy ezer rubelt, mint a birtok jövedelmét, holott
az új rendszer mellett az talán ötszázat sem
jövedelmezett, vagy annál is jóval kevesebbet.
A jó isten tudja: hogyan formálódtak így a

körülmények. Egyébaránt ezt az egész ezer rúbelt Petrovna Borbála küldözgette meg mindig s Trofimovics István soha egy rúbellel sem járult hozzá. Ellenkezöleg : a birtokocska minden jövedelmét zsebre rakta s emellett egészen tönkretette azt, mert bérbe adta valami úzérnek, titokban pedig, a Petrovna Borbála tudta nélkül, eladta kivágatásra az erdőt, vagyis a birtokocska legértékesebb részét. Ezt az erdőt darabonkint már régen eladogatta. Az egész megérhetett legalább nyolcezeret, ő meg odaadta ötért. De ő néha igen sokat is vesztett a klubban s Petrovna Borbálától kérni nem mert. Petrovna Borbála a fogát csikorgatta, mikor mindent megtudott. Most pedig egyszerre csak azt írta a fiú, hogy haza jön s eladja a vagyonát úgy, ahogy lehet és megbízta az apját, hogy addig is intézkedjék az eladás iránt. Világos, hogy Trofimovics István, amilyen derék ember volt, lelkiismereti furdalásokat érzett ce cher enfantnal szemben, (akit utóljára ezelőtt tíz évvel látott Pétervárott, mint diákot). Régen a vagyonka megérhetett tizenhárom-tizen négy ezeret, most azonban alig akadt volna valaki, aki ötezert adjon érte. Kétségtelen dolog, hogy Trofimovics Istvánnak a formaszertinti megbízatás szerint joga volt az erdőt eladni és számba véve az évenkinti ezer rúbelyni, képtelenül nagy járadékot, amelyet annyi éven keresztül pontosan megküldött a fiának, a felszámolkozásnál sokat írhatott volna a maga javára. De Trofimovics István magasabbra törő, nemes gondolkozású ember volt. Egy csodálatosan szép ötlete támadt : ha majd Péterke megérkezik, ő nemesen leteszi az asztalra a birtok legnagyobb árát, vagyis legalább tizenöt ezer rúbelt anélkül, hogy csak távolról is érintené az eddig megküldözött ezer rúbeles sumákat, aztán erősen, de nagyon erősen a kebe-

lére szoritja ce cher fils s ezzel véget ér minden összeszámolkodás. Ezt a képet távolról kerülgetve kezdte feltárogatni Petrovna Borbála előtt. Célozgatott arra, hogy ez bizonyos nemes árnyalatot adna az ő baráti viszonyuknak . . . az ő „ideájoknak.“ Hogy ez valami nagylelkű és önzetlen színben tüntetné fel a régi apákat és általában a régi embereket, szemben a mostani meggondolatlan, szocialisztikus fiatalsággal. Még egyebet is beszélt, de Petrovna Borbála csak hallgatott, végre pedig szárazon kijelentette, hogy kész megvenni a birtokocskát s megadni azért a lehető legmagasabb árt, t. i. hat-hét ezer rúbelt (négyért is meg lehetett volna kapni), a többi nyolcezerről azonban, amelyet elvitt az erdő eladása, egy szót sem szólt.

Mindez a házassági terv előtt egy hónappal történt. Trofimovics István meg volt lepette és eltűnődött. Eleinte legalább reménykedett, hogy hátha a fia el se jön, — már hogy ilyesmit remélhetett volna valamely más ember. Trofimovics István azonban mint apa, méltatlankodva utasította volna el ilyen reménykedésnek a gondolatát is. Bármint legyen is a dolog, annyi bizonyos, hogy ez ideig Péterkeről mindig igen furesa hírek érkeztek hozzánk. Eleinte, amint az egyetemi kurzust elvégezte, tehát ezelőtt vagy hat évvel, dologtalanul csavargott Pétervárott. Egyszer aztán azt a hírt kaptuk róla, hogy valami titkos proklamáció szerkesztésében vett részt és hogy azért felelősségre vonták. Azután egész váratlanul külföldön bukkant fel, Svájcban, Genfben; valószínűleg megszökött.

— Csodálatos dolog ez ! — mondogatta akkor nekünk a nagyon izgatott Trofimovics István, — Péterke — *c'est une si pauvre tête !* Ő oly jó, nemes, annyira érzékeny s én akkor Péter-

vártott úgy megörültem neki, összehasonlítván őt a mai fiatalsággal, de *c'est un pauvre sire tout de même* . . . Minden csak a nyughatatlanságától, a szentimentalizmusától van. A mostani fiatal embereket nem a realizmus vezérli, hanem a szocializmusnak érzelgős, ideális, mondhatnám vallásos felfogása, poézise . . . Persze amint másoktól hallják. Egyébiránt mi közöm nekem hozzá? Már úgylis annyi itt az ellenségem, s ott ezt is bizonyosan az apai befolyásnak fogják tulajdonítani . . . Istenem! Péterke agitátor! Milyen idöket élünk!

Péterke különben nemsokára megküldte Svájcból a pontos címét, hogy a szokott pénzküldeményét megkaphassa: eszerint hát nem volt olyan nagyon emigráns.

S íme most, miután vagy négy évet külföldön töltött, újra megjelen a hazájában és tudtul adja, hogy nemsokára hozzánk érkezik: eszerint nincs ellene törvényes eljárás folyamatban. Sőt ami több: mintha valaki figyelmébe és pártfogásába vette volna őt. Most Dél-oroszországból irogatott, ahol valakinek magán, de fontos ügyében tartózkodott s amely ügyben sok volt a dolga. Mindez igen szép volt, de hol vegye Trofimovics István a birtokocska legmagasabb vételárához szükséges nyolcezer rubelt? S mi történik akkor, ha a magasztos kép helyett lárma keletkezik és pörre kerül a dolog? Trofimovics Istvánnak valami azt súgta, hogy az érzékeny Péterke le nem mond az ő érdekeiről. „Honnan van az, — súgta egyszer nekem Trofimovics István akkortájtban, — honnan van az, hogy azok a kétségbeesett szocialisták és kommunisták egyúttal oly hihetetlenül fősvények, vagyont kuporgatók, magánvagyon szerzésére törekedők? söt annyira, hogy mentől nagyobb szocialista valaki, annál nagyobb a magánvagyon szerzésére való törekvése . . .

honnan van ez ? Talán ez is a szentimentálizmustól ?“ Én nem tudom, van-e valami igazság Trofimovics Istvánnak e megjegyzésében : én csak azt tudom, hogy Péterkének volt valami fogalma az erdő eladásáról és egyébről, és Trofimovics István is tudta, hogy ezt a fia tudja... Módomban volt Péterkének az apjához írt leveleit is olvasni : rendkívül ritkán írt, évenként egyszer, vagy még ritkábban. A közel jövőben kilátásba helyezett megérkezéséről is csak az utolsó időben írt ; két levelet, de egyiket a másik után. Levelei mind röviddek, szárazak voltak, csupa rendelkezésekből álltak s mint-hogy apa és fiú még Pétervár óta, a legújabb divat szerint, tegezték egymást, hát a Péterke leveleiben határozottan olyan hang uralkodott, aminőt használtak a régi földesurak a fővárosból a gazdáiknak, ispánjaiknak írt levelekben. Hát most az a nyolcezer, amitől a dolog rendezése függött, egyszerre csak kirepül a Petrovna Borbála ajánlattételéből, s emellett Petrovna Borbála világosan megérteti azt is, hogy egyebűn az ki sem repülhet. Természetes, hogy Trofimovics István elfogadta az ajánlatot.

Mihelyt Petrovna Borbála elment tőle, rögtön elküldött értem, a többiektől pedig egész napra elzárkózott. Persze sírva fakadt, sokat és szépen beszélt, sokat és erősen küzdött, alkalom adtán egy-egy kalambúrt mondott s ezekkel nagyon meg volt elégedve, aztán egy kis kolerin következett, egy szóval minden a rendes mederben folyt le. Aztán előhozott valami réges-régen rejtegetett finom bort és panaszos hangon kérdezte : „Megbocsátasz-e nekem ?“ Általában valahogy kiütődött a sodrából. Bánatunkban egy kissé be is kaptunk. Különben ő mihamar édesen elszunyókált. Reggel mesterien megkötötte a nyakkendőjét, gondosan felöltözött és többször megnézte magát

a tükörben. A zsebkendője csak úgy áradozott az illattól, egyébiránt nagyon diszkréten s mihelyt meglátta az ablakból Petrovna Borbálát, rögtön más zsebkendőt vett, az illatot pedig a párnája alá dugta.

— Nagyon jól van! — mondotta Petrovna Borbála, amint a beleegyezést meghallotta. — Ez először is nemes elhatározás, másodszor pedig az ész szavára hallgatott ön, amit magánügyeiben ritkán szokott megcselekedni. Egyébiránt sietni nem szükséges, — tette hozzá, a Trofimovics nyakkendőjét igazgatva, — egyelőre még ne beszéljen a dologról, én is hallgatni fogok. Nem messze van az ön születésnapja, akkor majd eljövök önhöz ő vele együtt. Készítsen estére való teát, de kérem: bor és zákuszkai nélkül; különben majd én magam fogok rendelkezni. Híjja meg a barátait; egyébiránt majd együtt választjuk ki őket. A megelőző napon majd beszéljen ő vele, ha szükség lesz rá. Az estélyen pedig nem az, hogy kinyilvánítjuk a dolgot vagy valami kijelentéseket teszünk, hanem csak úgy célozunk rá, vagy egyszerűen, minden ünnepesség mellőzésével megmondjuk. Egy-két hét múlva aztán meglesz az esküvő, lehetőleg minden zaj nélkül . . . Még azt is megtehetnék, hogy mindjárt az esküvő után elutaznának valahová, például Moszkvába. Meglehet, hogy én is önökkel megyek . . . De a fő dolog, hogy addig hallgasson.

Trofimovics István meg volt lepette. Megpróbálta ellenvetni, hogy ez így nem lehet, hogy csak beszélnie kell talán a menyasszonyával, de Petrovna Borbála ingerülten szólt reá:

— Minek? Hiszen még az is meglehet, hogy az egészről semmi sem lesz . . .

— Semmi sem lesz? — motyogott a végképen megrökönyödött vőlegény.

— Semmi! Majd én gondolkozom róla . . .

Egyébaránt minden úgy lesz, amint mondtam ; legyen nyugodt, én magam hozok rendbe mindent. Önnek semmi köze az egészhez. Minek is ? Micsoda szerepet akarna ? Ön se ne járjon, se levelet ne írjon. Meg se pisszenjen, kérem. Én is hallgatni fogok.

Határozottan nem akart magyarázatokba bocsátkozni és láthatóan kedvetlenül távozott. Ugy látszik, hogy meglepte őt a Trofimovics István rendkívüli készsége. Trofimovics István, fájdalom ! határozottan nem fogta föl a helyzetét s a kérdés még nem állott előtte tisztán valamely más nézőpontból tekintve. Ellenkezőleg : valami új, valami győzedelmes és könnyelmű tónus keletkezett. Trofimovics István fellázadt :

— Szép dolog ! — kiáltott föl előttem megállva és karjait szétterjesztve, — hallotta, miről van szó ? Annyira akar már vinni, hogy nekem még akaratom se legyen. Hiszen én is elveszthetem ám a türelmemet és . . . azt mondhatom, hogy nem akarok semmit. „Üljön itthon és oda ne menjen !“ De hát végre is : miért kell nekem okvetetlenül megházasodnom ? Csak azért, mert neki ilyen nevetséges ötlete támadt ? De én komoly ember vagyok és eszembe juthat, hogy ne engedelmeskedjem egy elkényeztetett asszony szeszélyének. Nekem kötelességeim vannak a fiam irányában és . . . és magam iránt is ! Én áldozatot hozok — hát nem érti ő ezt meg ? Meglehet, hogy én csak azért egyeztem bele, mert meguntam az életemet és most már nekem mindegy. De ő felingerelhet s akkor mindjárt nem lesz ám mindegy. Megharagszom és mindent visszavonok. *Et enfin le ridicule . . .* Mit mondanak majd a klubban ? Mit mond . . . Liputin ? „Az is meglehet, hogy az egészből semmi sem lesz !“ szép ! De ez már sok ! Ez

már . . . mi akar ez lenni ? — *Je suis un forcat, un Badinguet, un falhoz szorított ember.*

És e panaszos felkiáltások közt át csillámlott valami makrancos önhittség, valami könnyelmű játsziság. Este megint jót ittunk rá.

III. FEJEZET.

Mások bűnei.

I.

Elmult vagy egy hét s a dolog valamenynyire fejlődni kezdett.

Mellékesen megjegyzem, hogy e szerencsétlen héten én sok unalmat éltem át, folytonosan ott ülven az én szegény házasulandó barátomnál, mint annak a legmeghittebb embere. Leginkább a szégyenkezés gyötörte őt, ellenére annak, hogy az egész héten senkivel sem találkoztunk, mert mindig otthon ültünk. Hanem ő még én tölem is annyira restelte magát, hogy mentől jobban megnyilatkozott előttem, annál inkább boszankodott rám. Képzelődése folytán pedig gyanakodott, hogy már tud mindenki mindent, tudja az esetet az egész város ; nemcsak a klubban nem mert mutatkozni, hanem a saját körében sem mert megjeleni. Még a szükséges mozgás megtétele végett is csak sötét alkonyatkor ment ki.

Elmult egy hét s ő még mindig nem tudta bizonyosan, hogy vőlegény-e hát ő, vagy sem ? s bármennyire törte is magát : nem sikerült neki bizonyosat megtudni. A menyasszonyával nem találkozott, sőt azt sem tudta : menyasszonya-e az neki ? de még azt sem, hogy van-e ebben az egész dologban valami komoly ? Petrovna Borbála valamiért nem akarta őt magához bebo-

csátani. Mindjárt az egyik első levelére, — mert sok levelet írt ám, — azzal a kéréssel felelt Petrovna Borbála, hogy kimélje meg őt a leveleitől és minden összeköttetésektől, mert ő most el van foglalva s minthogy neki is sok mondani valója volna, hát a jelenleginél alkalmasabb, szabadabb pillanatot vár s idővel majd ő maga fogja tudatni, mikor lehet hozzá menni. Egyúttal kijelentette, hogy a leveleket felbontatlanul fogja visszaküldeni, mert az nem egyéb, mint kényeskedés. Ezt a papirdarabra írt üzenetet én is olvastam, mert Trofimovics István maga mutatta meg nekem.

De mindezek a gorombaságok és határozatlanságok meg sem kottyantak a Trofimovics István fő-gondja mellett; ez a gond pedig folytonosan és rendkívül gyötörte őt úgy, hogy attól fogyni kezdett és búskomorkodott. Olyasmi volt ez, amiért ő legjobban restelkedett, de amit semmi szín alatt sem akart szóvá tenni, még én előttem sem; ellenkezőleg: alkalomadtán inkább hazudott és úgy meglapult előttem, mint a gyerek. Hanem azért mindig maga küldött értem mindennap, egy óráig sem tudott nélkülem meglenni, akár csak levegő vagy víz nélkül.

Ez a viselkedése némiképen bántotta az én önérzetemet. Persze én már régen kitaláltam magamban ezt az ő főtitkát és ő rajta keresztül láttam. Az én akkori legmélyebb meggyőződéseim szerint ennek a titoknak a felfedése, Trofimovics István fő gondjának a leleplezése nem vált volna néki tisztességére, ugyanazért én, mint fiatal ember, méltatlankodtam rá a nézeteinek nyersesége és némely gyanakodásának csúnyasága miatt. Hevemben és — megvallom némi konfidensséggel — talán túloztam is az ő megvádolásában. Kiméletlenségemmel kivettem belőle, hogy előttem

mindent beismerjen, bár tudtam azt, hogy lehetnek olyan dolgok, amelyeket bevallani nehéz. Ő is keresztül látott rajtam, más szóval világosan látta, hogy én ő rajta keresztül látok s hogy boszús vagyok reá, de ő is boszankodott rám azért, hogy én ő rá boszankodom és keresztül látok rajta. Megengedem, hogy az én ingerültségem kicsinyes és ostoba volt; hanem az egyedüllét gyakran igen sokat árt az igazi barátságának. Bizonyos tekintetben ő jól fogta fel a helyzetét, sőt igen helyesen határozta meg azon pontokban, amelyeket titokban tartani szükségesnek nem ítelt.

— Oh nem ilyen volt ő valamikor! — mondotta néha Petrovna Borbáláról. — Nem ilyen volt ő régen, ha beszélgettünk. El sem képelné ön, hogy miket tudott ő akkor beszélni! Például, hogy akkor neki gondolatai, saját gondolatai voltak. Most minden megváltozott. Most ő azt mondja, hogy minden, amit mondok, csak öreges fecsegés. Megveti a multakat . . . Most ő valami ispán, ekonomus és egyre haragszik . . .

— Miért haragudnék, mikor ön beleegyezett az ő tervébe? — mondtam én neki.

Ő csak rám nézett.

— *Cher ami*, ha bele nem egyezem, akkor ő rettenetesen megharagudott volna, ret-te-nesen! De tán mégsem annyira, mint most, hogy beleegyeztem.

E mondásával nagyon meg volt elégedve és ennek az örömiére aznap megint megittunk egy üveg boroeskát. De ez csak kis ideig tartó felvidulás volt: másnap már türhételenebb és morfondálóbb volt, mint valaha.

De leginkább azért boszankodom rá, hogy még a megérkezett Drozdovékat sem merte meglátogatni, hogy azokkal megújítsa a régi ismeretséget, amit azok, amint hallat-

szott, magok is óhajtottak, mert kérdezősködtek is felöle, — s ez bántotta őt mindennap. Nikolajevna Lizavetáról valami előttem érthetetlen elragadtatással beszélt. Bizonyára a gyerek-leánykára emlékezett vissza, akit ő egykor annyira szeretett; ezen kívül azonban — nem tudni, hogy mi okon — azt képzelte, hogy Nikolajevna Lizaveta mellett rögtön megkönnyebbülne az ő igazi gondja, sőt kivilágosodnának az ő legnagyobb kételyei is. Azt képzelte, hogy Nikolajevna Lizavetában ő valami nem közönséges lényre találna. Még sem ment el hozzá, bár mindennap készült. Az volt pedig a leglényegesebb, hogy én nagyon szerettem volna, ha Nikolajevna Lizavetának engem bemutatnak s e részben egyedül csak a Trofimovics István közbenjárására számíthattam. Rendkívüli benyomásokat éreztem én akkortájt a Nikolajevna Lizavetával való találkozásaim alkalmával; persze csak az utcán láttam őt, amint amazonkába öltözve az állítólagos rokon, a csinos katona-tiszt, a boldogult Drozdov generális állítólagos öccse kíséretében, gyönyörű lován kilovagolt. Elkáprázásom csak egy pillanatig tartott s mihamar magam is beláttam ábrándjaim képtelenségét, — de ha csak egy pillanatra is, azok az ábrándok megvoltak, elképzelhető tehát, hogy mennyire szidtam magamban néha az én szegény barátomat a macacsságáért.

A körünkhöz tartozók mindjárt eleve értesítették arról, hogy Trofimovics István egy ideig nem fogadhat el senkit sem és kéri az illetőket, hogy most őt ne háborgassák. Erősen ragaszkodott ahhoz, hogy ezt köriratban tudassa, bár én erről lebeszéltem. Én jártam sorra az ő kérésére az ismerősöket s elhitettem azokkal, hogy Petrovna Borbála az „öregnek,” (a mint Trofimovics Istvánt egy-

másközt neveztük), valami különös dolgot adott: több évi levelezéseket kell rendeznie, hogy az öreg bezárkózott, meg hogy én segíték neki, stb. stb. Csak az egy Liputinhoz nem mentem el és halasztgattam egyik napról a másikra a meglátogatását, az igazat megvallva azonban, féltem hozzá elmenni. Előre tudtam, hogy egy szavamnak sem fog hinni, okvetetlenül azt fogja gondolni, hogy olyan valami titokról van szó, amelyet csak ő élőle akarunk rejtegetni s mihelyt kihúszom tőle a lábamat, rögtön neki megy a városnak szimatolni és szószátyárkodni. Míg én ezeket így meggondoltam, történt, hogy egész véletlenül az utcán találkoztam vele. Kisült, hogy ő már mindent megtudott a mieinktől, akiket én csak nem régen értesítettem. De — különös! — nemcsak hogy nem kíváncsiskodott, nem tudakozódott Trofimovics István felől, sőt ő maga szakított félbe engem, mikor mentegetődni kezdtem a miatt, hogy őt még eddig meg nem látogattam és azonnal átugrott más tárgyra. Igaz, hogy sok mondani valója volt; nagyon izgatott állapotban volt és örült, hogy bennem hallgatóra találhatott. Beszélni kezdett a városi ujságokról, a kormányzóné megérkezéséről, a klubban alakult ellenzékről, arról, hogy mindenki új eszmékről ordít s hogy jött ez rá mindenkire stb. stb. Vagy egy negyedóráig beszélt, de olyan mulatságosan, hogy nem tudtam tőle szabadulni. Ki nem állhattam őt, de azt bevallom, hogy nagyon le tudta kötni hallgatóját, kivált ha valamiért nagyon haragudott. Ez az ember én szerintem született és valódi spion volt. Minden pillanatban tudott minden legújabb hírt, minden városi titkot, különösen az aljaságokat s csodálatra méltó volt az, hogy mennyire a szívére vett néha olyan dolgokat is, amelyekhez semmi köze sem lehetett. Én mindig

úgy láttam, hogy az ő karakterének a fő vonása az irígység volt. Mikor én még aznap este közöltem Trofimovics Istvánnal, hogy reggel találkoztam Liputinnal és beszéltem vele, nagy csodálkozásomra igen izgatott lett és azt a vad kérdést tette fel, hogy tud-e valamit Liputin, vagy sem? Én bizonyítgatni kezdtem, hogy olyan hamar nem tudhatott meg semmit, de nem is volt kitől megtudnia, de Trofimovics István csak a magáét hajtotta:

— Már akár hiszi ön, akár nem, — fejezte be az okoskodását egész váratlanul, — én meg vagyok győződve, hogy ő egész részletesen tudja már a mi egész helyzetünket, de még többet is tud, olyas valamit, a mit sem én, sem ön nem tudunk s amit tán soha nem is fogunk megtudni vagy majd csak akkor tudunk meg, mikor már késő lesz és mikor már visszacsinálni nem lehet.

Én nem feleltem, de ezek a szavak sok mindenre céloztak. Ez után teljes öt napig egy szót sem szóltunk Liputinról; én előttem világos volt, hogy Trofimovics István igen sajnálta azt, hogy előttem ilyen gyanakodásának adott kifejezést és hogy elszólta magát.

II.

Egyszer egy délelőtt, hetedik vagy nyolcadik napra azután, hogy Trofimovics István beleegyezését adta a házassághoz, úgy tizenegy óra tájt, mikor én szokásomhoz képest az én szomorkodó barátomhoz siettem, útközben egy kis eset történt velem.

Találkoztam Karmazinovval, „a nagy íróval,” mint őt Liputin nevezte. Karmazinovot én gyerekkoromtól kezdve olvasgattam. Az ő novellái és elbeszélései ismeretesek az egész mult, de még az új generáció előtt is; én egészen odáig voltam tőlök; azok az én növendek és ifjú koromnak gyönyörűségei voltak.

Később kissé meghidegültem iránta; elbeszélései, melyeket az utóbbi időkben bizonyos irányzattal írt, nem tetszettek nekem annyira, mint a régebbiek, amelyekben oly sok volt a közvetlen poézis; legutolsó művei pedig egyszerűen nem tetszettek.

Általában szólva, ha szabad véleményt nyilvánítanom, ilyen kényes ügyben, mind ezek a mi középszerű talentumu uraink, akiket életökben csaknem lángeszeknek kiáltanak ki, haláluk után nemcsak hirtelen és nyomtalan eltűnnek az emberek emlékezetéből, de még életökben is, mihelyt új generáció nő fel mellettök, megváltoztatva azt, aminek a feltétele mellett ők működtek, nagyon is gyorsan feledésbe mennek és számba sem vétetnek. Valahogy olyan hirtelen történik ez mi nálunk, mint mikor a színpadon dekorációt változtatnak. Oh ezek nem olyanok, mint a Puskinok, Gogolyok, Molièerek, Voltaireek, akik mind azért jelentek meg, hogy elmondják a magok szavát. Az is igaz, hogy ezek a középtehetségű urak tiszteletreméltó életök delén túl rendesen a legszánandóbb módon kiírják magokat, anélkül, hogy ezt észrevennék. Nem ritka az az eset sem, hogy az író, akiről sokáig azt tartották, hogy igen mélyen járó ideái vannak s akitől azt várták, hogy nagy befolyást fog gyakorolni a társadalom mozgalmaira, végül oly hígan és kicsinyesen tálalja fel az ő alap-eszmécskéit, hogy senki sem sajnálja már azt, hogy ő olyan hamar kiírta magát. De a szürke öregecskék nem veszik ezt észre és haragszanak. Hiúságuk éppen a pályájok végén néha annyira felfúvódik, hogy az ember szinte bámul. Az isten tudja, hogy minek kezdik magokat tartani — de legalább is isteneknek.

Karmazinovról azt beszélték, hogy nagyra becsülte a hatalmas emberekkel és a felsőbb

körökkel való összeköttetéseit, talán a lelkénél is többre. Beszélték, hogy egyszerűségével, szívességével, dédelgető bánásmódjával meghódít mindenkit, kivált az olyat, akire szüksége van s akit persze berekomendáltak neki. De az első herceg, vagy az első grófné vagy csak olyan ember láttára is, akitől fél, legszentebb kötelességének tartja a meghódítottat a legsértőbb módon faképnél hagyni, mint egy forgácsot, mint egy legyet, még pedig azonnal, még mielőtt az illető kijött volna tőle; ezt ő komolyan a legelőkelőbb modornak tartja. Dacára annak, hogy teljesen otthon van az előkelő manérokban, — amint mondják: annyira hiú, csaknem a hisztériáig, hogy semmiképen sem bírja legyőzni szerzői ingerültségét, még oly társaságokban sem, ahol az irodalom iránt egyáltalában nem is érdeklődnek. Ha pedig valaki őt a közömbösségével merte megbántani, akkor fájdalomosan sértve érezte magát és rajta volt, hogy magát megboszúlja.

Vagy egy évvel ezelőtt olvastam egy folyóiratban egy cikkét, amelyet a báva poézisre és emellett a pszichológiára való mérhetetlen pretenzióval írt. Egy gőzhajónak valahol az angol partok mellett történt elsüllyedését írta le, amelyet maga is látott; látta: mint mentették meg az elveszöket, vonták ki a fuldoklókat. Az egész hosszú és bőbeszédű cikket csak azért írta, hogy maga-magát fitogtassa. A sorok közt szinte olvasni lehetett, hogy: „Érdeklődjetelek irántam, nézzétek, milyen voltam én azon pillanatokban. Minek nektek a tenger, a vihar, a sziklák, a hajók szétforgácsolt bordái? Hiszen eléggé leírtam nektek az én hatalmas tollammal. Mit bámuljátok azt a vízbe fult asszonyt, megmerevedett karjai közt a gyermeket? Nézzetek inkább engem: hogyan nem tudtam nézni a veszedelmet s hogyan fordultam el attól! Ime,

én háttal álltam; íme, én a rémülettől nem voltam képes hátra nézni; én behunytam a szememet: úgy-e, milyen érdekes!“ Mikor a Karmazinov cikkéről elmondtam a véleményemet Trofimovics Istvánnak, ez mindenben egyetértett velem.

Mikor nálunk elterjedt a hír, hogy Karmazinov hozzánk készül, én persze roppantul szerettem volna őt látni s ha lehet, vele meg is ismerkedni. Tudtam, hogy ezt Trofimovics István útján elérhetem; ő jó barátságban volt azzal valamikor. S hát íme: egész véletlenül találkozom az érdekes vendéggel az utcán! Rögtön megismertem, mert vagy harmadnapal előbb már megmutatták őt nekem, mikor a kormányzónéval kocsin megérkezett.

Karmazinov nem valami magas termetű, feszes magatartású öregecske volt, legfeljebb ötvenöt éves, eléggé piros arccal, sűrű, őszbe vegyült fürtökkel, amelyek kicsapzottak a gömbölyű cilinder-kalap alól és körül kunkorogták tiszta, apró, rózsaszínű füleit. Jól megmosott arca nem volt épen szépnek mondható, ajkai hosszúak, finoman ravasz metszésűek, orra kissé húsos, szemei aprók, szűrők és okosak. Öltözéke mintha viseltes lett volna, vállán olyan köpenyeggel, aminőt a folyó évadban valahol Svájcban, vagy északi Olaszországban viselhettek. De azért egyéb apróságai, mint például a gallérkája, a gombocskái, a fekete szalagon függő orrcsiptető pápaszeme, a gyűrűje tagadhatatlanul olyanok voltak, mint az kifogástalan külsejű uraknál szokás. Meg vagyok győződve róla, hogy nyaranta színes cipőben járt, oldalt gyöngyház gombocskákkal.

Mikor egymásba botlottunk, ő megállt egy utcafordulatnál és figyelmesen körülnézett. Észre vévén, hogy én kíváncsian nézem őt,

édeskés, bár kissé rikácsoló hangon kérdezte tőlem :

— Ha szabad kérdezni, merre jutok én legrövidebben a Bükov-utcába ?

— A Bükov-utcába ? Hiszen az mindjárt itt van, — feleltem én szokatlan izgalommal. — Tessék ezen az utcán egyenesen menni, aztán a második mellékutcába betérni.

— Nagyon szépen köszönöm.

Átkozott legyen ez a pillanat ! Ugy lát-szik, hogy megfélemltettem és valami alázatos-sággal nézhettem rá. Ezt ő egy pillanat alatt észrevette és mindennel tisztában volt, vagyis világos volt előtte, hogy én tudom : ki ő, hogy én őt olvastam és gyerekkoromtól óta hevültem érte, hogy most megfélemltettem és alázatos-sággal nézek rá. Elmosolyodott, még egyszer biccentett a fejével és elment abban az irány-ban, amelyet mutattam neki. Nem tudom, miért fordultam meg utána ; nem tudom, miért szaladtam mellette vagy tíz lépést. Ő hirtelen megállt.

— Hát azt nem tudná megmondani, hol kaphatnék legközelebb bérkocsit ? — rikácsolt megint.

Nagyon csúf hangja volt.

— Bérkocsit ? Bérkocsik legközelebb a székesegyház mellett állnak, — feleltem én s már majd megfordultam, hogy bérkocsiért fussak. Gyanum van rá, hogy ő épen ezt várta volna tőlem. Persze én azonnal észre tértem és megálltam, de a mozdulatomat ő nagyon jól látta és tovább kísért engem azzal az ő csúf mosolyával. S most olyan történt, amit soha sem fogok elfelejteni.

Egyszerre elejtett egy kis táskát, amelyet a balkezében tartott. Különben nem is táská volt az, hanem valami kosár, vagy jobban mondva : ridikül, minők voltak a régi divatu

női ridikülök ; egyébiránt nem tudom, hogy mi volt, csak annyit tudok, hogy amint látszik, én fel akartam azt venni.

Tökéletesen meg vagyok győződve arról, hogy fel nem vettem, de első mozdulatom kétségtelen volt : ezt már nem leplezhettem és fülüg elpirultam. Ő, a ravasz, pedig rögtön kivonta e körülményből azt, amit kivonhatott.

— Hagyja kérem, majd én magam . . . — szólt lebilincselő hangon, mikor már világosan látta, hogy én a ridikült fel nem veszem, aztán felvette azt maga, olyanformán, mintha engemet megelőzött volna ; még egyszer biccentett a fejével és tovább folytatta útját, engemet faképnél hagyván. Mindegy volt már, ha én vettem volna is fel a ridikült. Vagy öt percig teljesen és örökre megalázottnak tekintettem magamat ; de a Trofimovics István szállásához érve hirtelen kacajra fakadtam. Az iménti találkozást olyan mulatságosnak ítélttem, hogy elhatároztam azt rögtön közölni a Trofimovics István felvidítésára, még pedig a szereplő személyek mórifikálásával.

III.

De a legnagyobb meglepetésemre Trofimovics Istvánt ezúttal egészen megváltozott hangulatban találtam. Igaz, hogy valami rendkívüli vágyakozással rohant elém, amint beléptem s hallgatni kezdett engemet, de olyan kétségbeesett tekintettel, hogy eleinte láthatóan nem értette szavaimat. De mihelyt a Karmazinov nevet kiejtettem, egyszeribe egészen kikelt magából.

— Ne szóljon róla ! Ki ne ejtse előttem a nevét ! — kiáltozott csaknem dühösen, — nézze csak, olvassa csak ! Olvassa !

Kihúzott egy fiókot, kivett abból három kis darab papírszeletet, amelyeket sebtében,

plajbászszal írt tele Petrovna Borbála. Az egyik cédula harmadnapja kelt, a második tegnap, a harmadik pedig ma érkezett, ezelőtt egy órával. Valamennyi tartalma csupa haszontalanság, valamennyi Karmazinovról szól és Petrovna Borbálának attól való hiúságáról és félelméről, hogy Karmazinov megfélemedezik ő nála vizitelni. Ime az első, a tegnapelőtti levél (bizonyára volt negyednapról, sőt tán ötödnapról való is):

„Ha ő ma végre meglátogatná önt, hát én rólam egy szót se szóljon! Még csak távolról se célozzon rám! Ne emlitsen előtte engemet!

Sztr. B.“

A tegnapi:

„Ha rászánná magát végre, hogy önt meglátogassa ma délelőtt, szerintem a legheylesebb és legnemesebb eljárás volna az ön részéről, ha őt el sem fogadná. Ez az én nézetem; hogy ön mint vélekedik, azt nem tudom.

Sz. B.“

Végül a mai, az utolsó:

„Biztosra veszem, hogy önnél egész szerke-re való szemét van s hogy a dohányfüstöt vágni lehet. Átküldöm önhöz Máriát és Fomuskát, ezek egy óra alatt kitakarítják a lakását. Ön ne zavarja őket, hanem üljön addig a konyhában. Küldök egy bokharai szőnyeget és két chinai vázát, amelyeket már régen önnek akartam ajándékozni, ezen kívül átküldöm (egy időre) a Tegnér arcképét. A vázákat az ablakpárkányra lehet tenni, Tegnért pedig függeszse fel Goethe alá, ott jobban fog látszani, mert délelőtt oda szolgál a világosság. Ha ő végre ma eljön, fogadja őt a legfinomabb nyájassággal, de igyekezzék vele valami hiábavalóságról beszélni, például valami tudományos dologról és olyan hangon, mintha csak tegnap óta nem

látták volna egymást. Én rólam egy szót se!
Maglehet, hogy estefelé meglátogatom önt.

Sz. B.“

„P. S. Ha ma sem jön el, akkor már egy-
általában el sem jön.“

Elovestam a cédulákat és csodálkoztam, hogy Trofimovics István annyira izgatott, hogy ilyen csekélységek annyira kilódították őt a sodrából. Kérdően néztem rá és észrevettem, hogy addig, míg én olvastam, kicserélte az ő mindenkori fehér nyakkendőjét vörössel. Kalapja és pálcája az asztalon voltak. Ő maga sápadt volt, még a keze is reszketett.

— Bánom is én, akárhogy izgalmaskodik is — kiáltott fel magából kikelve s az én kérdő tekintetemre válaszolva. — *Je m'en fiche!* Van lelke Karmazinov miatt idegeskedni, az én leveleimre meg nem felel. Itt van az én felbontatlan levelem, amelyet nekem visszaküldött, itt van az asztalon egy könyv, a *L'homme qui rit* alatt. Mit bánom én, hogy ő annyira töri magát a Miklóska miatt! *Je m'en fiche et je proclame ma liberté. Au diable le Karmazinoff! Au diable la Lembke!* A vázákat az előszobába tettem ki, Tegnért pedig a kómódba dobtam; ő neki meg azt üzentem, hogy engemet rögtön fogadjon el. Értse meg: követelve üzentem! Én is ilyen papirdarabra írtam neki, én is plajbászszal, én sem tettem a cédulát borítékba, csak úgy küldtem el Násztászjával és most várok. Azt akarom, hogy Pavlovna Dária személyesen nyilatkozzék az egész világ előtt, vagy legalább ön előtt. *Vous me seconderez, n'est pas, comme ami et témoin.* Én nem akarok pironгани, nem akarok hazudni, nem akarok ebben a dologban titkolódnizni. Mondjanak meg mindent őszintén, nemesen, becsületesen s akkor . . . akkor én talán az egész nemzedéket meg fogom lepni az én nagylelkűségemmel. Gazember vagyok

én vagy sem, tisztelt uram? — végezte be, fenyegetően nézve rám, mintha én csakugyan gazembernek tartanám őt.

Én azt ajánlottam neki, hogy igyék egy kis vizet; idáig még nem láttam őt ilyen állapotban. Amíg beszélt, szünetlenül szaladgált a szoba egyik sarkából a másikba, aztán hirtelen megállt előttem, még pedig valami szokatlan poziturában.

— Vagy azt hiszi ön, — kezdte újra beteges büszkeséggel, tetőtől-talpig végigmérve engem, — feltételezi ön azt, hogy én, Verhovenszkij István, nem bírok annyi erkölcsi erővel, hogy fogjam a kosaramat, — az én kolduskosaramat! — és azt az én gyöngé vállamra kapva, kimenjek a kapun és eltűnjek innen örökre, ha azt úgy kívánja a becsület és a függetlenség nagy gondolata? Verhovenszkij István nem először verné vissza nagylelkűséggel a deszpotizmust, ha mindjárt egy örült asszony deszpotizmusát is, vagyis a legsértőbb és legkegyetlenebb deszpotizmust, aminő csak lehet a világon, ellenére annak, hogy ön, tisztelt uram, amint látom, mosolyogni merészel az én szavaimon. Oh ön nem hiszi, hogy én bennem van annyi nagylelkűség, hogy képes legyek életemet mint valamely kupeci család nevelője bevégezni, vagy éhen halni valamely sövény alatt! Feleljen, de mindjárt: hiszi-e, vagy nem hiszi?

De én nem feleltem. Sőt úgy viseltem magam, mintha nem akarnám őt tagadó válaszzal megbántani, igenlő választ pedig adni nem tudok. De abban az ő egész indulatoskodásában volt valami olyan, mi határozottan bántott engem, de nem személyesen, óh nem! No . . . de erről majd később szólok.

Trofimovics István szinte elsápadt.

— Ön talán un engemet, G—v úr? (ez

az én nevem), s talán szeretne hozzám többé nem járni? — szólta az elsápadt nyugodtság olyan hangján, aminő rendesen valamely nagyobb kitörést szokott megelőzni.

Én ijedten ugrottam fel s abban a pillanatban megjelent Násztászjá, szótlanul nyujtva át Trofimovics Istvánnak egy cédulát, amire ceruzával volt valami írva. Trofimovics megnézte a cédulát, aztán ide dobta nekem. A cédulára Petrovna Borbála csak két szót írt: „üljön otthon!”

Trofimovics István gyorsan felkapta a kalapját és pálcáját és kisietett a szobából, én gépiesen követtem őt. Egyszerre csak valakinek a hangja és gyors lépések hallatszottak a folyosón. Trofimovics István megállt, mintha menyő csapott volna le mellette.

— Ez Liputin! Végem van! — suttopta, megragadva a kezemet.

A másik pillanatban Liputin belépett a szobába.

IV.

Miért lett volna neki vége Liputin miatt, azt én nem értettem; nem is tulajdonítottam jelentőséget a felkiáltásnak. Hanem az bizonyos, hogy nagy volt az ijedelmem s elhatároztam, hogy mindent jól meg fogok figyelni.

Liputinnak már a megjelenése olyan volt, amely azt jelentette, hogy neki különös joga van bejönni, dacára minden tilalomnak. Egy ismeretlen urat hozott magával. A Trofimovics István megrökönyödött tekintetére rögtön hangosan szólta:

— Vendéget hozok, még pedig különös vendéget! Bátor vagyok a magányt megzavarni. Ez az úr Kirilov, jeles építő-mérnök. A fődolog pedig az, hogy ismeri az ön fiaeskáját,

a tisztelt Sztepánovics Pétert ; üzenetet hozott tőle. Épen most érkezett ide.

— Az üzenetet ön tette hozzá, — vágott közbe élesen a vendég, — semmiféle üzenetet nem hoztam, hanem Verhovszkij urat csakugyan ismerem. A h-i kormányzóságban maradt ; ezelőtt tíz nappal hagytam ott.

Trofimovics István gépiesen kezét nyújtotta a vendégnek és leültette ; aztán rám, majd Liputinra nézett, aztán mintha magához tért volna, gyorsan leült előbb maga, de még mindig kezében tartva a kalapot és pálcát, anélkül, hogy ezt tudta volna.

— Bah ! hiszen ön épen el akart volna menni hazulról ! Nekem pedig azt mondják, hogy a sok munka folytán gyöngélkedik.

— Igen, én beteg vagyok s épen sétálni akartam, én — Trofimovics István elakadt, gyorsan ledobta a divánra a kalapját és pálcáját s — elpirult.

Én ezalatt gyorsan jól megnéztem a jövevényt. Még fiatal ember volt, legfeljebb huszonhét éves, tisztességesen öltözve, szikár, karcsu, barna halvány, kissé tisztátalan árnyalatu arccal és csillogás nélküli fekete szemekkel. Kissé tűnődőnek és szórakozottnak látszott, szakadozottan és grammatikálatlanul beszélt, furcsán rakva egymás mellé a szavakat és belezavarodott a hosszabb mondatokba. Liputin egészen jól látta a Trofimovics István zavart ijedelmét és ezzel láthatóan meg volt elégedve. Egy fonott székre ült le, amelyet csaknem a szoba közepére húzott ki, hogy egyforma távolságban legyen a házigazdától és a vendégtől, akik egymással szemközt foglaltak helyet az egymás átellenében volt divánokon. Szűrő szeméit kíváncsian futtatta végig a szoba minden szögletén.

— Én . . . már régen nem láttam Péter-

két . . . Külföldön látta őt ? — kérdezte motyogva Trofimovics István a jövevénytől.

— Külföldön is, itthon is.

— Nilücz Elek maga is épen most jött meg külföldről, miután ott négy évet töltött, — szólt közbe Liputin, — azért járt pedig kint, hogy tökéletesítse magát a szakmájában, ide meg azért jött, mert reményli, hogy alkalmazást kaphat a vasúti híd építésénél ; most épen feleletet vár. Sztepanovics Péter révén ismerős Drozdovékkal is, tehát Nikolajevna Lizavetával is.

A mérnök valahogy felborzoltan, ügyetlen türelemtelenséggel hallgatta a beszédet. Nekem úgy tetszett, mintha valamiért haragudott volna.

— Vszevolodovics Miklóssal is ismerős.

— Ismeri Vszevolodovics Miklóst is ? — kérdezte Trofimovics István.

— Ismerem őt is.

— Én . . . én már nagyon régen nem láttam Péterkét és . . . oly kevés jogot érzek az iránt, hogy magamat apának nevezzem . . . c'est le mot ; én . . . no és hogy hagyta őt ott ?

— Hát ott hagytam . . . majd el fog jönni, — felelt kurtán Kirilov úr. Határozottan haragudott valamiért.

— Ide jön ! No végre . . . tetszik tudni : én már nagyon régen nem láttam Péterkét — ismételte ezt a frázist Trofimovics István ; — most pedig várom az én szegény gyerekemet, aki előtt én . . . Oh, aki előtt én oly hibás vagyok ! T. i. azzal, hogy akkor őt Pétervárrott hagytam . . . egy szóval : hogy semmibe sem vettem őt, quelque chose dans ce genre. Tetszik tudni, ő ideges, érzékeny fiu és . . . félénk. Mikor lefeküdt, földig hajtogatta magát és keresztet vetett a párnájára, hogy éjjel meg ne haljon . . . je m'en souviens. Enfin, a szép

iránt semmi érzéke, vagyis valami fensőbb, valami jövőbeli eszme iránt . . . c'etaiit comme un petit idiot. Egyébként úgy látszik belezavarodtam . . . bocsássanak meg . . .

— Komolyan tetszik azt mondani, hogy keresztet vetett a párnájára ? — tudakozódott valami különös kíváncsisággal a mérnök.

— Igen, keresztet vetett . . .

— Jól van, én csak úgy . . . folytassa, kérem.

Trofimovics István kérdően nézett Liputinra.

— Nagyon örülök az önök látogatásának, de megvallom : én most . . . nem vagyok képes... De szabad tudnom : hol van ön szállva ?

— A Bogolenszkájá-utcában, a Filippov házában.

— Ah, hiszen Satov is ott lakik ! — kiáltottam én fel önkéntelenül.

— Igen, ugyanazon házban, — tette hozzá Liputin, — csakhogy Satov fent lakik a félemeleten, a mérnök úr pedig a földszinten, Lebjadkin századosnál. Különben Satovot is, a Satov feleségét is ismeri. Satovnéval nagyon közeli ismeretsége volt külföldön.

— Comment ! Hát ön tud valamit erről a szerencsétlen házasságról és arról a nőről ? — kiáltott fel Trofimovics István, hirtelen megkapatva, — ön az első ember, akitől hallok valamit, ha csak . . .

— Ostobaság ! — vágott közbe a mérnök egészen elpirulva, — hogy megtold ön mindent, Liputin. Soha én a Satov feleségét nem láttam ; mindössze csak egyszer, de akkor is messziről és nem közlőrl . . . Satovot azonban ismerem. Minek tesz ön mindenhez valamit ?

E szavaknál hirtelen megfordult a divánon, felvette, meg visszatette a kalapját, visszafordult előbbi ülőhelyére és valami kihívó tekin-

tettel függesztette düllyedt fekete szemeit Trofimovics Istvánra. Nem bírtam felfogni: miért ez a rendkívüli indulatoskodás?

— Bocsánat, — jegyezte meg Trofimovics István tekintélyesen, — én azt nagyon meg tudom érteni, hogy ilyesmi igen kényes lehet...

— Nincs itt semmi kényes dolog s ez szinte szégyenelni való; de én nem önnek mondtam azt, hogy „ostobaság“, hanem Liputinnak azért, hogy mindig tódít. Bocsásson meg, ha magára vette. Satovot ismerem, de a feleségét egyáltalán nem ismerem . . . egyáltalán nem ismerem.

— Értem, értem, s ha firtattam a dolgot, hát csak azért, mert nagyon szeretem a mi szegény jóbarátunkat, notre irascible ami, és mindig érdeklődtem . . . Ez az ember nagyon hirtelen megváltozott, megváltoztatta amint látom az ő régi, talán nagyon is ifjonti, de azért szabályszerű gondolatait. De már annyi mindent kiabál de notre sainte Russie, hogy én ezt már régóta az ő szervezetbeli megroppanásának tartom, — másképen nem akarom a dolgot nevezni, — valami családi megrázkódtatásnak, névszerint pedig a nem sikerült házasságának. Én, aki úgy ismerem az én szegény Oroszországomat, mint a két ujjamat, aki az orosz nemzetnek adtam oda egész életemet, én biztosíthatom önöket, hogy ő az orosz népet nem ismeri s ezenkívül még . . .

— Én sem ismerem az orosz népet és nem is érek rá, hogy tanulmányozzam! — felelt megint a mérnök és megint hirtelen megfordult ültében a divánon. Trofimovics István a felén hagyta abban a beszédét.

— Pedig tanulmányozza a népet, tanulmányozza, — vágott közbe Liputin, — már megkezdte a tanulmányozást és érdekes cikket állított össze azon okokról, amelyek Oroszor-

szágban az öngyilkossági eseteket szaporítják, s általában azon okokról, amelyek a társadalomban az öngyilkosságokat előmozdítják vagy hátráltatják. Csodálatos eredményekre jutott!

A mérnök roppant izgatott lett.

— Erre önnek semminemű joga sincs, — dörmögött haragosan, — épen semmiféle cikket sem állítottam össze. Én bolondságokat nem csinálok. Én önhöz bizalmas kéréssel voltam, egészen véletlenül. Szó sincs cikkről. Én nem publikálok semmit, önnek pedig nincs joga . . .

Liputin láthatólag élvezett.

— Bocsánat, talán tévedtem, mikor az ön irodalmi munkáját cikknek neveztem. A mérnök úr csak tapasztalatokat szerez, hanem a kérdés lényegét, vagy hogy úgy mondjam annak erkölcsi oldalát nem érinti, sőt az erkölcsi sajátosságokat figyelemre sem méltatja, hanem a jelenlegi általános rombolás új principiumához tartja magát, mint amely végeredményében jóra vezet. Ő több mint száz millió embernek a fejét követeli abból a célból, hogy Európában a józan ész uralma helyre állíttassék, tehát sokkal többet, mint amennyit a legutóbbi béke-kongresszuson követeltek. E tekintetben Nilücs Elek valamennyinél tovább ment.

A mérnök lenéző, halvány mosolygással hallgatott. Vagy egy félpercre mindenki elhallgatott.

— Mindez merő ostobaság, Liputin, — szólt végre a mérnök, Kirilov úr, bizonyos méltósággal. — Ha én véletlenül néhány szót ejtettem el ön előtt s ön azt fölkapta, hát azt teheti. De önnek nincs joga, mert én soha senki előtt sem beszélek. Én a beszédet megvetem . . . Ha van meggyőződésem, az én előttem világos . . . hanem ezt itt ön ostobául cselekedte. Én nem okoskodom azon pontok felett, amelyeknél min-

den végződik. Én ki nem állhatom az okoskodást. Én soha sem akarok okoskodni . . .

— És meglehet, hogy ezt nagyon jól cselekszi, — nem állhatta meg Trofimovics István megjegyzés nélkül.

— Én öntől bocsánatot kérek, de én itt senkire sem haragszom, — folytatta a vendég hevesen és szaporán ; — én négy év alatt igen kevés embert láttam . . . Én keveset négy év alatt beszéltem és igyekeztem nem találkozni, az én céljaim érdekében, amelyekhez nincs köz, négy évig. Ezt Liputin kitalálta és nevet. Én értem és nem nézem. Én nem vagyok sérülékeny, de csak bosszúság az ő szabadsága. S ha én önök előtt nem fejtegetek eszméket, — végezte be váratlanul, mindnyájunkat keményen végig nézve, — hát nem azért, mintha félnék, hogy feljelentenek a kormánynak ; ez nem ; kérem e tekintetben ostobaságot nem gondolni . . .

E szavakra már senki sem felelt, csak összenéztünk. Még Liputin is elfelejtett heherészni.

— Uraim, én nagyon sajnálom, — emelkedett fel határozott mozdulattal Trofimovics István a divánról, — de én nem érzem jól magam. Bocsássanak meg . . .

— Ah, ez azért, hogy menjünk el ! — kapott észbe Kirilov úr és a sapkája után nyult, — jó hogy tetszett szólni, mert én feledékeny vagyok.

Felkelt és jó lélekkel oda nyujtotta a kezét Trofimovics Istvánnak.

— Sajnálom, hogy ön nem érzi jól magát s én ide jöttem.

— Kivánom, hogy sikerei legyenek nálunk, — felelt Trofimovics István, jó szívvvel és lassan megszorítva annak a kezét. — Értem én azt, hogy ha ön, amint mondja, oly sokáig élt

külföldön s szándékosan kerülte az embereket és — elfelejtette Oroszországot, hát akkor természetesen, hogy ön minket, tősgyökeres oroszokat megbámul és mi is megbámuljuk önt. Mais cela passera. Csak egyet nem értek én: ön azt mondja, hogy itt hidat akar építeni s egyúttal kijelenti, hogy ön az általános rombolás elvéhez tartja magát. Nem kapja meg ön akkor a híd építését.

— Hogyan? hogy tetszett mondani? . . . ah az ördögbe is! kiáltott föl meglepetten Kirilov és hirtelen csengő, vidám kacajra fakadt.

Arca egy pillanatra a leggyerekesebb kifejezést öltötte, s nekem úgy tetszett, hogy az igen illett neki. Liputin meglegedetten dörzsölte a kezét a Trofimovics István sikerült megjegyzésétől. Én meg csak csodálkoztam magamban: miért ijedt meg Trofimovics István Liputintól annyira és miért kiáltotta azt, mikor annak a szavát meghallotta, hogy „végem van!?”

V.

Mindnyájan az ajtó küszöbén álltunk, abban a pillanatban, amelyben házigazdák és vendégek gyorsan a legutolsó és legszívesebb szavakat váltják, aztán szerencsésen elválnak.

— A mérnök úr azért olyan kedvetlen ma, — mondotta Liputin már egészen kijöve a szobából és úgyszólván röptében, — mert nem régen egy kis összeszólalkozásuk volt Lebedkin századossal, ennek a húga miatt. Lebedkin százados az ő szép, bár tébolyodott hűgát minden este és reggel megveri korbáccsal, igazi kozák korbáccsal. Nilücs Elek már egy külön lakáskát is bérelt ott, hogy ne legyen a verés szemtanúja. Nos, a viszontlátásra!

— A hűgát? aki beteg? korbáccsal?
— kiáltott fel Trofimovics István, mintha őt is

korbácsossal csapták volna meg, — micsoda hűgát? miféle Lebjadkin?

Az iménti ijedelme egy pillanat alatt visszatért.

— Lebjadkin? hát az egy nyugalmazott százados; régebben csak törzs-kapitánynak nevezte magát...

— Eh, mi közöm nekem az ő rangjához! Micsoda húga van annak? Istenem, ön azt mondja: Lebjadkin? Hiszen nekünk is volt egy Lebjadkinunk...

— Épen ő az, *a mi Lebjadkinunk*, tetszik még emlékezni, Virginszkijéknél...

— De hiszen az hamis pénz csinálás miatt ugrott meg.

— De most visszatért, már körülbelül három hete, még pedig igen különös körülmények közt.

— Hiszen az egy semmirevaló.

— Mintha mi köztünk nem lehetnének semmirevalók? — mosolyodott el Liputin, mintha tolvajnézésével végig tapogatná Trofimovics Istvánt.

— Ah istenem, hiszen nem arról beszélek én, ámbár a semmirevalóságot illetőleg egészen egyet értek önnel, épen önnel. De mi történt tovább? Mit akart ön ezzel mondani? Mert ön okvetetlenül akart ezzel valamit mondani.

— Az egész csupa merő hitványság... vagyis a kapitány minden valószínűség szerint nem a hamis bankók miatt tűnt el akkor innen, hanem egyedül azért, hogy ezt a hűgát felkutatassa, mert az állítólag elrejtődött tőle valami ismeretlen helyen. No és most elhozta ide magával: ez az egész história. Mi az, amitől ön mintha megijedt volna, Trofimovics István? Egyébiránt én csak az *ő* részeg állapotában mondott szavai után beszélek; józanon ő erről mélyen hallgat. Ingerlékeny ember, és hogy

úgy mondjam katonai esztétikával bír, de igen rossz ízléssel. A húga pedig nem csak tébolyodott, de sánta is. Állítólag valaki elcsábította s ezért Lebjadkin úr már sok év óta évi adót szed a csábítótól, a sérelem kárpótlásaképen, legalább ezt lehet a szavaiból kivenni; szerintem azonban az egész csak a részeg ember fecségése. Aféle dicsekedés. Hiszen az ilyesmi sokkal olcsóbbra szokott kerülni. Hanem hogy pénzösszegei vannak, hát az tökéletesen igaz; másfél héttel ezelőtt mezítláb járt, most pedig százak vannak a zsebében; magam láttam. A hűgának mindennapos rohamai vannak, sikoltozik, ő meg korbácscsal „hozza őt rendbe.“ Az asszony-népet — azt mondja — móresre kell tanítani. Csak azt nem értem: hogy tud Satov a felettök lévő lakásban megmaradni! Nilücs Elek csak három napig birt nálók megmaradni s most külön lakása van. Még Pétervárott ismerős volt velök.

— És ez mind igaz volna? — fordult Trofimovics István a mérnökhöz.

— Ön nagyon sokat szószátyárkodik, Liputin, — dörmögött az haragosan.

— Milyen titkok! Hol veszi magát nálunk egyszerre annyi sok titok? — kiáltott fel Trofimovics István, nem tudván magán uralkodni.

A mérnök elkomorúlt, elvörösödött és el akart menni.

— Nilücs Elek még a korbácsot is kivette a kezéből, aztán összetörte és kidobta az ablakon és nagyon összevesztek, — tette hozzá Liputin.

— Mért locsog ön, Liputin, mikor az oly ostobaság, mért locsog? — fordult vissza gyorsan Nilücs Elek.

— Ugyan minek volna csupa szerénységből elnyomni a lélek legnemesebb indulatait? már mint az ön lelkéét; a magaméról nem beszélek.

— Jaj, beh ostoba dolog ez . . . és egyáltalában szükségtelen . . . Lebjadkin ostoba és teljesen haszontalan ember — tevékenységre sem alkalmas . . . sőt káros. Minek fecseg ön itt hiábavalóságokat? Én elmegyek.

— Ah beh kár, — kiáltott fel Liputin, szélesen mosolyogva, — pedig még szerettem volna önt egy kis anekdotácskával felvidítani, Trofimovics István. Sőt egyenesen azzal a szándékkal jöttem, hogy ezt önnek elmondjam, ámbár ön már valószínűleg tudja is. No hát majd máskor . . . A vizontlátásra! Petrovna Borbálával történt a kis anekdota. Majd holtra nevettegetett vele. Ő maga küldött értem tegnapelőtt. A vizontlátásra!

De most már Trofimovics István kapaszkodott belé: megfogta a két vállát, visszapenderítette a szobába és leültette. Liputin szinte megijedt.

— Hát igen, — kezdte aztán magától, óvatosan nézve a székéről Trofimovics Istvánra, — egyszerre csak hívat Petrovna Borbála és „bizalmasan“ kérdezi tőlem, mit gondolok én: meg van-e tébolyodva Vszevolodovics Miklós, vagy eszénél van? Hát nem meglepő ez?

— Maga a tébolyodott! — dörmögött Trofimovics István; aztán hirtelen, mintha kikelt volna magából, így folytatta: — Liputin, maga nagyon jól tudja, hogy csak azért jött ide, hogy valami alávalóságot közöljön velem, vagy még annál is rosszabbat.

Nekem rögtön eszembe jutott a Trofimovics István sejtelve arra nézve, hogy Liputin nemcsak tudja a mi dolgunkat, hanem tud még annál is többet, valami olyat, amit mi soha sem fogunk megtudni.

— De kérem, Trofimovics István, — dünnyögött Liputin úgy, mintha nagyon meg volna rémülve, — kérem . . .

— Hallgasson és kezdje el! Önt is nagyon kérem, Kirilov úr, hogy szíveskedjék vissza jönni és jelen lenni, nagyon kérem.

— Ha tudtam volna, hogy ez önt ennyire frappálja, akkor inkább hallgattam volna róla... De én azt hittem, hogy ön már mindent tud, magától Petrovna Borbálától.

— Dehogya is gondolta ön ezt! Kezdje el, kezdje, ha mondom!

— Csak legyen kegyes és üljön le ön is, mert hogy üljek én meg itt, míg ön ilyen izgatottan szaladgál előttem? Ez nem volna rendén.

Trofimovics István erőt vett magán és fenyegetően ült le egy székre. A mérnök setéten szögezte a szemét a földre. Liputin kimondhatatlan élvezettel nézett rájuk.

— De hogy is kezdjem? . . . olyan zavarban vagyok . . .

VI.

— Tegnapelőtt egyszer csak elküldi hozzáam egyik cselédjét: tessék eljönni holnap tizenkét órakor. Képzehetik! Én félre teszek mindent és tegnap pont tizenkettőkor becsengettem. Egyenesen a vendéglátóba vezettek. Vártam vagy egy percig — kijött Petrovna Borbála; leültetett, ő maga velem szemben foglalt helyet. Ülök én, ülök és nem akarok hinni magamnak. Hiszen tetszik tudni: hogy bánt ő velem mindig. Azzal rákezd minden bevezetés nélkül, amint az neki szokása. Emlékezik ön, — azt mondja, — hogy Vszevolodovics Miklós ezelőtt négy évvel beteg állapotban néhány különös dolgot követett el, annyira, hogy az egész város megdöbbsent, míg végre minden kivilágosodott. E különlegességek egyike önt érintette. Vszevolodovics Miklós akkor a felépülése után az én kérésemre meglátogatta önt. Azt is tudom, hogy ő azelőtt is beszélge-

tett önnel néhányszor. Mondja meg hát őszintén, hogy . . . (itt egy kissé zavarba jött) — milyennek találta Vszevolodovics Miklóst? Átalában . . . hogy nézett ön akkor örá . . . milyen véleményt alkotott felőle és . . . mit tart most róla?

Itt pedig már egészen zavarba jött, anynyira, hogy egy teljes percig szünetet is tartott, aztán hirtelen elvörösödött. Én megrémültem. Petrovna Borbála pedig újra rákezdte, nem mondom, hogy megható hangon, mert az ő neki nem illik, hanem követelően: „Azt akarom, — azt mondja, — hogy ön engemet jól és hibátlanul megértsen. Azért hivatam önt, mert én önt éles szemű és okos embernek tartom, aki képes magának helyes ítéletet alkotni, (micsoda komplementumok!) Ön persze azt is megérti — azt mondja, — hogy önnel az anya beszél. Vszevolodovics Miklóst sok szerencsétlenség és megpróbáltatás érte. Mindezt — azt mondja — hatással lehet az elméjére. Természetes — azt mondja — hogy én tébolyról nem beszélek, mert arról soha szó sem lehet, (kemény és büszke szó!) De előfordulhatott valami különös, sajátságos dolog, a gondolatok valamely csoportosulása, valamely felfogás felé való hajlása, (mindezek pontosan a Petrovna Borbála kifejezései s én egészen elbámultam, hogy mily precizen tudja Petrovna Borbála az adott dolgot megvilágítani. Nagyeszü hölgy!) Legalább — azt mondja — én magam is észrevettem nála bizonyos állandó nyugtalanságot és különös hajlamokat. De én anya vagyok, ön pedig idegen ember, következőkép, mint okos ember, elfogulatlanabb ítéletet alkothat. Könyörögve kérem önt, (szó szerint így mondta: könyörögve!) mondja el nekem a teljes igazságot, minden szépítgetés nélkül s ha e mellett még megigéri, hogy

soha sem fogja elfeledni, hogy én most bizalmasan beszéltem, akkor számíthat rá, hogy én mindig és minden körülmények között kész leszek hálámat ön iránt nyilvánítani.

— Nos, mit tetszik ehhez szólni?

— Ön annyira frappál engem, — hebegett Trofimovics István, — hogy én önnek nem hiszek.

— Tessék csak felgondolni, — folytatta Liputin, mintha nem is hallotta volna Trofimovics Istvánt, — milyen izgatott és nyugtalan lehet az, aki ilyen kéréssel tud fordulni olyan előkelő magasból ilyen emberhez, mint én vagyok, s még annyira megalázza magát, hogy ő kéri a titoktartást. Mi ez? Csak nem kapott talán valami váratlan híreket Vszevolodovics Miklósról?

— Én . . . semmiféle hírekről nem tudok . . . már néhány napja nem láttam Petrovna Borbálát, de . . . de megjegyzem, — hebegett Trofimovics István, — megjegyzem önnek, Liputin, hogy ha önnel bizalmasan beszélt s ön most itt mindnyájunk előtt . . .

— Tökéletesen bizalmasan! És büntesen meg engem az isten, ha én . . . Hogy pedig itt . . . hát mi van abban? Hiszen nem vagyunk mi idegenek, még ha Nilücs Eleket veszszük is.

— Ezt a nézetet én nem osztom; kétségtelen, hogy mi hárman megőrizzük a titkot, de öntől, a negyedikről én tartok s én nem hiszek önnek.

— De mit tetszik beszélni? Én vagyok a legjobban érdekelve, hiszen nekem örökös hála van ígérve. S én nem akartam egyebet, mint rámutatni egy, hogy úgy mondjam, inkább pszichológiai, mint egyszerűen különös esetre. Tegnap este, a Petrovna Borbálával folytatott beszélgetés után, (képzeltetik, milyen hatással

lehetett rám ez a beszélgetés!), Nilücs Elekhez egy távoli kérdéssel fordultam: ön — mondok — Pétervárott is, külföldön is ismerte Vszevolodovics Miklóst; milyennek tartja őt — mondok — észbelileg és egyéb tulajdonságokra nézvést? Ő pedig az ő szokása szerint egész lakonikusan azt felelte, hogy — azt mondja — finom eszü és egészséges itéletü ember. Nem vette-e észre nála — mondok — a gondolatok valamely különös csoportosulását, valamely eszmék felé való hajlását, vagy, hogy ugy mondjam, bizonyos tébolyodottságot? Egy szóval: ismétetem a Petrovna Borbála kérdéseit. S képzelje csak kérem: Nilücs Elek hirtelen elgondolkozott és összeráncolta a homlokát épen úgy, mint most, és azt mondta: „Igen, — azt mondja — néha én is különösnek találtam őt.“ Tessék pedig megjegyezni, hogy ha Nilücs Elek is különösnek találta őt, hát akkor igazán, mi lehet még ebből? mi?

— Igaz ez? — fordult Trofimovics István a mérnökhöz.

— Nem akarnék erről beszélni, — felelt Nilücs Elek, fejét hirtelen fölkapva és szemeit szikráztatva, — én az ön jogát akarom kétségessé tenni, Liputin. Önnek semmi joga sincs engemet belekeverni. Én egyáltalában nem beszéltem az én véleményemről. Ismertem ugyan őt Pétervárott, de az régen volt, most pedig ha találkoztam is vele, azért én csak kevéssé ismerem Sztavrogin Miklóst. Kérem: hagyjon ki engem belőle . . . ez nagyon hasonlít a pletykához.

Liputin csak szétterjesztette a karjait, mint a lenyügzött ártatlanság.

— Hát én pletykázó vagyok! Talán bizony még spion is? Könnyü önnek kritizálni, Nilücs Elek, ha magát mindenből kihuzza. Pedig el sem hinné, Trofimovics István, hogy az a

Lebjadkin százados amint látszik . . . aki olyan ostoba mint a . . . egyszerűen szégyen kimondani is, hogy milyen ostoba; mert van egy olyan orosz kifejezés, amely az összehasonlítás fokát fejezi ki; hát az is sértettnek érzi magát a Vszevolodovics Miklós részéről, ha meghajlik is annak éles elméje előtt: „Meglep engem az az ember — azt mondja — olyan okos kigyó.“ (Saját szavai!) Én meg neki (még mindig a tegnapiak hatása alatt s miután már Nilücs Elekkel beszéltem) mit gondol ön, kapitány, — mondok — tébolyodott-e az ön okos kigyója, vagy sem? Hát akár hiszi ön, akár nem, mintha csak váratlanul hátulról egy ostorral vágtam volna rajta végig, az ő beleegyezése nélkül; gyorsan felugrott a helyéről: „Igen — azt mondja, — igen, csak hogy ez nem bir hatással . . . hogy mire nem bir hatással, azt nem mondta; hanem aztán nagyon elbusulta magát s úgy elgondolkozott, hogy a részegsége is elmult. A Filippov-féle traktérban ültünk. S csak mintegy félóra mulva ütött az öklével az asztalra: „meglehet, hogy tényleg meg van tébolyodva, de az nem bir hatással“ . . . s megint nem mondta, hogy mire? Én persze önnek csak a beszélgetésünk extractumát adom elő, de így is érthető: bárkit kérdezzünk is meg, mindenki azt feleli, — bárha előbb soha eszébe sem jutott, — hogy: „igen, tébolyodott; nagyon okos, de meglehet, hogy tébolyodott.“

Trofimovics István eltünődve ült és nagyon elmélyedt gondolataiba.

— Hát Lebjadkin honnan tudná?

— Már ez iránt tessék Nilücs Elektől tudakozódni, aki csak az imént nevezett engem spionnak. Én spion vagyok, mégsem tudom, de Nilücs Elek minden titkot tud, mégis hallgat.

— Én semmit sem tudok, vagy igen ke-

veset — felelt a mérnök ugyanoly idegességgel, — ön itatja le mindig Lebjadkint, hogy kivegyen belőle valamit. Engemet is csak azért hozott ide, hogy valamit megtudjon, hogy valamit mondjak. Világos tehát, hogy ön igenis: spion.

— Én még öt soha le nem itattam, de nem is érné meg a költséget az ő összes titkaival együtt sem: ennyi értéket tulajdonítok én neki; hogy ön mennyit tulajdonít, azt persze nem tudom. Ellenkezőleg: ő csak úgy górál a pénzzel, holott ezelőtt tizenkét nappal tizenöt kopejkát kunyorált tőlem s ő itat engem pezsgővel, nem én öt. De ön egy jó gondolatot ad nekem s ha szükség lesz rá, hát majd én is megraktálom öt egy kis itallal, még pedig azért, hogy valamit megtudjak s talán meg is tudok . . . talán az önök apró titkocskáit, — nevetett gonoszul Liputin.

Trofimovics István meglepetten nézte a két perlekedőt. Mind a kettő elárulta magát s ami fő: egyik sem teketóriázott. Én azt gyanitottam, hogy Liputin ezt a Nilücs Eleket azért hozta hozzánk, hogy azt a neki szükséges módon megszólaltassa; ez neki rendes manőverje volt.

— Nilücs Elek nagyon jól ismeri Vszevolodovics Miklóst — folytatta ingerülten — csak nem akarja ezt elárulni. Amit pedig Lebjadkinról tetszik kérdezni, hát az még nálunknál is korábban megismerkedett vele, még Pétervárott, ez előtt öt vagy hat évvel, Vszevolodovics Miklósnak még azon, mondhatni kevéssé ismert életszakában, mikor még nem is gondolt arra, hogy bennünket az ide utazásával szerencsétlenszen. A mi princünk akkor igen furcsa emberekkel volt ismeretségben. Azt hiszem, akkor ismerkedett meg Nilücs Elekkel is.

— Vigyázzon, Liputin, figyelmeztetem önt, hogy Vszevolodovics Miklós nem sokára ide érkezik s ő helyt tud magáért állani!

— Hát ugyan mi baja lehetne neki én velem? Én leszek az első, aki kikiáltom, hogy ő a legfinomabb és legélesebb eszű ember, Petrovna Borbálát is ilyen értelemben nyugtattam meg tegnap. „Csak a karakterére nézve nem állhatnék jót“ — mondtam Petrovna Borbálának. Lebjadkin is azt mondta tegnap: „a karaktere révén szenvedtem tőle“. Eh, Trofimovics István, könnyű önöknek most már pletykáról és spionkodásról beszélni, mikor ön már mindent kivett belőlem, még pedig oly mérhetetlen kíváncsisággal. Bezzeg, Petrovna Borbála tegnap egyenesen a szög fejére ütött: „ön azt mondja, személyesen érdekelve volt egy ügyben, azért fordulok önhöz.“ De lehet-e, másképp? Ugyan, micsoda célokról lehet itt szó, mikor én az egész társaság előtt személyes sértésben részesültem ő nagysága részéről! Azt hiszem: elég okom van a pletykázáson kívül is érdeklődni. Ma kezet szorit az emberrel, holnap pedig az ember vendégszeretetéért minden igaz ok nélkül az egész tisztelt társaság előtt a vendégszeretet viszonozásául pofon üti az embert, ha kedve tartja. Ez a bőséges élettől van. És az a fő, hogy mindez csak a női nem miatt történik. Lepkék és berzenkedő kakasok. Szárnyas földesurak, mint voltak a régi Ámorok, Pecsorin*)-féle nőcsábítók. Könnyű önnek, a megátalkodott agglegénynek, Trofimovics István, könnyű önnek beszélni és engemet ő nagysága miatt szószátyárnak nevezni. De házasodnék csak meg, amit meg is tehetne, hiszen még

*) Pecsorin a Lermentov „Korunk hőse“ c. regényének a hőse.

most is olyan legény, olyan fiatalos s venne el csak fiatalkát, hát a mi princünk előtt tán kulcs csal zárná el az ajtaját és torlaszokat építene a háza körül. Szó ide, szó oda: vegyük csak a Lebjadkin kisasszonyt, akit minden nap megkorbácsolnak: ha az nem volna tébolyodott és sánta, hát istenuccse azt hinném, hogy ő a mi „generálisunk“ szenvedélyének az áldozata s hogy ettől az ifju úrtól szenvedett sérelmet az ő „családi méltóságában“, amint azt maga Lebjadkin kapitány kifejezte. Legfőlebb talán az izlésüknek nem felelne meg, de az olyan urak az ilyesmin is túl tesz magukat. Minden boggyó elkel, csak ne legyen más. Önök pletykát emlegetnek: de hát én kiabálom-e mindezt, mikor már az egész város ezt lármázza? Én csak hallgatom a lármát és helyben hagyom: a helyeslés pedig nem tilos dolog.

— A város lármáz? mit lármáz a város?

— Lebjadkin kapitány kiabál városszerete, részeg állapotában, de hiszen ez épen annyi, mint hogy ha az egész piac orditozna. Hát oka vagyok én ennek? Én csak baráti körben érdeklődöm ilyesmi iránt, mert én itt végre is baráti körben tudom magamat — tette hozzá, ártatlan tekintettel nézve körül. — Volt most egy esetke: e szerint ő nagysága állítólag még Svájból háromszáz rubelt küldött egy igen nemes érzelmű, hogy úgy mondjam, szerény árva leánykával, akit én is szerencsés vagyok ismerni, Lebjadkin kapitány számára. Lebjadkin egy kis idő multán állítólag pontosabb értesülést nyert (hogy kitől, azt nem mondom meg, elég legyen annyit megemlítenem, hogy szintén egy igen tisztességes személytől), mely szerint a küldött összeg nem háromszáz rubel volt, hanem ezer. Következésképen — ordítja Lebjadkin — „a

leányzó ellopott tőlem hétszáz rubelt“ és csaknem rendőri karhatalommal akarja azt a pénz visszaadására kényszeríteni, legalább azzal fenyegetőzik és az egész várost tele kiabálja . . .

— Ez gazság öntől, gazság! — ugrott föl a mérnök a helyéről.

— Hiszen épen ön az az igen tisztességes személy, aki a Vszevolodovics Miklós nevében Lebjadkinnal tudatta, hogy nem háromszáz, hanem ezer adatott át a leánynak. Hiszen ezt nekem maga a kapitány mondta el részeg állapotában.

— Ez valami . . . szerencsétlen félreértés. Valaki tévedett és úgy sült ki . . . Ostobaság . . . ön pedig aljasan . . .

— Én is azt akarom hinni, hogy ostobaság és megbotránkozom rajta, mert elvégre is egy igen tisztességes leányka van belekeverve, először is a hétszáz rubelbe, másodsor pedig szemmel látható intimitásokba Vszevolodovics Miklóssal. Mert ugyan mibe kerül ő nagyságának a legtisztességesebb leánykát megszégyeníteni, vagy másnak a feleségét megbántani, mint ahogy a kázus én velem történt. Majd talál egy nagylelkű embert, aki hajlandó a mások bűnét a becsületes nevével leplezni. Hiszen velem is ez volt az eset: magamról beszélek . . .

— Vigyázzon magára, Liputin, — szolt Trofimovics István elsápadva és a helyéről fölkelve.

— Ne higgyék, ne higgyék, ne higgyék . . . valaki tévedett, Lebjadkin meg mindig részeg . . . — kiáltott föl kimondhatatlan izgatottsággal a mérnök, — minden kivilágosodik, egyebet nem mondhatok . . . s én aljasságnak tartom . . . elég, elég!

És kiszaladt a szobából.

— Hova megy? Hiszen én is önnel megyek, — ijedezett Liputin s felugorva elszaladt Nilücs Elek után.

VII.

Trofimovics István vagy egy percig elgondolkozva állt és úgy nézve rám, hogy nem látott, fogta a kalapját, pálcáját és lassan kiment a szobából. En megint utána, mint az imént. Kiérve a kapun és észrevevén, hogy én öt követem, megszólalt:

— Ah, ön tanúja lehet az esetnek. . . de l'accident. Vous m'accompagnez, n'est ce pas?

— Trofimovics István, hát ön megint oda készül? Gondolja meg, hogy mi lehet ebből!

Szánalmas és zavart mosolylyal, a szégyen és teljes kétségbeesés, egyuttal azonban bizonyos ünnepiesség mosolyával sugta nekem, miután egy pillanatra megállt:

— Hiszen csak nem nősülhetek meg a mások bűne miatt!

Csak ezt a szót vártam. Ez a szó, amelyet tőlem úgy rejtegetett egy egész hétig, végre elhangzott. Én határozottan kikeltem magamból:

— Hát ilyen piszkos, ilyen . . . aljas gondolata támadhatott önnek, Verhovenszkij Istvánnak, az ön fényes elméjében, az ön jó szívében és . . . még mielőtt Liputinnal beszélt volna!

Rám nézett, nem felelt és tovább ment. Nem akartam öt magára hagyni, tanuskodni akartam Petrovna Borbála előtt. Meg tudtam volna neki bocsátani, ha csak Liputin fecsegéseinek adott volna hitelt az ő asszonyos kislelküségével, de most már világos volt előttem, hogy ő mindezt még Liputin előtt maga

gondolta így ki s Liputin most csak megerősítette az ő gyanakodását, olajat öntvén a tűzre. Nem sokat gondolkozott, hogy mindjárt az első naptól kezdve meggyanusítsa a leánykát, tehát még mielőtt bármi oka is lehetett volna arra, mielőtt Liputinnal beszélt volna. A Petrovna Borbála zsarnoki eljárását csak azzal a kétségbeesett törekvésével magyarázta, hogy az az ő drága Nicolasjának az uri hibáját mentől hamarabb el akarja simítani egy tisztességes embernek a házasságával.

— Oh! Dieux, qui est si grand et si bon! Oh, ki nyugtat meg engem! — kiáltott föl vagy száz lépést menve és újra megállva.

— Gyerünk most azonnal haza s én mindent megmagyarázok — mondtam én erővel visszafelé fordítva őt.

— Ez ő! Trofimovics István, ön az? Ön? — szólalt meg egy friss, pajkos, fiatalos hang mellettünk, mint valami muzsika.

Mink semmit sem láttunk s mellettünk hirtelen megjelent Nikolajevna Lizaveta lőháton, a szokott kísérelőjével. Megállította a lovát.

— Jöjjön ide hamar! — kiáltott vidám csengő hangján, — tizenkét éve, hogy nem láttam, mégis rögtön megismertem, ő meg... Talán bizony meg sem ismer?

Trofimovics István megragadta a kezét, amelyet az neki odanyújtott s áhitattal megcsókolta. Mintha imádkoznék, úgy nézett Nikolajevna Lizavetára s egy szót sem szólt.

— Megismert és örül! Nézze csak Nikolajevics Móric, ő egészen el van ragadtatva, hogy engemet láthat. Miért nem jött el hozzánk az egész két hét alatt? A néni azt mondta, hogy ön beteg s hogy nem szabad önt háborgatni; de én tudom, hogy a néni füllent.

Én egyre dobogtam a lábammal, szidtam önt, de én minden áron azt akartam, hogy először ön jöjjön el hozzánk, azért nem küldtem önért. Istenem, egy csöppet sem változott meg! — tette hozzá, lehajolva a lováról és úgy nézegetve Trofimovics Istvánt, — szinte nevetséges, hogy mennyire nem változott. De mégse! van néhány redője, sok redője a szeme környékén és az arcán, ősz hajai is vannak, de a szemei a régiéek. Hát én megváltoztam? Meg? No, hát miért nem felel?

E pillanatban eszembe jutott, amit hallottam, hogy Nikolajevna Lizavetát csaknem betegesen vitték el tizenegy éves korában Pétervárra s hogy betegségében sirva kérdezősködött Trofimovics István felől.

— Kegyed . . . én — hebegett Trofimovics István örömtől remegő hangon — én épen most kiáltottam fel, hogy „ki nyugtat meg engem!“ és akkor hangzott el a kegyed szava . . . Ezt én csodának tartom, et je commence á croire.

— En Dieux? En Dieux, qui est lá haut et qui est si grand et si bon! Látja, én könyv nélkül tudom az ön leckéit. Nikolajevics Móric, ő akkor arra tanított engem, hogy higgyek en Dieux, qui est si grand et si bon. Hát arra emlékszik-e, mikor arról beszélt: hogyan fedezte föl Kolumbus Amerikát és hogy akkor mind azt kiabálták: föld! föld! A dadám, Frolova Aljona azt mondja, hogy akkor egész éjjel magamon kívül voltam s egyre azt kiabáltam álmomban: föld! föld! Hát arra emlékszik-e, mikor Hamlet királyfi históriáját beszélte el nekem? Hát mikor arról beszélt: hogyan szállítják át Európából Amerikába a szegény kivándorlókat? Pedig az egész nem igaz, később megtudtam, hogyan szállítják őket; de ha tudná, Nikolajevics Mó-

ric, milyen szépen füllentett akkor nekem! színte szebb volt, mint az igazság. Miért néz ön úgy Nikolajevics Móricra? Ez a legderekabb és leghübb ember a föld kerekégén s önnek épen úgy meg kell szeretnie, mint engem. Il fait tout ce, que je veux. De kedves galambocskám, Trofimovics István, ön bizonyára megint boldogtalan, ha az utca közepén azt kiáltja, hogy ki nyugtatja meg önt! Ugy-e, boldogtalan, mi?

— Most boldog vagyok . . .

— A néni bántja? — folytatta, nem hallgatva a feleletre — mindig az a rossz, igazságtalan, de önnek azért mindig drága néni! Hát arra emlékszik-e, mint rohant hozzá a kertben kitárt karokkal s akkor én önt megvigasztaltam, sirtam, ne féljen Nikolajevics Mórictól; ő önről mindent tud, mindent; már régen; kisirhatja magát az ő vállain, amennyire csak tetszik s ő állni fog ehez, ameddig csak ön akarja. Vegye le csak a kalapját egy pillanatra egészen, ágaskodjék föl a lábujja hegyére, hadd csókolom meg önt a homlokán, mint ahogy utoljára a bucsuzás-kor megcsókoltam. Nézze csak, hogy gyönyörködik bennünk az a kisasszony az ablakból . . . No, lépjen közelebb, közelebb! Istenem, hogy megöszült!

És nyergéből lehajolva megcsókolta Trofimovics Istvánt.

— No, most pedig majd elmegyek önhez. Tudom, hol lakik. Rögtön, ebben a pillanatban ott leszek. Ha ön olyan makacs, hát majd én teszek önnél első látogatást, aztán egész napra elcipelem magunkhoz. Menjen és készüljön engem elfogadni.

És elugratott a gavallérjával. Mink visszafordultunk. Trofimovics István leült a divánra és sirva fakadt.

— Dieux, Dieux! — kiáltott föl — enfin une minute de bonheur!

Nikolajevna Lizaveta ígérétehez képest tíz perc múltán megjött a Nikolajevics Móric kíséretével.

— *Vous et le bonheur, vous arrivez en même temps* — szólta Trofimovics István Nikolajevna Lizaveta elé sietve.

— Itt van önnek egy bokréta; most hoztam mme Chevaliertől; az egész télen kapható lesz nála bokréta a nevüknappját ünneplők számára. Itt van Nikolajevics Móric is; ismerkedjenek meg. Bokréta helyett süteményeket akartam hozni, de Nikolajevics Móric azt állítja, hogy az Oroszországban nem szokás.

Ez a Nikolajevics Móric tüzérszázados volt, körülbelül harminchárom éves, magas termetű úr, szép és kifogástalanul rendes kül-sővel, tiszteletet követelő, sőt első pillanatra szigorunak látszó arckifejezéssel, holott csodálatosan és gyöngéden jó volt, amiről mindenki, aki vele megismerkedett, már az első pillanatokban meggyőződhetett. Egyébként pedig szóval ember volt, igen hidegvérűnek látszott és a barátkozást nem kereste. Később azt is beszélték nálunk, hogy nem valami eszes ember, de ez nem volt egészen igaz.

A Nikolajevna Lizaveta szépségét nem írom le. Az egész város arról beszélt már, ám-bár némely menyecskék és kisasszonyok ingerülten tagadták a szépségét. Voltak olyanok is, akik gyűlölték Nikolajevna Lizavetát még pedig legelőbb is a büszkeségeért; Drozdovék ugyanis még úgyszólván el sem kezdték a vizitélést, amit sértésnek vettek, habár e mulasztás oka tényleg az volt, hogy Ivanovna Praszkovja gyöngéledett. Gyűlölték másodszor meg azért, hogy rokona volt a kormányzónénak; harmadszor meg azért, hogy minden

nap lovagolt. Nálunk még idáig soha se voltak amazonok; természetes, hogy a Nikolajevna Lizaveta mindennapi lovaglása, kivált anélkül, hogy vizitre járt volna, megsértette a társaságot. Különben már mindenki tudta, hogy orvosi rendeletre lovagol s ennek megbeszélése közben gunyosan találgatták a betegségét. Ő tényleg beteg is volt. Ami első tekintetre rögtön feltűnt rajta, az az ő beteges, ideges, szakadatlan nyugtalansága volt. Fájdalom, nagyon szenvedett szegényke, ami később ki is derült. Most, mikor az elmúltakra visszagondolok, nem állítom, hogy ő valami ritka szépség volt, mint aminőnek láttam én őt akkor. Az is lehet, hogy ő egyáltalán szép sem volt. Magas karsu, de ruganyos és erős volt, de arcának szabálytalansága szinte meglepő. A szemei valahogy görbén álltak, mint a kalmükkökéi. Halvány volt, csontos, sovány, barna arecal, de volt valami meggyőző és vonzó abban az areban. Sötét szemei tekintetében valami hatalom csillogott; úgy jelent meg, mint győző, aki győzni is akar. Büszkének, sőt szemtelennek látszott; nem tudom, sikerült-e neki jónak is lennie, de azt tudom, hogy roppant küzdelmeket állt ki azért, hogy valamelyest is jó lehessen. Ebben a természetben persze sok volt a szép igyekezet, de mintha minden kereste volna benne a kellő szint, anélkül, hogy azt megtalálta volna; minden csak chaoszban maradt, minden csak izgalom és nyugtalanság volt. Meglehet, hogy tulságosan is szigorú követeléseket támasztott önmagával szemben és soha sem talált magában annyi erőt, hogy e követeléseket fogantossítsa.

Leült egy divánra és szétnézett a szobában.

— Miért szomorodom én el mindig ilyen

pillanatokban: fejtse meg ezt maga, tudós ember. Mindig azt gondoltam, hogy isten tudja, mennyire fogok örülni, ha önt meglátom és a régiekre visszaemlékezem s ime, most, mintha nem örülnék, dacára annak, hogy önt szeretem . . . Ah, istenem! itt van a falán az én arcképem! Adja csak ide: erre én emlékezem, nagyon jól emlékezem.

A Liza kitünően sikerült miniatur aquarel arcképét Drozdovék még ezelőtt kilenc évvel küldték meg Trofimovics Istvánnak. Attól kezdve az mindig ott függött a szobája falán.

— Hát ilyen szép gyerek voltam én? Hát az én arcom volna ez?

Fölállt és kezében az arcképpel nézegette magát a tükörben.

— Fogja hamar, vegye el! — kiáltott az arcképet visszaadva — ne akaszsa most vissza; majd később; nem akarom most látni. Visszaült a helyére, aztán úgy folytatta: egy élet elmúlt, aztán kezdődött egy másik, aztán elmúlt ez is és kezdődött egy harmadik és így vég nélkül. Mintha mindegyiknek ollóval vágnák el a végét. Lássá, milyen ócskaságokat beszélek, de mennyi igaz van ezekben!

Elmosolyodva nézett rám; már eddig is többször rám pillantott, de Trofimovics István az ő nagy izgatottságában egészen megfeledkezett az ígéretéről, hogy engem bemutasson.

— Miért függ önnél az én arcképem könyvek közt? És minek önnék ez a sok kard és tör?

A szoba falán tényleg két keresztbe tett jatagán függött, nem tudom, hogy minek, azok fölött pedig egy igazi cserkesz kard. Az utolsó kérdésnél Nikolajevna Lizaveta olyan egyenesen nézett rám, hogy én már felelni

akartam valamit, de belesültem. Trofimovics István végre észbe kapott és bemutatott.

Én elvörösödtem.

— Ah, bocsásson meg, kérem, nem azt a szót akartam használni; eszem ágában sem volt gunyolódni, csak . . . (Elpirultam és megzavarodott.) Egyébiránt miért szégyenlené azt, hogy ön derék ember! No, mi pedig már mehetnénk, Nikolajevics Móric. Trofimovics István, elvárom, hogy egy fél óra múlva nálunk legyen! Istenem, mennyit beszélünk majd! Most már én leszek az ön bizalmasa, még pedig mindenben; érti: *mindenben!*

Trofimovics István megijedt.

— Oh, hiszen Nikolajevics Móric mindent tud, ő miatta nem kell önnek zavarba jönnie.

— Mit tud?

— Ugyan mit akar ön? — kiáltott föl Nikolajevna Lizaveta — bah! hát csakugyan igaz, hogy titkolják a dolgot! Én ezt nem akartam hinni. Dását is zár alatt tartják. A néni az imént nem bocsátott be Dásához, mert annak, azt mondja, a feje fáj.

— De . . . de honnan tudja kegyed?

— Hát onnan, ahonnan mindenki. Nagy sor!

— Igazán mindenki?

— Hogyne. Igaz, hogy a mamám először csak Frolovna Aljonától, az én dadámtól, hallotta; ehez meg Násztászjá futott el megmondani. Hiszen ön mondta meg tán Násztászjának? Mert azt mondta, hogy ön maga közölte vele.

— Én . . . én szoltam egyszer valamit — hebegett Trofimovics István egészen elvörösödve, — de . . . csak célozva . . . j'étais si nerveux et malade et puis . . .

Nikolajevna Lizaveta kacajra fakadt.

— Nem volt kéznél bizalmas ember, hát Násztászjával is be kellett érni, no elég! Annak pedig az egész város komaasszonya! No de ne idegeskedjék, hiszen ugyis mindegy. Hadd tudják: úgy még jobb. Most pedig siesen hozzánk, mert mi jókor ebédelünk . . . Ej, de el is felejtettem valamit — tette hozzá, ujra leülve — mondja csak, ki az a Satov?

— Satov? hát a Pavlovna Dária testvére . . .

— Tudom, hogy a testvére; ej, milyen furcsa ön! — vágott közbe türelmetlenül, — azt akarom tudni, hogy milyen ember az?

— *C'est un pense-creux d'ici. C'est le meilleur et le plus irascible homme du monde.*

— Magam is hallottam, hogy valami különös ember. Egyébiránt ez mellékes. Hallottam, hogy tud három nyelvet, tud a többi közt angolul is és használható irodalmi dologra. Ha így van, akkor én bőven elláthatom öt munkával. Nekem segítségre van szükségem s mentől hamarább, annál jobb. Vállal-e az munkát, vagy sem? Nekem ajánlották öt . . . *un bienfait* . . .

Oh, minden bizonynyal *et vous ferez*

— Én egyáltalában nem a bienfait miatt, mert nekem magamnak van szükségem segítségre.

— Én Satovot elég jól ismerem — szóltam én közbe — s ha rám tetszik bizni, akkor én akár rögtön elfuthatok hozzá.

— Mondja meg neki, hogy jöjjön el hozzám holnap délelőtt tizenkét órakor. Nagyszerű! Köszönöm! Mehetünk, Nikolajevics Móric.

Elmentek. Én persze azonnal siettem Satovhoz.

— Mon ami! — futott utánam Trofimovics István — legyen itt okvetetlenül tiz vagy

tizenegy órakor, mikor majd visszatérek. Oh, én nagyot vétettem ön ellen, nagyot! és mindenki ellen.

VIII.

Satovot nem találtam otthon; vagy két órával később újra elszaladtam hozzá, megint hiában. Végre már nyolc óra felé mentem el hozzá, azzal a szándékkal, hogy ha otthon nem találom, hát egy cédulát hagyok nála; megint nem volt otthon. A lakása be volt zárva, már pedig ő egyedül, minden kiszolgáló nélkül lakott. Eszembe jutott, hogy le kéne talán nézni Lebjadkin kapitányhoz és attól tudakozódni Satov felől; de ott is zárt ajtóra találtam, se világosság nem volt ott, se semmi nesz, mintha senki sem lakott volna ott. A multkori beszélgetések hatása alatt bizonyos kíváncsisággal mentem el a Lebjadkin ajtaja előtt. Végre azt határoztam, hogy holnap majd lehetőleg korán jövök el. A cédulára máskülönben nem sokat építettem. Satov, amilyen makrancos és szörszálhasogató, még figyelemre sem méltatta volna azt. Boszankodva a járáskelesem sikertelenségén, kimentem a kapun, mikor egyszerre csak Kirilov urba botlottam; ő be akart menni a házba s ő vett először észre engem. Minthogy ő kezdett kérdezősködni, hát röviden elmondtam neki mindent, azt is, hogy egy cédula van nálam.

— Jöjjön velem — mondotta — én mindent elintézek.

Eszembe jutott, hogy ő a Liputin előadása szerint egy kis faházban lakik az udvaron. Ebben a házikóban, amely neki tulságosan is nagy volt, lakott valami süket öreg asszony is, aki őt kiszolgálta. A ház gazdája egy másik, új házában és egy másik utcában vendéglőt tartott, ez az öreg asszony pedig, amint

látszik, a háziur rokoná, itt maradt a házra felügyelni. A kis házikóban a szobák elég tiszták voltak, de a kárpitozás piszkos. Abban a szobában, amelybe mi bementünk, a butorzat szedett-vedett, különféle kaliberü és minőségü volt; volt ott két játékasztal, égerfából való komód, egy nagy gyalult asztal valamely parasztházból vagy konyhából, rácsos székek és ugyanolyan diván, ez utóbbiak kemény bőrpárnázattal. A szögletben egy ócska szentkép volt elhelyezve, amely mellett a lámpát az öreg asszony még a mi megérkezésünk előtt meggyújtotta. A falon két nagy homályos, olajfestésü arckép függött, egyik a megboldogult Pavlovics Miklós cáré, amelyet, amint látni lehetett, még a század huszas éveiben készíthettek; a másik valami főpapot ábrázolt.

Kirilov úr belépven, gyertyát gyújtott s a szögletben még kibontatlanul volt táskájából levélboritékot, pecsétviaszot és üveg pecsétnyomót vett ki.

— Pecsételje le a céduláját és címezze meg.

Én azt mondtam, hogy az fölösleges, de ő nem tágitott. Megcímezvén a boritékot, a sapkám után nyultam.

— Azt hittem, hogy itt marad egy kis teára — mondotta ő — teát vásároltam. Nem tetszik?

Nem ellenkeztem. Az öreg asszony nem sokára behozta a teát, vagyis egy teafőzöt forró vízzel, egy kis tea-párolót bőven felöntött teával, két nagy, durva cifrázatu köcsészét, süteményt és egy tányér aprózott cukrot.

— Szeretem a teát éjjel — mondotta Kirilov — sokat iszom; járok-kelek és egyre iszom egész virradatig. Külföldön az éjjeli teázás alkalmatlan.

— Ön csak virradatkor fekszik le?

— Mindig; már régen. Keveset eszem, csak teázom. Liputin ravasz, de türelmetlen.

Elbámultam, hogy ő beszélgetni akar; elhatároztam, hogy fölhasználok az alkalmat.

— A multkor kellemetlen félreértések történtek — jegyeztem meg én.

Ő egészen elkomorult.

— Ostobaság az egész; csupa hiábavalóság. Minden csupa hiábavalóság, mert Lebjadkin részeges. Én Liputinnak semmit sem mondtam, csak magyaráztam neki *egy-et-mást*, mert ő már mindenfélét összehordott. Liputinnak nagy a fantáziája, semmiből várat épít. Tegnap még Liputinnak hittem.

— Ma meg nekem? — nevettem én.

— Hiszen ön mindent tud, még a régiekből. Liputin vagy gyöngé, vagy türelmetlen, vagy veszedelmes, vagy . . . irigy.

Ez az utolsó kijelentés engem meglepett.

— Ön annyi kategóriát állított, hogy valamelyik okvetetlenül ráillik.

— Vagy valamennyi.

— Ez is igaz, Liputin — chaosz. Igaz az, amit ő a multkor darált, hogy ön valami művön dolgozik?

— Miért lenne ez darálás? — kérdezte megint elkomorulva és a földre nézve.

Bocsánatot kértem, biztosítván őt, hogy nem akarom őt kifürkészni. Erre elvörösödött.

— Igazat mondott; irok valamit. De ez nem lényeges.

Vagy egy percig nem szóltunk. Egyszerre csak megint elmosolyodott az ő gyerekes mosolyával.

— Amit a fejekről mondott, azt ő maga találta ki könyvek után s először is ő emli-

tette azt nekem; de ő azt rosszul érti; én pedig csak azon okokat kutatom, amelyek miatt az emberek nem merik magukat megölni: ez az egész. De ez is mellékes.

— Nem merik? hát nem elég nagy az öngyilkosok száma?

— Nagyon kicsiny.

— Igazán azt gondolja ön?

Nem felelt. Föhlált és tünődve kezdett föl s alá járni.

— Hát mi tartja vissza ön szerint az embereket az öngyilkosságtól? — kérdeztem én.

Szórakozottan nézett, mintha azt szedné össze az eszében, hogy ugyan miről is beszélünk?

— Még . . . még én sem tudok sokat . . . két előítélet tartja vissza őket; csak kettő. Egyik igen kis dolog, a másik igen nagy. De azért a kicsiny is igen nagy.

— Mi volna az a kisebbik?

— A fájdalom.

— A fájdalom? hát az olyan lényeges volna . . . olyan esetben?

— A leglényegesebb. Kétféle csoport van: azok, akik elbusulásból, vagy dühből, vagy örültségből vagy tudom is én, mi más ilyen okból ölik meg magukat, azok egyszerre végeznek. Azok nem sokat törődnek a fájdalommal, hanem egyszerre neki! Hanem akik okoskodásból, eltökélésből, azok sokat gondolkoznak.

— Hát vannak olyanok is, akik eltökélésből?

— Nagyon sokan. Ha eltökélés nem volna, akkor sokkal több volna az esetek száma. Nagyon sokan. Valamennyien.

— No, már meg hogy valamennyien!

Nem felelt.

— Hát nincs elég mód fájdalom nélkül meghalni?

— Képzелjen el magának egy olyan nagy követ, mint egy nagy ház — mondotta előttem megállva — az a kő függ és ön alatta áll; ha a kő leesik önnek a fejére; fog-e az önnek fájni?

— Akkora kő, mint egy ház? persze, hogy az rettenetes.

— Nem a rettenetességről van szó; hanem fog-e az fájni?

— Egy ház nagyságu, millió pudnyi kő? Természetes, hogy nem fog fájni.

— No hát pedig álljon ön alá igazán és nagyon fog félni, hogy az fájni fog. Nincs az a tudós, az a híres doktor, aki ne félne. Mind-egyik tudni fogja, hogy nem fog fájni, mégis mindegyik félni fog, hogy nagyon fog fájni.

— Nos, hát a másik ok, a nagyobbik?

— A másvilág.

— Már hogy az elkárkozás?

— Az mindegy. A másvilág. Csak az a világ.

— Talán nincsenek olyan atheisták, akik egyáltalában nem hisznek a másvilágban?

Megint nem felelt.

— Ön talán maga után ítél?

— Mindenki csak maga után ítélhet — felelt elvörösödve. — Csak akkor lesz tökéletes szabadság, mikor egészen mindegy lesz: élni vagy nem élni. Ez az igazi célja mindenkinek.

— Célja? De meglehet, hogy akkor senki sem akar élni.

— Senki! — mondta határozottan.

— Az ember fél a haláltól, mert szereti az életet: én így értem a dolgot — jegyeztem én meg — így rendelte ezt a természet.

— Ez aljas csalás — mondta ő szikrázó

szemekkel. — Az élet — fájdalom az élet — félelem s az ember szerencsétlen. Most minden csak félelem és fájdalom. Most szereti az ember az életet, mert szereti a fájdalmat és a félelmet. És így is van. Az élet most a fájdalomért és félelemért adatik és itt van az egész család. Az ember most még nem az ember. Majd jön az új ember, a boldog és büszke. Akinek mindegy lesz élni vagy nem élni: az lesz az új ember. Aki diadalmaskodik a fájdalomon és félelmen, az maga is isten lesz. *Ez* az isten pedig akkor nem lesz.

— Tehát ön szerint is van *ez* az isten?

— Ez nincs, de *Ő* van. A kőben nincs fájdalom, de a kőtől való félelemben van fájdalom. Az isten — a haláltól való félelem. Aki legyőzi a fájdalmat és félelmet, az maga lesz istenné. Akkor új élet, új ember kezdődik, minden új . . . Akkor a históriát két részre fogják osztani: a gorillától az isten megsemmisítéséig s az isten megsemmisítésétől a . . .

— A gorilláig?

— . . . a föld és az ember fizikai megváltozásáig. Az ember lesz az isten és fizikailag megváltozik. A világ is megváltozik, megváltoznak a dolgok, a gondolatok, az érzések. Mit gondol ön: megváltozik-e akkor az ember fizikailag?

— Ha mindegy lesz élni, vagy nem élni, hát mindenki megöli magát s talán ebben lesz a változás?

— Az mindegy. A csalást ölik meg. Mindenki, aki a legnagyobb szabadságot akarja, kénytelen lesz bátorsággal birni arra, hogy magát megölje. Akinek van bátorsága magát megölni, az megismerte a család titkát. További szabadság nincs; ez az egész, tovább nincs semmi. Aki meg meri magát ölni, az — isten. Most mindenki megteheti azt, hogy is-

ten ne legyen és semmi se legyen. De ezt még soha senki sem tette meg.

— Milliók ölték meg már magukat.

— De egy sem azért, valamennyi csak félelemből és nem azért. Nem azért, hogy a félelmet ölje meg. Aki csak azért öli meg magát, hogy megölje a félelmet, az mindjárt istenné lesz.

— Talán el sem jut odáig — jegyeztem meg én.

— Az mindegy — felelt ő csendesesen, nyugodt fensőbbiséggel, csaknem lenézéssel. — Sajnálom, hogy ön, amint látom, mintha kinevetne engem — tette hozzá egy kis idő múlva.

— Én csak azt csodálom, hogy ön a multkor olyan ingerült volt, most meg olyan nyugodt, bár most is hévvel beszél.

— A multkor? A multkori beszéd nevetéses volt — felelt mosolyogva — én veszekedni nem szeretek és nevetni soha sem szoktam — tette hozzá szomoruan.

— Hát bizony én is úgy látom, hogy nem valami vígán tölti ön az éjszakáit, teázásai közben.

Fölkeltem és fogtam a sapkámat.

— Azt hiszi ön? — mosolygott némi meglepetéssel. — Ugyan, miért? Nem én . . . én nem tudom — folytatta hirtelen megzavarodva — nem tudom, hogy van másokkal, de azt is érzem, hogy én nem tehetek úgy, mint mások. Más ember is gondolkozik, de aztán rögtön másra gondol. Én másra gondolni nem tudok, én egész életemben csak egyről . . . Engem egész életemben kinezott az isten — fejezte be hirtelen, meglepő közlékenységgel.

— Mondja csak, kérem, ha szabad kérdezniem: miért beszél ön olyan hibásan oroszul? Talán a külföldön töltött öt év . . .

— Hát hibásan beszélek én? Nem tudom. Nem, nem azért, hogy a külföldön. Én egész életemben mindig így beszéltem . . . nekem az egészen mindegy.

— Még egy bizalmasabb kérdés: én föltétlenül elhiszem önnek, hogy emberekkel találkozni nem szeret s hogy emberekkel keveset beszél. De miért ereszkedett most én velem beszélgetésbe?

— Önnel? Mert ön a multkor szépen megült a helyén és . . . egyébiránt az mind egy . . . ön nagyon hasonlít az én fitestvéremhez, nagyon . . . rendkívül — tette hozzá elpirulva — az előtt hét évvel halt meg; ő volt az idősebb. Nagyon, nagyon . . .

— Bizonyosan nagy hatással volt az ön gondolkozására.

— Ne-ne-m, ő nem igen beszélt; ő semmit sem beszélt. Az ön céduláját pedig majd átadom.

Kikisért egy lámpással a kapuig, hogy azt utánam bezárja. „Világos, hogy örült“ határoztam én el magamban.

A kapuban újabb találkozás történt.

IX.

Alig tettem át lábamat a magas küszöbön, mikor valami erős kéz mellen ragadott.

— Ki ez? — bődült el valaki — barát vagy ellenség? Szólj!

— A mi emberünk, a mienk! — sipított oldalt a Liputin hangja, — ez a klasszikus nevelésü és a legelőkelőbb körökkel összeköttetésben álló fiatal ember G—v úr.

— Szeretem, ha legelőkelőbb . . . klasszi . . . e szerint művelt em-be-er . . . én Lebjadkin Ignác nyugalmazott kapitány vagyok . . . a világ és barátaim szolgálatára . . . ha ugyan a barátok hü barátok . . . a gazemberek.

Lebjadkin kapitány, aki természetére nézve mintegy tiz versoknyi, kövér, husos, göndör haju ember volt, kivörösödten, rendkívül részegen, a lábán alig állva szavalt előttem, nagy nehezen köpdösve ki a szavakat. Különben én már ezelőtt is láttam őt messziről.

— Á! ez is! — bődült el újra, észre vévén Kirilovot, aki még akkor nem ment el a lámpásával; fölemelte az öklét is, de aztán megint lebocsátotta.

— Megbocsátok a tudományosságáért!
Lebjadkin Ignác mű-ú-velt . . .

Szerelem sistergő gránátja
Belé csapolt a jó Ignácba,
S kezét vesztvén Szevasztopolnál,
Most reménytelen utakon jár.

— Igaz, hogy Szevasztopolnál nem voltam, a kezemet sem vesztettem el, hanem azért milyen rímek! — dugta felém a részeg pofáját.

— Ez az úr nem ér rá most, haza kell sietnie — csendesítette őt Liputin — holnap majd elismétli Nikolajevna Lizavétának.

— Lizavétának! — bögött újra a kapitány — állj meg, állj! Itt van még egy variáns:

Amazonok társaságában
Lóra ül, pompás a nyereg,
És lováról lemosolyog rám
A szép arisztokrát gyerek.

„Gyerek — nyereg!“ Hiszen ez valóságos himnusz! Himnusz ám, ha ugyan te számár nem vagy. Ezt a kapa-kasza-kerülők nem értik. Állj! — ragadta meg a felöltömet, míg én minden erőmből igyekeztem a kapu alá húzódni — mondd meg, hogy én a becsület lovagja vagyok, Dáska pedig . . . Dáskát én a két ujjammal elroppantom . . . az csak egy jobbágyi rab-leány és ne merjen . . .

Itt elesett, mert én teljes erővel kiszakítottam magamat a kezei közül és elszaladtam az utcán. Liputin utánam iramodott.

— Majd összeszedi Nilücs Elek. Tudja-e, mit hallottam tőle az imént? — darált Liputin pihegve — hallotta a verseit? No hát ezeket a verseket ő kinyomtatta és holnap elküldi a teljes névaláírásával Nikolajevna Lizavétának. Mit szól hozzá!

— Fogadni mernék rá, hogy ön biztatta föl.

— Elveszteni a fogadást! — kacagott Liputin — szerelmes, mint egy kandur s tudja kérem: az egész gyűlölettel kezdődött. Annyira gyűlölte Nikolajevna Lizavétát a lovaglásaért, hogy csaknem összerzidta nyílt utcán; de össze is szidta. Tegnapelőtt is leszidta, mikor az kilovagolt — szerencsére Nikolajevna Lizaveta nem hallotta — s hát most egyszerre csak itt vannak a versek! Tudja-e, hogy még a nyilatkozatot is meg akarja reszkirozní? Komolyan, komolyan!

— Csodálom én önt, Liputin! Ön mindenütt ott van, ahol ilyen hitványság történik, minden lében ön az első kanál — mondtam én haragosan.

— Ön egy kissé túlmegy a rendes határon, G—v úr; talán bizony a szive csiklandozódott meg, megijedt a vetélytárstól, mi?

— Mi-mi-mi? — kiáltottam én rá megállva.

— Jól van; büntetésül most már nem mondom tovább! Pedig tudom, hogy szeretné hallani. Már csak az is, hogy ez a félbolond most már nem egyszerű kapitány ám, hanem a mi kormányzóságunk egyik földesura, még pedig elég jelentékeny, mert Vszevolodovics Miklós az egész birtokát, amely a régi számtás szerint kétszáz főnyi jobbágyságból állt, a

napokban eladta neki és erre már megesküszöm, hogy igaz. Épen most tudtam meg a legbizonyosabb forrásból. No, most aztán már találja ki ön a többit magától, többet én nem mondok. Jó éjszakát!

X.

Trofimovics István már hiszterikus türelmetlenséggel várt engem. Már ezelőtt vagy egy órával visszatért. Mintha részeg lett volna, mikor hozzá beléptem; legalább az első öt percben azt gondoltam róla, hogy berugott. A Drozdovéknál tett látogatás végkép kiverte őt a sodrából.

— Mon ami, én egészen elvesztettem a vezető fonalamat . . . Lise . . . én ezt az anyagot csak úgy szeretem, mint eddig; igazán, mint eddig; de nekem úgy tetszik, hogy ők mind a ketten csak azért vártak engem, hogy tőlem valamit megtudjanak, vagyis egyszerűen kicsikarjanak, aztán isten hírével menjek, ahova tetszik . . . Ez így van!

— Ugyan, nem röstelli magát? — szoltam én rá.

— Kedves barátom, én most már egészen egyedül állok. Enfin c'est ridicule. Tudja-e, hogy ott is csupa titkokkal kotlanak? Csak úgy nekem estek, hogy beszéljek azokról az orr- és fülcibálásokról s még valami pétervári titkokról. Mert ők csak itt és most értesültek a Nicolas négy év előtti históriáiról: „Ön itt volt, ön mindent látott; igaz-e, hogy örült?“ Hogy ezt a gondolatot hol vették, azt én föl nem foghatom. Miért akarja azt Praszkovja mindenáron, hogy Nicolas örült legyen? Pedig ezt akarja az az asszony, ezt! Ce Maurice, vagy hogy hijják, az a Nikolajevics Móric brave homme tout de même, de hát az ő érdekében történik ez talán? Kivált azután,

hogy az az asszony maga irt először Párizsból á cette pauvre amie . . . Enfin az a Praskovja, ahogy őt cette chère amie nevezi, valószínűs typus, amint azt a halhatatlan Gogoly a Korobocska személyében leírta, csak egy rossz máju Korobocska, egy hászártos Korobocska, még pedig végtelenül nagyított alakban.

— Akkor már egész hambár*) lesz belőle, ha olyan végtelenül nagyított alakban.

— No hát kisebb alakban, csak ne szakitson félbe, mert a nélkül is odáig vagyok. Ott valamennyien köpködnek; kivéve Lizát; az mindig azt hajtja: „a néni! a néni!“, de Liza ravasz és itt még valami rejlik a bokorban. Titkok! Hanem azzal az asszonnnyal már összeveszték. Igaz, hogy cette pauvre néni mindenkit despotizál . . . s ehez jön még a kormányzóne is, a társaság tiszteletlensége is, meg a Karmazinov udvariatlansága is; most meg az örülség gondolata; ce Lipoutine, ce que je ne comprends pas . . . azt mondják: ecettel mosta meg a fejét; aztán itt vagyok én is önnel együtt, a mi panaszainkkal és leveleinkkel . . . Oh, mennyire kinoztam én őt s még ilyen körülmények közt! Je suis un ingrat! Képzelve, amint visszatértem: egy levele várt reám. Olvassa csak, olvassa! Oh, be hálátlanul viseltem magamat!

Átadta nekem a levelet, amelyet az imént Petrovna Borbálától kapott. Ugy látzik, a derék asszony megbánta a reggel irt szavait, hogy: „üljünk otthon!“ A levélke szives, de azért rövid és határozott hangú volt. Holnaputánra, vasárnap pont tizenkét órára kérte magához Trofimovics Istvánt azzal a tanácsal, hogy a barátai közül is hozzon magával valakit (zárjelben az én nevem volt ol-

*) T. i. Korobocska azt jelenti, hogy *iskátulya*.

vasható). A maga részéről Satovot, mint a Dária testvérét, fogja elhivatni. „Ezuttal végleges választ kaphat ön Pavlovna Dáriától: megelégszik-e ezzel? Ez a formáság kellett önnek olyan nagyon?”

— Figyelmébe ajánlom önnek a levél végén azt az ingerült megjegyzést a formáságról. Szegény, szegény barátja az én egész életemnek! Megvallom, hogy sorsomnak ezen *várrallan* eldöntése engem szinte megdöbbsent . . . Az igazat megvallva, én még mindig reménykedtem, most pedig tout est dit, most már tudom, hogy elvégzte; c'est terrible. Ah csak soha az a vasárnap föl ne virradna, hanem maradna minden a régiben: ön eljárna hozzám, én meg itt . . .

— Önt egészen kihozta a sodrából a Liputin multkori gazsága, pletykája.

— Kedves barátom, ön most már egy másik fájó sebemet érintette a baráti ujjáival. A baráti ujjak általában kiméletlenek, néha még ügyetlenek is, pardon, de higgye el, hogy én már el is felejtettem mindazokat a hitványságokat, vagyis én azokat egyáltalában el nem feledtem, de az én ostoba mivoltomnál fogva az egész idő alatt, míg Lizánál voltam, igyekeztem boldog lenni, igyekeztem elhívetni magammal, hogy boldog vagyok. De most . . . oh, most én azt a nagylelkű, humánus, az én rossz szokásaim iránt béketűrőssel viseltető nőt, vagyis ha nem is egészen béketűrőt, de hát milyen vagyok én magam is az én haszontalan, csuf karakteremmel . . . Hiszen én elkényeztetett gyerek vagyok, a gyerek minden önzésével, de a gyerek ártatlansága nélkül. Ő husz évig járt körültem, mint a dajkám, ő, a pauvre néni, mint őt Liza graciózusan hija. S most, husz év múltán a gyerekek eszébe jutott, hogy megházasodik; feleség és feleség, egyik levél

a másik után s ő neki a feje forog és . . . és végre elértem, hogy vasárnap házas ember leszek; nem tréfa ez! De hát miért is sürgettem egyre magam, minek irogattam azokat a leveleket!? El is felejtettem mondani, hogy Liza imádja Pavlovna Dáriát, legalább azt mondja; azt mondja róla: „c'est un ange, csak egy kissé zárkózott“. Mindketten azt tanácsolták, még Praszkovja is . . . egyébiránt Parszkovja nem tanácsolta . . . Oh, mennyi méreg rejlik abban a Korobocskában! Különben voltaképen Liza sem tanácsolta: „minek önnek megházasodnia; elég önnek a tudományok élvezete is“. És kacag. Megbocsátottam a kacagását, mert neki magának is viszket a szive. „Ön azonban — mondják ők — feleség nélkül el nem lehet. Megjön az öregsége s akkor ő gondját fogja viselni. Vagy eféle valami . . . Ma foi, most is, míg önnel itt ülök, magamról gondolkoztam, hogy őt a Gondviselés az én viharos napjaimnak hanyatlásakor küldi nekem s hogy ő gondomat fogja viselni, vagy eféle valami . . . végre is szükség lesz rá a háznál. Nézze, milyen rendetlenség, mennyi szemét; nem régen parancsolta meg, hogy ki kell takarítani és lássa: ott hányódik az a könyv a földön. La pauvre amie egyre haragudott, hogy nálam minden csupa piszok . . . Oh, most már nem fogom hallani az ő szavát! Vingt ans! És amint látom, azoknak anonym leveleik vannak, képzelje: Nicolas állítólag eladta a birtokát Lebjadkinnak. C'est un monstre; et enfin ki az a Lebjadkin? Liza meg csak hallgat, hallgat, de mennyire hallgat! Megbocsátottam neki a kacagását, láttam: milyen arccal hallgatott és ce Maurice . . . annak a jelenlegi szerepében sem szeretnék lenni; brave homme tout de même, de kissé bátortalan; egyébiránt bánom is én . . .

Elhallgatott; elfáradt, bele is zavarodott s lehorgasztott fővel ült, mozdulatlanul nézve fáradt szemeivel a földet. Fölhasználtam a szünetet s elbeszéltem a Filippov-féle házban tett látogatásomat, élesen és szárazon jelentve ki abbeli véleményemet, hogy a Lebjadkin huga (akit én nem láttam), valóban áldozata lehetett valamikor Miklósnek, mikor az olyan talányos életet folytatott — mint ahogy Liputin magát kifejezte — s nagyon is lehetséges, hogy Lebjadkin pénzt szokott kapni Miklóstól, de ennyi az egész. Ami pedig a Pavlovna Dáriát érintő pletykát illeti, hát az csupa merő hitványság, csak a semmirevaló Liputin szószátyárkodása, legalább így mondja Nilücs Elek, akinek a szavában kételkedni semmi ok sincs. Trofimovics István az én előadásomat olyan tekintettel hallgatta, mintha az ő rá nem is tartoznék. Együttal elmondtam a Kirilovval folytatott párbeszédemet, hozzá-téve, hogy Kirilov valószínűleg örült.

— Nem örült az, hanem a rövid eszű emberek közül való — felelt ő unott kedvetlenséggel. *Ces gens-là supposent la nature et la société humaine autres, que Dieu ne les a faites et qu'elles ne sont réellement.* Az ilyenekkel eljátszadoznak, de Verhovenszkij István bizony nem. Láttam őket akkor Pétervárott avec cette chère amie (oh, hogy megszemléltem őt akkor!) de nem ijedtem meg nemcsak a szitkaiktól, hanem a dicséretüktől sem. Most sem ijedek meg tőlük, mais parlons d'autre chose . . . azt hiszem, hogy én rettenetes dolgokat vittem véghez; képzelje, tegnap levelet írtam Pavlovna Dáriának . . . és most nem győzők magamnak ezért elég szemrehányást tenni!

— Mit irt neki?

— Oh, kedves barátom, legyen meg-

győződve, hogy a lehető legnemesebb hangon. Arról értesítettem, hogy ezelőtt vagy öt nappal irtam Nicolasnak, de annak is a legnemesebb hangon.

— Most már értem — kiáltottam föl hévvel — de micsoda joga volt önnek őket így egymáshoz állítani!

— De, mon cher, ne essék nekem anynyira, ne kiabáljon rám; anélkül is össze vagyok törve, mint egy . . . mint egy svábbogár s végre is én azt hiszem, hogy nemesen jártam el. Tegye csak föl, hogy csakugyan volt valami ott . . . en Suisse . . . vagy kezdődött valami. Hát csak köteles vagyok tán előzőleg megkérdezni az ő szívüket, hogy . . . enfin, hogy ne zavarjam meg az ő érzelmeiket, ne álljak az utjokba . . . Én egyedül csak nemes indulatból . . .

— Oh istenem, be ostobául cselekedett ön! — kiáltottam föl önkéntelenül.

— Ostobául, ostobául! — kapott ő a szón készséggel; — soha ön bölcsebben nem szolt *l'etaite hête mais que faire, tout est dit*. Mindogy már, úgysis megházasodom, ha a mások bűne miatt is, hát minek is irtam? Igaz-e?

— Ön megint azt hajtja!

— Oh, most már engemet meg nem ijeszt a kiabálásával; most már nem a régi Verhovenszkij István van ön előtt; az el van temetve; enfin tout est dit. De miért is kiabál ön? Csak azért, mert nem házasodik meg s nem önnek kell viselnie ama bizonyos homlokdiszt. Ön megint elkomorodik? Szegény barátom, ön nem ismeri az asszonynépet, én meg egyebet sem csináltam, csak azt tanulmányoztam. „Ha le akarod győzni a világot: győzd le magadat“, ez az egyetlen sikerült mondása volt Satovnak, aki épen olyan romantikus, mint ön; Satovnak, a feleségem testvéérének.

Szivesen kölcsön veszem tőle ezt a mondást. Nos, én kész vagyok magamat legyőzni és megnősülök, hanem hát mit hódítok meg az egész világ helyett? Oh, kedves barátom, a házasság minden büszke léleknek, minden függetlenségnek az erkölcsi halála. A házasság élet engem megront, elveszi az energiámat, férfiaságomat abban a tekintetben, hogy a köznek szolgáljak, jönnek majd a gyerekek, akik tán nem is az enyémekek lesznek, vagyis egyszerűen nem az enyémekek; a bölcs nem fél szemébe nézni az igazságnak . . . Liputin azt ajánlotta, hogy barrikádozzam el magamat Nicolastól. Liputin számár. Az asszony a mindent látó szemet is megcsalja. Le bon Dieu, mikor az asszonyt alkotta, tudta, hogy mit követett el, de meg vagyok győződve róla, hogy az asszony maga zavarta meg őt és kényszerítette, hogy őt olyannak alkossa. . . . olyan attributumokkal; máskülönben ugyan ki akarna magának olyan kellemetlenségeket szerezni? Tudom, hogy Násztászjá meg is haragszik rám ilyen szabad szellemű nyilatkozatért, de . . . Enfin tout est dit.

Nem lett volna ő Trofimovics István, ha elengedte volna a szabad szellem kalamburját, amely akkor annyira divatban volt; most hát legalább egy kis kalamburkával segített magán, de ennek az élvezete sem tartott sokáig.

— Oh, hogy miért is kell meglenni annak a holnaputának, annak a vasárnapnak! — kiáltott föl hirtelen, de már teljes kétségbeeséssel — miért nem lehet meg legalább ez az egy hét vasárnap nélkül? si le miracle existe? Ugyan, mibe kerülne a Gondviselésnek kitörülni a naptárból egy vasárnapot, ha csak azért is, hogy megmutassa az atheistának az ő mindenhatóságát et que tout soit dit! Oh,

mennyire szerettem őt! Husz évig, teljes husz évig és ő soha sem értett meg engem.

— Kiről beszél ön? nem értem önt én sem! — kérdeztem meglepetten.

— Vingt ans! És soha sem értett meg engem, oh, ez kegyetlenség! S azt hiszi ő talán, hogy én félelemből, szükségből házasodom meg? Oh, mily szégyen! Néni, néni, én csak te érted . . . Oh, hadd tudja meg ez a néni, hogy ő az egyedüli nő, akit én husz esztendeig imádtam! Ezt meg kell tudnia, máskülönben nem lesz semmi, máskülönben csak erőszakkal hurcolhatnak az alá, ce qu'on appelle le „vjenyec“.*)

Én ezt a vallomást először hallottam. Nem tagadom, hogy roppantul szerettem volna föl kacagni. Pedig nem volt igazam.

— Csak ő, csak ő maradt meg most már nekem, egyedüli reménységem! — csapta össze a kezét, mintha valami új gondolat ütötte volna — most már csak ő, az én szegény fiam menthet meg engem, oh, miért is nem jön már! Oh, fiam, oh, Péterkém . . . s ámbár én nem vagyok érdemes az apa nevére, inkább a tigrisére azért . . . laissez moi, mon ami, egy kicsit lefekszem, hogy összeszedjem magamat. Ugy elfáradtam, de úgy! Meg aztán önnek is ideje lefeküdni, voyez vous, tizenkét óra . . .

*) Vjenez = korona; az orosz esküvőknél t. i. koronát tartanak az esküvő pár feje fölé.

IV. FEJEZET.

A szánta leány.

I.

Satov nem makrancoskodott és a levelem vétele után délben megjelent Nikolajevna Lizavetánál. Csaknem egyszerre léptünk be oda, mert én is megjelentem első látogatásra. Liza, a mamája, Nikolajevics Móric a nagy teremben ültek és vitakoztak. A mama azt akarta, hogy Liza zongorázzék neki valami keringőt s mikor Liza a követelt keringőt elkezdte, a mama azon bizonykodott, hogy az nem az a keringő. Nikolajevics Móric az ő egyszerűségében a Liza pártjára állt, bizonyította, hogy a keringő igenis az; az öreg asszony mérgében sirva fakadt. Beteg is volt, alig birt járni. Megdagadtak a lábai s már néhány nap óta egyebet sem csinált, mint hogy makrancoskodott, mindenkibe belekötött annak dacára, hogy Lizától mindig félt. A mi megjelenésünknek megörült. Liza a meglegedéstől elpirult s miután nekem „merci“-t mondott, persze Satovért, ehez lépett és kíváncsian nézegette őt.

Satov szögletesen állt meg az ajtónál. Liza megköszönve neki, hogy eljött, odavezette a mamájához.

— Ez a Satov úr, akiről már beszéltem, emez pedig G—v úr, jó barátja Trofimovics Istvánnak és nekem. Nikolajevics Móric is megismerkedett vele tegnap.

— Melyikük a professzor?

— Nincs köztük professzor, mamám.

— Kell lenni, hisz magad mondtad, hogy egy professzor is jön; bizonyosan ez az — mutatott lenézően Satovra.

— Soha nem mondtam én, hogy professzor jön ide. G—v úr hivatalnok, Satov úr pedig volt diák.

— Diák vagy professzor, egyre megy; az egyetemről került ki. Te csak pörölni akarsz. A svájcinak bajusza és szakállkája is volt.

— A Trofimovics István fiát mama mindig professzornak hívja — mondta Liza és Satovot a terem másik végében volt divánhoz vezette. — Mikor a lába megdagad, akkor mindig ilyen, t. i. beteg — sugta Satovnak, mialatt ezt tovább vizsgálgatta ugyanazon kíváncsisággal; különösen a feje bubján levő borzas bóbítát nézegetve.

— Ön katonai szolgálatban van? — fordult hozzám az öreg asszony, akivel oly kegyetlenül ott hagyott Liza.

— Nem, hivatalnok vagyok . . .

— G—v úr igen jó barátja Trofimovics Istvánnak — szólalt meg erre rögtön Liza.

— Trofimovics Istvánnál szolgál? Hiszen ő is professzor?

— Jaj, mama, maga bizonyosan éjjel is professzorokkal álmodik — kiáltott Liza bosszusan.

— Elég azokból ébren is. Te meg egyre csak azon vagy, hogy az anyáddal ellenkezel. Itt volt ön akkor, mikor ezelőtt négy évvel Vszevolodovics Miklós itt tartózkodott?

Azt feleltem, hogy igen.

— Hát egy angol volt-e itt vele?

— Az nem volt.

Liza fölnevetett.

— No látod, hogy nem volt angol, tehát az egész csak mende-monda. Petrovna Borbála is füllent, Trofimovics István is. Mindenki hazudik, — morcsoskodott az öreg asszony.

— A néni, meg tegnap Trofimovics Ist-

ván. emlegették, mintha Vszevolodovics Miklós és a Shakespeare „IV. Henrikének“ Harry prince közt hasonlatosság volna s erre célozva mondja mama, hogy angol itt nem volt, — magyarázta Liza.

— Ha Harry nem volt, akkor angol sem volt. Csak maga Vszevolodovics Miklós duhajkodott.

— Piztositom önt — magyarázta Liza Satovnak — hogy a mama ezt készakarva csinálja; ő igen jól tudja, hogy ki az a Shakespeare. Én magam olvastam föl neki *Otello* első fölvonását; de ő most nagyon szenved. Hallja, mama, tizenkettőt ütött: orvosságot kell bevennie.

— Itt van az orvos úr — jelentette az ajtóból a szobaleány.

Az öreg asszony fölállt és egy kis kutyát hívogatott magával:

— Zemirka, Zemirka, legalább te jers velem.

Zemirka, az utálatos vén kis kutya, nem engedelmeskedett, hanem bebujt az alá a díván alá, amelyen Liza ült.

— Nem jössz? akkor te sem kellesz nekem. Isten áldja meg, bátyuskám; nem tudom az apai és keresztnevét*) — fordult hozzám.

— Lavrentjevics Antal . . .

— No mindegy; nálam az az egyik fülemen be, a másikon ki. Ne kísérjen, Nikolajevics Miklós, én csak a Zemirkát hittam; hála istennek, még magamtól is bírok járni, holnap meg sétálni megyek.

És duzzogva kiment a teremből.

*) A legelső dolga az udvarias oroszoknak, hogy első megismerkedésnél megkérdezze az illetőnek apai és keresztnevét; ez esetben tehát a G—v apjának a keresztneve Lavrentij (Lőrinc) volt.

— Lavrentyevics Antal, addig ön beszél-
gessen Nikolajevics Móriccal; biztosítom önö-
ket, hogy mind a ketten nyernek vele, ha egy-
mással közelebb megismerkednek — mondot-
ta Liza és barátságosan mosolygott Nikolaje-
vics Móricra, aki csak úgy fölragyogott a Liza
tekintetétől.

Nem tehettem egyebet, mint hogy ott
maradtam beszélgetni Nikolajevics Móriccal.

II.

Nagy csodálkozásomra Nikolajevna Li-
zavetának tényleg csak irodalmi dolga volt
Satovval. Nem tudom, miért, de nekem mindig
úgy rémlett, hogy valami egyébért hívatta
Satovot. Én és Nikolajevics Móric, látva, hogy
ők nem titkolódnak, sőt nagyon is hangosan
beszélnek, oda kezdtünk hallgatni; később
minket is oda hittak tanácskozni.

Az egész abból állt, hogy Nikolajevna
Lizaveta már régen szeretett volna kiadni egy
— szerinte — közhasznú könyvet, de teljes já-
ratlansága folytán segítségre volt szüksége. A
komolyság, melylyel tervét Satovnak előter-
jesztette, még engemet is meglepett. „Bizonyo-
san *az újabbak* közül való, nem hiába járta
meg Svájcot“. Satov földre szegzett tekintettel
figyelmesen hallgatott és egy cseppel sem
ámult azon, hogy egy nagyvilági, mulatozó
hölgy ilyen, föltehetőleg neki nem való dolog-
gal foglalkozik.

Az irodalmi vállalat a következő lett
volna: Oroszországban, úgy a fővárosban,
mint a vidéken, temérdek hirlap és folyóirat
jelen meg s ezekben mindennap temérdek ese-
ményről adnak hírt. Az év folyamában a hir-
lapokat összerakják szekrényekbe, vagy ösz-
szetépik, kalácssütésre csomagoló papirosnak
használják föl. Sok közre adott hir feltűnést

kelt, és a közönség emlékezetében marad, de évek múltán feledésbe megy. Később sokan szeretnék e híreket újra elolvasni, de mily nagy munka azokat a papiros-tengerben föl-kutatni, mikor a legtöbb esetben az illető eseménynek sem a napját, sem a hónapját, de sokszor még az évét és helyét sem tudják! Pedig ha az év eseményeit bizonyos rend és cél szerint összegyűjtenék, följegyeznék egy könyvben, megfelelő fejezetek alá, mutató táblával hónapok és napok megjelölésével, hát egy ilyen gyűjtemény évenként érdekes képét nyujtaná az orosz életnek, ellenére annak, hogy az eseményekből csak igen kis részt közölnek az ujságok.

— A sok hirlapi ív helyett kijön több vastag kötet, ez az egész — jegyezte meg Satov.

De Nikolajevna Lizaveta erősen megmaradt a terve mellett, bár nem igen tudta magát jól kifejezni. Azt erősítette, hogy csak egy könyvet kell szerkeszteni, azt sem vastagot. Ám, még ha vastag lenne is, de világos lenne, mert az események főbb és jellemző vonásaikban lennének belevéve. Persze, hogy nem kellene mindent összeszedni és újra ki-nyomtatni. Az ukázokat, a kormány intézkedéseit, a helyhatósági rendeleteket, törvényeket, jóllehet ezek igen fontos dolgok, a tervezett munkából egészen ki lehetne hagyni. Sok egyebet is ki lehetne hagyni s csak azon eseményekre szoritkozni, amelyek az orosz nemzeti és népi életet, jellemet az adott időben többé-kevésbé visszatükrözik. Beveendőknél lennének például a furcsaságok, tüzesetek, adakozások, jó és rossz cselekedetek, mondások és beszédek, sőt bizonyos kormányrendeletek is, de csak olyanok, amelyek a kort jellemzik; mindent bizonyos céllal és gondolat-

tal kellene bevenni, úgy hogy az egyes darabkák megvilágosítanak az egészet, az összességet. Végül olyan lenne a gyűjteményes könyv, hogy mint könnyű olvasmány is érdekes legyen, de főképen lexikális fontossággal bírjon. Mintegy képe volna egy évnék az Orosz-ság szellemi, erkölesi, belső életéből. „Olyan-nak kell lennie, hogy mindenki megvegye, hogy mindennapi szükségletet képezzen“ — erősítette Liza — „jól tudom, hogy minden a tervtől függ, azért fordultam önhöz“ — fejezte be. Nagyon nekimelekedett s annak dacára, hogy homályosan és befejezetlenül adta elő a tervét, Satov figyelni kezdett rá.

— Más szóval valami irányról, az eseményeknek bizonyos irány szerint való csoportosításáról volna szó, — dörmögött még mindig földre szegzett tekintettel.

— Világért sem; semmiféle irányról szó sem lehet. A mi irányunk csak a pártatlan-ság lehet.

— Az irányzatosság nem volna baj — élénkült föl Satov — de nem is lehet azt kikerülni, mihelyt válogatunk az anyagban. Ebben a válogatásban mutatjuk meg, hogy mit akarunk. Az eszme nem rossz.

— E szerint hát nem volna lehetetlen olyan könyv? — örült meg Liza.

— Meg kell még a dolgot gondolni. Egyszeribe ilyesmit nem lehet nyélbe sütni. Tapasztalat, kísérlet kell hozzá. Az első könyv kiadásánál még aligha fogiuk tudni a módját. Talán majd a gyakoribb tapasztalat tanít meg bennünket; de az ötleten lehet gondolkodni. Jóravaló eszme.

Satov végre fölnézett s a tekintete szinte ragyogott a meglelégedettségtől, annyira fölébredt az érdeklődése.

— Maga találta ki ezt kegyed? — kér-

dezte gyöngéden és némi szemérmertességgel Lizától.

— Kigondolni nem nagy dolog, de nagy a terv megállapítása — mosolygott Liza — én nem igen értek az eféléhez, nem vagyok valami okos és csak olyanra törekszem, ami előttem is világos . . .

— Törekszik?

— Talán nem helyes a szó? — kérdezte gyorsan Liza.

— Ezt a szót is lehet használni; nem azért mondtam . . .

— Én már külföldön is gondoltam arra, hogy valamiben én is hasznos lehetnék. Nekem van magamnak pénzem, amely most gyümölcsötlenülül hever, hát miért ne tegyek én is kísérletet a közügy érdekében? Ez az eszmém különben mintegy magától, váratlanul jött; egyáltalában nem találtam ki, de igen megörültem neki; azt azonban rögtön láttam, hogy munkatárs nélkül semmire se megyek, mert én magam semmihez sem értek. A munkatárs természetesen kiadó-társ is lenne. Megfeleznők a dolgot: ön adná a tervet és a munkát, én az első eszmét és a kiadáshoz szükséges költséget. Hiszen menni fog az a könyv!

— Ha eltaláljuk a tervben a helyes utat, akkor menni fog.

— Előre figyelmeztetem önt, hogy én nem nyereség kedvéért fognék hozzá, de nagyon szeretném, hogy a könyv kelendő legyen és a nyereségre büszke volnék.

— De hát mi közöm nekem ehez?

— Hiszen mondom, hogy önt akarom munkatársul, fele nyereségre. Ön csinálja meg a tervet.

— Honnan tudja azt, hogy én képes vagyok a tervet megcsinálni?

— Már beszéltek nekem önről . . . itt is

hallottam . . . tudom, hogy ön nagyon okos ember . . . hogy foglalkozik . . . hogy sokat gondolkozik; még Svájcban mondta ezt nekem Verhovenszkij Sztepanovics Péter — tette hozzá gyorsan. — Az pedig igen okos ember, ugye- bár?

Satov gyors, alig észrevehető tekintetet vetett rá, de aztán megint lesütötte a szemét.

— Vszevolodovics Miklós is sokszor emlegette önt.

Satov hirtelen elpirult.

— Különben itt vannak a hírlapok — kapott föl Liza gyorsan a mellette álló székről egy összekötözött ujságcsomót — én már megpróbáltam ezekben egyes eseteket megjegyezni; kiválogattam és sorba szedtem a számokat . . . majd meglátja . . .

Satov átvette a csomagot.

— Vigye el magával és nézze át; hol is lakik ön?

— A Bogojávlenszkája-utcában, a Filippov-féle házban.

— Tudom, hol van. Azt mondják, hogy ott lakik valami kapitány is, ön mellett, valami Lebjadkin úr? — folytatta Liza még mindig sietve.

Satov, kezében a csomaggal úgy, amint azt röptében elkapta, egy egész percig szótlannul ült a helyén, nem felelt, megint a földre szegezte a tekintetét.

— Már ezekre a dolgokra más valakit választana kegyed; én az ilyenekre nem leszek használható — szólalt meg végre, rendkívül leeresztett hangon, csaknem suttogva.

Liza elpirult.

— Miről beszél ön? Nikolajevics Móric! — kiáltott — kérem, adja csak ide azt a levelet.

Nikolajevics Móriccal én is az asztalhoz mentem.

— Nézz csak ezt — fordult hirtelen hozzám, izgatottan nyitva szét a levelet. — Látott-e már valaha ilyet? Kérem, olvassa föl hangosan; akarom, hogy Satov úr s hallja.

Nem kis meglepetéssel olvastam föl a következő levelet:

„Tusina kisasszony ö Tökéletességének.

Tisztelt urhölgy
Nikolajevna Jelizaveta!

Oh beh kedves a

Tusina Jelizaveta

Mikor repülve lovagol a rokonával

S a szél játszik a hajával,

Vagy mikor anyjával a templomban letérdel

És pír vegyül el arca fehérjével!

Olyankor vele törvényes házasságot kívánok

S neki meg anyjának küldök köny-záport.

Irta egy vitázni nem akaró.

Tisztelt urhölgy!

Leginkább azért sajnálom magamat, hogy Szevasztopolnál el nem vesztettem a dicsőségért a kezemet, minthogy ott sem voltam, hanem az egész hadviselés alatt az élelmezési csapatoknál szolgáltam, rossz élelmet szállítva és ezt aljasságnak tartva. Kegyed a régi korok istennője, én pedig semmiség vagyok, aki rájöttem az örökkévalóság gondolatára. Vegye a fentit csak mint verset, s nem egyebet, mert a vers végre is számárság és benne megengedhető az, ami prózában szemtelenségül tűnnék föl. Megharagudhatik-e a nap az infuzóriumra, ha ez egy csöpp vízből verset csinál, amely infuzórium temérdek számmal van egy csöpp vízben, ha mikroszóppal vizsgáljuk. Hiszen az emberszeretet klubja, amely Pétervárott az

állatok védelmére keletkezett, az előkelő társaság tagjaiból, míg rokonszenvvel ismeri el a kutya és ló jogait, lenézi az apró infuzóriumot, föl sem említvén azt, mert az tökéletlen. Én is olyan tökéletlen vagyok. A házasság gondolata talán nevetségesnek mutatkozhatik; de nem sokára lesz egy kétszáz léleknyi birtokom egy gyűlöletes embertől, akit tessék megvetni. Sokat mondhatok el, sőt aktaszerűen Szibériába is hivatom. Ne vesse meg ajánlatomat. Az infuzóriumról kelt levelet a vers szerint kell értelmezni.

Lebjadkin kapitány, alázatos szolgál,
kinek kevés a dolga“.

— Ezt csak részeg és hitvány ember irhatta — kiáltottam én föl ingerülten — én ismerem őt!

— Ezt a levelet én tegnap kaptam — magyarázta Liza gyorsan és kipirulva — magam is rögtön láttam, hogy ez valami félbolondtól jöhetett s még idáig meg sem mutattam a mamának, nehogy még növeljem a baját. De ha az tovább is folytatná, akkor nem tudom, mit is csináljak. Nikolajevics Móric el akar hozzá menni, hogy megtiltsa neki. Mint-hogy én önt mint munkatársamat tekintem — fordult Satovhoz — s minthogy ön ott lakik, meg akartam önt kérni, hogy tudja meg: mit lehet még attól várni?

— Hitvány, részeges ember — dörmögött Satov kelletlenül.

— Aztán mindig ilyen félbolond?

— Nem biz az; nem mindig ilyen ostoba, ha nem részeg.

— Én ismertem egy tábornokot, aki tökéletesen ilyen verseket irogatott — jegyeztem én meg nevetve.

— Még ez a levele is azt mutatja, hogy okos ember — szólt közbe egész váratlanul a szótalan Nikolajevics Móric.

— Azt mondják, hogy valami hugával lakik ott? — kérdezte Liza.

— Igen, a hugával.

— Azt is beszélnek, hogy zsarnokoskodik a hugával, igaz?

Satov megint ránézett Lizára, egyet fujt és dörmögve felelt: „mi közöm nekem ahoz!” aztán elindult az ajtó felé.

— Ah, megálljon csak! — kiáltott rá Liza — hova megy? Hiszen még sok beszélni valónk van . . .

— Miről beszéljünk még? Holnap majd értesitem . . .

— A leglényegesebb dologról, a nyomdáról. Legyen meggyőződve, hogy én nem tréfáltam, hanem komolyan meg akarom csinálni azt a vállalatot — bizonykodott Liza, egyre növekedő izgatottsággal. — Ha elhatározzuk a kiadást, hát hol fogjuk nyomtatni? Hiszen ez a legfontosabb kérdés, mert e miatt csak nem utazunk Moszkvába, az itteni nyomda meg nem képes ilyen munkát előállítani. Én már régen akartam egy nyomdát berendezni magamnak, például az ön neve alatt, a mama biztosan megengedné, ha az ön neve alatt . . .

— Honnan tudja azt kegyed, hogy én nyomdász is lehetnék? — kérdezte komoran Satov.

— Még Svájcban mondta nekem Sztepanovics Péter, hogy ön tudna egy nyomdát vezetni s hogy jártas a dologban. Még levelet is akart önhöz adni, de én aztán elfelejtettem . . .

Satov, amint arra én most is emlékszem, arcában egészen megváltozott. Állt még vagy

egy másodpercig, aztán hirtelen kiment a teremből.

Liza megharagudott.

— Mindig így szokott ez távozni? — fordult hozzám.

Én vállat vontam, de Satov hirtelen visszajött, egyenesen az asztalhoz tartott és letette arra a magához vett hirlap-csomagot:

— Nem fogadom el a munkatársi tisztet; nem érek rá . . .

— Miért? miért? talán megharagudott? — kérdezte Liza elkeseredett, könyörgő hangon.

Ez a hang mintha meglepte volna Satovot, aki néhány pillanatig mereven nézett Lizára, mintha a lelkéig akart volna látni.

— Az mindegy — dörmögött — nem vállalkozom . . .

És véglegesen elment.

Liza tökéletesen meg volt lepelve, sőt mintha magánkívül lett volna; legalább nekem úgy látszott.

— Bámulatosan furcsa ember! — jegyezte meg hangosan Nikolajevics Móric.

III.

Persze, hogy „furcsa“, de az egészben igen sok volt az érthetetlen. Én határozottan nem hittem abban a vállalatban; azután az az ostoba levél, amelyben azonban igen világos célzás volt valami följelentést illetőleg az „aktaszerüségről“, amiről valamiért mindenki hallgatott, egészen másról beszélve, végül az a nyomda, meg a Satov hirtelen távozása épen azért, hogy a nyomdát szóba hozták! Mindebből én azt következtettem, hogy itt még én előttem történt valami, amiről én nem tudok, következésképp, hogy én itt fölösleges vagyok és hogy mindez én rám nem tartozik.

De ideje is volt már elmennem, elég volt ennyi első vizitnek. Odaléptem Nikolajevna Lizavetához, hogy elbucsuzzam tőle.

Ő, amint látszott, egészen meg is feledkezett arról, hogy én a szobában vagyok s még mindig azon a helyen állt az asztal mellett; nagyon elmerült gondolataiba, lehajtotta a fejét és mozdulatlanul nézett a szőnyegnek egy kiválasztott pontjára.

— Ah, hát ön is! a viszontlátásra! — dadogta szokott szives hangján. — Tiszteltetem Trofimovics Istvánt, mondja meg neki, hogy jöjjön el hozzám mentől hamarább. Nikolajevics Móric, nézze: Lavrentücs Antal már elmegy. Bocsásson meg, a mama nem jöhet ki elbucsuzni . . .

Kimentem s már a lépcsőn is lejutottam, mikor a kapuban egy lakáj utánam futott:

— Ő nagysága nagyon kéreti, hogy tessék visszajönni . . .

— A nagyságos asszony vagy a kisasszony?

— Igenis ő.

Lizát már nem abban a nagy teremben találtam, amelyben ültünk, hanem a szomszéd elfogadó szobában. Annak a teremnek az ajtaja, amelyben most már csak Nikolajevics Móric maradt, gondosan be volt zárva.

Liza rám mosolygott, de halvány volt. Láthatóan határozatlanul és magával küzdve állt a szoba közepén, de aztán hirtelen megfogta a kezemet és az ablakhoz vezetett.

— Nekem „öt“ okvetetlenül látnom kell — mondta suttogva s olyan lángoló és türelmetlen tekintettel, mely ellentmondást nem tűr; — látnom kell „öt“ a saját szemeimmal s erre nézve kérem az ön segítségét.

Egészen kikelt magából, kétségbe volt esve.

— Kit akar kegyed látni, Nikolajevna Lizaveta? — kérdeztem én ijedten.

— Azt a Lebjadkin-leányt, azt a sántát . . . Igaz, hogy sánta?

Elámultam.

— Én soha sem láttam, de hallottam, hogy sánta, épen tegnap is hallottam — hebegtem én siető készséggel és ugyancsak sutogva.

— Okvetetlenül meg kell őt látnom. Nem tudná ön ezt még ma elintézni?

Roppantul megsajnáltam őt.

Ez teljes lehetetlen s én nem is tudnám: hogy fogjak hozzá, — mentegetőztem én — majd elmegyek Satovhoz . . .

— Ha ön ezt nekem holnapig el nem intézi, hát én magam megyek el hozzá, egyedül, mert Nikolajevics Móric nem vállalkozik elkísérni. Egyedül csak önbe vetem minden reménységemet, senkim-másom nekem nincs. Satovval ostobán beszéltem. Azt hiszem, hogy ön teljesen tisztességes és talán nekem is jó emberem; tegye hát meg értem.

Nagy vágyam kerekedett, hogy mindenben segítségére legyek.

— Majd azt teszem — mondtam rövid gondolkozás után, — hogy magam megyek ma oda és valószínűleg meglátom őt. Ugy intézem a dolgot, hogy megláthassam, erre szavamam adom, csak annyit engedjen meg, hogy Satovval közöljem a dolgot.

— Mondja meg neki, hogy ez az én kívánságom s hogy tovább nem várhatok, de azt is, hogy én őt nem akartam megcsalni. Ő tán azért ment el, mert nagyon becsületes ember s nem tetszett neki az, mintha én őt meg akarnám csalni. Én őt nem csaltam meg, én ki akarom adni azt a könyvet és nyomdát akarok állítani . . .

— Ó nagyon, nagyon becsületes ember,
— erősítettem én hévvel.

— Máskülönben, ha holnapra nem intézkednek, akkor magam keresem föl, bármi történjék is, még ha mindenki megtudja is.

— Holnap délután három óránál korábban azonban én nem jöhetek kegyedhez — jegeztem meg én jobban magamhoz térve.

— Tehát holnap három óraker. Tehát igazam volt nekem, mikor tegnap Trofimovics Istvánnál megjegyeztem magamban, hogy ön nekem hű emberem lehet — mosolygott rám, gyorsan megszorítva bucsuzásul a kezemet, aztán besietett Nikolajevics Móríchoz.

Igéretemnek a sulya alatt távoztam s nem értettem, hogy mi történt velem. Láttam egy nőt, aki igazán kétségbe volt esve s aki nem rettent vissza attól, hogy kompromittálhatja magát, midőn rábizza magát egy csaknem egészen ismeretlen emberre. Az ő nőies mosolygása ilyen nehéz pillanatban s az a célzás, hogy ő már tegnap észrevette az én ő iránta táplált érzelmemet, mintha belemetszett volna a szívembe; de én sajnáltam őt, sajnáltam — ez az egész. Titkai egyszeribe szent dologgá váltak előttem s ha azokat most is föl akarnák előttem fődni, hát én talán most is bedugnám a fületem, hogy ne hallgassam végig a fölfedezést. Én csak előre éreztem valamit . . . Azt pedig egyáltalán nem is sejtettem, hogy miképen fogok én itt valamit elintézni. Sőt azt sem tudtam voltaképen, hogy mit kell nekem elintéznem; találkát, de minő találkát? Aztán, hogy hozzam én őket össze? Minden reményem Satovban volt, bár előre tudhattam, hogy az nekem semmit sem fog segíteni.

Hanem azért mégis csak hozzá szaladtam.

IV.

Csak este nyolc órakor találtam otthon Satovot. Meglepetésemre vendégek voltak nála: Nilücs Elek és még egy másik, félig ismerősöm: bizonyos Sigaljev úr, a Virginszkij feleségének a testvére.

Ez a Sigaljev már vagy két hónap óta vendégeskedett a városunkban; nem tudom, honnan jött; csak annyit hallottam róla, hogy valami cikket irt egy pétervári progresszív folyóiratba. Virginszkij egyszer az utcán mutatta be. Soha életemben én még embernek arcán annyi sötétséget, felhős komorságot nem láttam. Ugy nézett, mintha a világ végét várta volna, még pedig nem mintha csak majd valamikor, mint ahogy ígérik azt a proféciák, amelyek esetleg be sem teljesülhetnek, hanem mintha egész határozottan, úgy holnap reggel délelőtt pontban tíz óra huszonöt perckor. Ez alkalommal különben úgyszólván egy szót sem váltottunk, csak némán kezét szoritottunk, mint két összeesküvő. Leginkább megleptek engem az ő természetellenes nagy fülei, amelyek az ő hosszú, széles és kövér mivoltukban mintha kétfelé lappogtak volna. Mozdulatai esetlenek, lassuk voltak. Ha álmodozott is Liputin valaha arról, hogy a mi kormányzáságunkban létrejöhet a falanszter, ez biztosan tudta a létesülés napját és óráját is. Ez az ember én rám baljóslatu benyomást gyakorolt, most pedig, hogy őt Satovnál találtam, annál inkább is elbámultam, mert Satov nem igen kedvelte a vendégeket.

Már a lépcsőn hallani lehetett, hogy beszélgetnek, még pedig ugyancsak hangosan, egyszerre hárman; s úgy látszott, hogy vitakoznak; de mihelyt én beléptem, rögtön elhallgattak. Állva vitatkoztak, most azonban

rögtön leültek, úgy hogy kénytelen voltam én is helyet foglalni. Az ostoba csönd három teljes percig is eltartott. Sigaljev, ha megismert is, úgy tett, mintha soha sem látott volna, bizonyára nem ellenséges szándékkal, hanem csak úgy! Nilücs Elekkel könnyedén, de szótlanul hajtottuk meg magunkat egymásnak s nem tudom én, hogy miért: nem fogtunk kezét. Végre Sigaljev elkezdett szigoruan és komoran nézni rám, abban a báva hitben, hogy attól én azonnal elszaladok. Nagy sokára Satov fölállt, mire amazok is egyszeribe fölugrottak. Elmentek bucsuzás nélkül, csak Sigaljev mondott annyit az ajtóban az öt kikisérő Satovnak:

— Ne feledje, hogy önnek le kell számolnia.

— Füttyülök én a magok leszámolásaira; én nem tartozom az ördögnek sem, — felelt Satov és bezárta utána az ajtót.

— Snepfek! — mondotta rám tekintve s valahogy görbén mosolyogva.

Arca haragos volt s feltűnt nekem, hogy ő kezdett szóba.

Eddig, ha elmentem hozzá, ami különben igen ritkán esett meg, rendesen az történt, hogy ő komoran leült egy szögletbe, durcásan felelgetett nekem s csak hosszú idő után élénkült föl egészen és beszélt szívesen. Hanem azért bucsuzáskor kivétel nélkül mindig újra elkomorodott s úgy bocsátott el, mintha valami kellemetlen ellenségtől szabadult volna meg.

— Én tegnap ennél a Nilücs Eleknél teáztam — jegyeztem meg én — úgy látszik, hogy ő az ateizmus örültje.

— Az orosz ateizmus a kalamburon túl soha sem fog jutni — dörmögött Satov, új gyertyát téve a csonkig leégett helyett.

— De én úgy láttam, hogy ez nem kalamburista, hiszen, amint látszik: egyszeruen sem tud beszélni, hát még kalamburokat mondani!

— Papiros-emberek; mindez csak az eszmék szolgájától van — jegyezte meg nyugodtan Satov, leülve a szögletben egy székre és mindkét tenyerével a térdére támaszkodva.

— Aztán a gyűlölködésnek is nagy része van ebben — folytatta vagy perenyi szünet után; — legelébb is ők volnának rendkívül szerencsétlenek, ha Oroszország egyszerre átalakulna valahogy, még ha az ő kívánságuk szerint is s ha valami módon egyszerre csak rémtelen gazdag és boldog ország lenne belőle. Akkor nem volna nekik kit gyűlölniök, nem volna kit leköpniök, gunyolniok. Itt állati, végtelen gyűlölség van Oroszország iránt, amely már beleette magát az organizmusba . . . És a látható kacagás alatt semmiféle láthatatlan könyekről szó sem lehet. Soha még annyi üres szót nem mondtak Oroszországban, mint arról a láthatatlan könyről! — kiáltott föl csaknem dühösen.

— No, ez már egy kissé — tudja az isten, hogy micsoda! — nevettem én.

— Ön pedig „mérsékelt liberális“ — nevetett Satov is. — Tudja, kérem, én talán hencegtem is az „eszmék szolgátságával“, mert erre ön rögtön azt mondhatja nekem: „Te igenis, szolgától születted, de én nem vagyok szolga“.

— Eszem ágában sincs . . . mi nem jut eszébe!

— Sohase mentegesse magát, én öntől nem félek. Akkor csak születtem szolgától, most pedig magam lettem szolgává, épen olyanná, mint ön, Az orosz liberális ember

mindenekelőtt szolgál s csak azt nézi: hogyan tisztíthatná ki valakinek a csizmáját.

— Miféle csizmákat? micsoda allegória!

— Miért volna ez allegória! Ugy látom: ön nevet . . . Trofimovics István jól mondta, hogy én egy nagy kő alatt lenyomva fekszem, de nem vagyok ám agyonnyomva, csak kinlódom; ezt ő nagyon jól mondta.

— Trofimovics István azt erősítgeti, hogy önt megzavarták a németek — nevettem én — de a németektől mégis csak zsebredugtunk valamit.

— Mink a németektől aprópénzt raktunk zsebre, de százásokat adtunk nekik.

Egy kis ideig hallgattunk.

— Ezt ő Amerikában feküdte ki magának.

— Kicsoda? mit feküdt ki?

— Kirilovról beszélek. Mink ketten ott négy hónapig feküdtünk egy paraszt ház földjén.

— Hát járt ön Amerikában? — csodálkoztam én — ezt ön soha sem említette.

— Mit emlegessem? Harmadéve az utolsó pénzünkön hárman elmentünk egy kívándorló hajón az Egyesült-Államokba „kipróbálni magunkon az amerikai munkáséletet és *személyesen* kitapasztalni az ember állapotát annak legnehezebb társadalmi helyzetében“. Hát ezzel a céllal mentünk mink oda.

— Uram istenem! — nevettem én — hiszen akkor jobb lett volna valamelyik hazai kormányzáságra menniök valamely inség idején, hogy „személyes tapasztalatokat“ szerezzenek; s önök Amerikába mentek!

— Ott munkába álltunk egy exploitornál; voltunk nála oroszok vagy hatan — ezek közt diákok, sőt földbirtokosok és katonatisztek is és valamennyien ugyanazon nagy cél-

lal. No hát dolgoztunk, áztunk, fáztunk, kinlództunk, végre kimerültünk; én és Kirilov belebetegedtünk, nem bírtuk tovább és elmentünk. A gazdánk a leszámolkozásnál kitisztázott bennünket úgy, hogy a kiszegődött harminc dollár helyett adott nekem nyolcat, neki meg tizenötöt; nem egyszer még meg is vertek bennünket. Nos, akkor feküdtünk mi Kirilovval négy hónapig egy kis városkában a ház földjén; ő azalatt egyről gondolkozott, én meg másról.

— Valóban megverte önöket a gazdájok Amerikában? Gondolom, hogy összeszidták!

— Világért sem! Ellenkezőleg mindjárt megállapodtunk Kirilovval abban, hogy „mink oroszok csak gyerekek vagyunk az amerikaiak mellett s hogy amerikainak kell születni vagy legalább sokáig együtt élni az amerikaiakkal, hogy azokkal egy szinten állhassunk“. Ez még semmi; hanem, mikor garasos tárgyakért dollárokat kértek tőlünk, hát mink nem csak készségesen, hanem szinte örömmel fizettünk. Dicsértünk mindent: a spiritizmust, a lynch törvényét, a revolvert, a csavargókat. Egyszer utazás közben kivette egy ember a zsebemből a fésűmet s elkezdett azzal fésülni; mink csak összenéztünk Kirilovval s megállapodtunk abban, hogy ez nagyon helyes és nekünk nagyon tetszik . . .

— Különös, hogy ilyesmi nem csak eszébe jut az embereknek, hanem azt még helyesnek is találják.

— Papiros-emberek — ismételte Satov.

— No, hanem megjárni az oceánt a ki-vándorló hajón, ismeretlen földre menni, ha mindjárt azzal a céllal is, hogy „személyes tapasztalatokat“ szerezni, stb. — ebben bizony isten van valami nagylelkű elhatározottság. Hát aztán hogy jöttek vissza onnan?

— Irtam egy embernek Európába s az küldött nekem száz rubelt.

Satov azalatt, míg beszélt, szokása szerint egyre a földre nézett, még akkor is, ha valaminek nekihevült. Itt azonban hirtelen fölkapta a fejét:

— Nem kíváncsi rá, hogy ki volt az az ember?

— Ugyan ki?

— Sztavrogin Miklós.

Erre gyorsan fölállt, az író asztalához fordult s elkezdett azon tapogatni-keresni. Nálunk azt beszélték homályosan, de bizonyos forrásra hivatkozva, hogy a Satov felesége Párizsban egyideig viszonyt folytatott Sztavrogin Miklóssal, még pedig ezelőtt épen két évvel, tehát akkor, mikor Satov Amerikát járta, de az is igaz, hogy sokkal azután, amint ő a feleségétől Genfben elvált. „Ha a dolog így áll, hát miért jutott most neki eszébe Sztavrogint megnevezni és a mendemondát mintegy megújítani?” — gondoltam én magamban.

— Még a mai napig sem adtam meg neki — fordult megint hozzám, merően rám nézve, majd visszaült a szögletébe, aztán azt kérdezte: ön bizonyára valami céllal jött ide; mit parancsol?

Erre én mindent elmondtam, históriai sorrendben s hozzátettem, hogy az iménti fölhevülés után már nyugodtabb vagyok, de még jobban belezavarodtam: megértettem, hogy ez a dolog valami különös fontossággal bír Nikolajevna Lizavetára nézve, hogy én nagyon szeretnék neki a szolgálatára lenni, de az a baj, hogy nem csak nem tudom: hogyan váltsam be a szavamat, hanem még az iránt sem vagyok tisztában, hogy mit ígértem meg neki. Azután biztosítottam Satovot, hogy Nikolajevna Lizaveta nem is gondolt arra, hogy

öt megcsalja, hogy itt valami félreértés van s hogy Nikolajevna Lizavetát nagyon bántotta a Satov hirtelen távozása.

Nagy figyelemmel hallgatott ki.

— Meglehet, hogy szokásom szerint megint ostobaságot követtem el . . . Nos, ha ő nem értette meg, hogy miért távoztam el úgy, hát . . . annál jobb ő reá nézve.

Fölállt, az ajtóhoz ment, kinyitotta azt és a lépcsőre kihallgatódzott.

— Személyesen akarja ön látni azt a személyt?

— Ugy kellene; de hogy eshetnék ez meg? — ugrottam én fel megörülve.

— Egyszerűen lemegyünk, míg magában ül. A bátyja, ha hazajön s megtudja, hogy ott jártunk, biztosan megverné. Én titokban gyakran lejárak hozzá. Az imént össze is verekedtem a bátyjával, mikor az őt meg akarta verni.

— Ön?

— Én hát! A hajánál fogva huztam el tőle. Ezért le akart szurni, de ráíjesztettem, azzal vége. Félek, hogy ez, amint részegen hazajön, eszébe jut s jól elrakja érte azt a szegény teremtet.

Azonnal lementünk.

V.

A Lebjadkinék ajtója csak épen be volt téve, becsukva nem volt és mi szabadon bemehettünk. Egész lakásuk két kis nyomorult szobából állt, a falak füstösek voltak, amelyekről a szó szoros értelmében rongyokban fityegett a kárpitozás. Pár évvel ezelőtt itt kurta kocsmá volt, míg át nem helyezte azt a házigazda más helyre, az új házába. A kocsmához tartozott többi szobák most be voltak zárva, ez, a kettő pedig Lebjadkinéknak

kiadva. A butorzat egy ócska, karfektető nélkül maradt karosszéken kívül közönséges lócákból és gyalult asztalokból állt. A második szobában a szögletben karton takaróval leborított ágy volt, a Lebjadkin kisasszonyé; maga a kapitány éjjeli nyugovóra térve, mindig a földön fetrengett, a legtöbbször ruhástól. Mindenütt lom, szemét, locsolás. Az első szoba közepén egy nagy, vastag, nedves rongy feküdt s a mellette levő pocsolyában egy ócska, elrongyolt cipő. Látni lehetett, hogy itt senki semmivel sem törődik, a kályhát nem fűtik, ebédet nem főznek, még csak szamovárjok sem volt, amint azt Satov elbeszélte. A kapitány a hugával tökéletes koldus módban jött ide s amint Liputin beszélt, eleinte csakugyan végigkoldult néhány házat, hanem aztán pénzhez jutva, rögtön ivásnak adta magát s annyira megvadult a bortól, hogy gazdálkodásra nem is gondolt.

Lebjadkin kisasszony, akit én olyan nagyon óhajtottam látni, csendesesen és nesztelenül ült a második szobának egy szögletében, egy gyalult konyha-asztal mellett egy lócán. Mikor beléptünk, se nem szólt, se meg nem mozdult. Satov azt mondta, hogy ezeknek az ajtaját be sem lehet zárni s egyszer a külső ajtó egész éjjel széltere nyitva állt. A bádogtartóban homályosan pislogó gyertya mellett egy nőt láttam meg, aki lehetett úgy harmincéves, beteges, sovány, viseltes karton ruhában, meztelen hosszú nyakkal, sötét színű, ritka hajjal, amely hátul gyermek-ökölnyi kontyba volt csavarva. Elég vidáman nézett ránk; a gyertyatartón kívül az asztalon egy fakeretű kis tükör is volt előtte, meg egy csomag ócska kártya és egy megtépett dalos könyv, végül egy fehér zsemlye, amiből már egyszer-kétszer harapott. Észre lehetett

venni, hogy Lebjadkin kisasszony valamivel fehériti és pirosítja magát s hogy ajkát valamivel kenni szokta. A szemöldökeit is festette, amelyek pedig anélkül is hosszúak, vékonyak és feketék voltak. Keskeny és magas homlokán a festék dacára is fel lehetett fedezni három éles, hosszú redőt. Én már tudtam, hogy ő sánta, de ezuttal nem állt föl és nem járt. Valamikor, első fiatalságában ványadt arca csinos is lehetett, szelid, szives, szürke szemei pedig most is feltűnőek voltak: valami álmodozás és őszinteség fénylett szelid, csaknem örvendő tekintetében. Ez a szelid, nyugodt öröm meglepett engem azok után, amiket a kozák korbácsról és a bátyja egyéb kegyetlenségeiről hallottam. Különös, hogy a kellemetlen és fájdalmas undor helyett, amelyet rendszeren érezni szoktunk ilyen istentől meglátogatott teremtés láttára, nekem csaknem kellemesen esett rá nézmem s legfőlebb csak szánalom vett erőt rajtam, nem pedig undor.

— Hát így ül ez itt a szó szoros értelmében egész napokon át egyes-egyedül, soha meg sem mozdul, kártyát vet vagy a tükörbe nézeget, — mutatott rá a küszöbről Satov — mert hiszen a bátyja még csak nem is táplálja. A kis házikóból való öreg asszony hoz neki csupa irgalomból néha valamit. Hogy merik ezt egyedül hagyni azzal a gyertyával?

Csodálkozásomra Satov olyan hangosan beszélt, mintha senki sem lett volna a szobában.

— Isten hozott, Satuska! — szólalt meg szívesen Lebjadkin kisasszony.

— Vendéget hoztam neked, Timofejevna Mária, — felelt Satov.

— Vendéget mindig szívesen látunk. Nem tudom: kit hoztál, mintha nem emlékez-

ném rá, — nézett rám fürkészve a gyertyavilág alól, aztán újra Satovhoz fordult (én velem pedig már az egész beszélgetés alatt nem törődött, mintha ott sem lehettem volna.)

— Meguntad talán a magános járás-kelest a szobádba? — nevetett a kisasszony, miközben két remek fogsora kivillant.

— Nem biz én, csak meg akartalak látogatni.

Satov az asztalhoz húzta a lócát, leült és engem is leültetett magához.

— A látogatásnak én mindig örülök, hanem azért nevetséges vagy te, Satuska, akár csak valamely szerzetes barát. Mikor fészülködtél te meg? Megállj, én majd megfésüllek — tette hozzá, kihuzva egy fésüt a zsebéből. — biztosra veszem, hogy mióta utoljára megfésültelek, te a hajadhoz sem nyúltál.

— Igen, mert nekem fésűm sincs — nevetett Satov.

— Igazán? hát akkor neked adom én a magamét: nem ezt, hanem egy másikat, csak el ne hagyj felejtennem.

Azután a legkomolyabban nekilátott a fésülésnek, még választékot is csinált oldalt, aztán kissé hátrább állt megnézni, hogy jól van-e? végül visszatette a fésüt a zsebébe.

— Tudod mit, Satuska — csóválta meg aztán a fejét — megengedem, hogy te értelmes ember vagy, de azért búsongsz. Csodállak én mindnyájatokat; nem értem, miért busonghatnak az emberek? Az unalom még nem ok a búsongásra. Én vig vagyok.

— A bátyáddal is vig vagy?

— Lebjadkint érted? ő az én lakajom. S nekem egészen mindegy, hogy ő itt van-e vagy nincs. Én csak rákiáltok: Lebjadkin, adj vizet! Lebjadkin, hozd el a cipőmet és ő szalad.

— S ez szószerint így van ám — szolt

Satov megint hangosan és feszélytelenül — ő egészen a lakájának tartja Lebjadkint; magam hallottam, mikor rákiáltott: „Lebjadkin, adj vizet“ és kacagott hozzá, a különbség csak az, hogy Lebjadkin nem hoz neki vizet, hanem jól elveri érte; de azért a bátyjától egy szikrányit sem fél. Valami idegrohamai vannak, még pedig csaknem mindennap, ezek a rohamok megbontják az emlékező tehetségét annyira, hogy utánok mindent elfelejt, azt is, ami csak az imént történt vele és az időpontokat mindig összezavarja. Ön tán azt hiszi, hogy ő emlékszik, de biztosan átformálja azt a maga módja szerint s minket egészen másoknak néz, mint akik vagyunk, bár tudja azt, hogy én Satuska vagyok. Semmit sem tesz, hogy hangosan beszélék; ő azokat, akik vele beszélnek, rögtön elfelejti hallgatni és azonnal magamagáról kezd álmodozni. Ropant szeret ábrándozni: naponkint nyolc óráig ül egy helyben. Itt van előtte ez a zsemlye: meglehet, hogy reggel óta csak egyszer harapott bele s csak holnap eszi meg egészen. Nézze csak: most meg kártyát vet . . .

— Kártyát vetek, Satuska, kártyát, de valahogy nem akar jól kijönni — szólalt meg váratlanul Timofejevna Mária, megkapván a legutóbb elhangzott szót és oda sem nézve kinyult a zsemlye után (ezt is valószínűleg azért, mert a „zsemlye“ szót is meghallotta). A zsemlyét végre elérte, de miután azt néhány percig a balkezében tartotta, a további beszéd hallatára mintha fölneszelt volna s letette azt megint az asztalra, anélkül, hogy tudta volna s anélkül, hogy abba beleharapott volna.

— Mindig egy és ugyanaz jön ki: út, rossz ember, valakinek a cselszövése, halálos ágy, levél valahonnan, váratlan hír — én azt hiszem, hogy mindez csak hiábavalóság; mit

szólsz hozzá Satuska? Ha az emberek hazudnak, miért ne hazudnék a kártya? — tette hozzá, a kártyát újra keverve. — Ugyanezt mondtam Praszkovja sorornak is, aki igen tiszteltreméltó nő, s aki egyszer beszaladt hozzám a főnöknő tudta nélkül a cellába, hogy vessek neki kártyát. Nem csak ő szokott volt én hozzám bejárni! Óbégattak, csóváltgatták a fejüket, sugtak-bugtak, én meg elnevettem magamat: „ugyan, Praszkovja nővér — mondok — hogy kaphatna maga levelet, mikor tizenkét álló esztendeig nem kapott?“ A leányát valahova Törökországba vitte el a férje és tizenkét év óta se hire, se hamva. Ülök én egyszer tea mellett a főnök-anyánál (aki hercegi házból való), meg ott ült egy idegen aszszonyság is (ez nagyon ábrándozó volt), meg egy akkor odaérkezett athoszi barát (roppant nevetséges figura volt, legalább az én véleményem szerint). Hát mit gondolsz, Satuska: az a barát azon a reggelen levelet hozott Praszkovja nővérnek Törökországból, hát nesze neked tökfelső! milyen váratlan hirt hozott az! Iszszuk mi a teánkat, iszogatjuk, egyszer csak azt mondja az athoszi barát a mi főnöknő-anyánknak: „Leginkább azzal áldotta meg az Ur a maguk klastromát, főnöknő-anya — azt mondja — hogy olyan drága kincset rejt az ő bensejében“. „Micsoda drága kincset?“ — kérdi a főnöknő-anya. — „Hát a boldogságos Lizaveta-anyát“. Az a boldogságos Lizaveta pedig be van rácsolva a kertünk falába egy kalitkába, amelynek a hossza egy öl, a magassága meg két arsin s ott ül már a vasrács mögött tizenhét esztendő óta, télben, nyárban egy szál durva vászon-ingben és egyre szalmaszállal vagy valami kis vesszőcskével — már ami épen a kezeügyébe esik — döfögeti a durva ingét és nem szól semmit és

tizenhét esztendő óta se nem mosdik, se nem fésülködik. Telente bedugnak neki valami ködmönkét, azonkívül mindennap egy-egy darabka kenyeret és egy csupor vizet. A bucsujárók nézegetik, sóhajgatnak, óbégatnak, pénzt dobálnak be a rács mögé. „No, azt ugyan eltalálta, hogy drága kincs — felelt a főnöknő-anyja (megharagudott; roppantul nem szerette Lizavetát): Lizaveta egyesegyedül csak méregből, csak makrancból ül ott; az egész csak képmutatás“. Nagyon nem tetszett ez nekem; én is be akartam akkor úgy zárkózni. „Én szerintem pedig — mondok — isten és természet egy“. Erre valamennyien egyhangulag kiáltottak fel: „No nézd csak!“ A főnöknő-anyja fölnevetett, valamit suttogott az asszonysággal, magához hitt, megdéldegelt, az asszonyság pedig egy rózsaszínű szalagot ajándékozott nekem, megmutassam? No erre a barát is kezdett nekem oktatásokat adni, de olyan szeliden és békés hangon és bizonyára nagyon okosan is. Ülök én és hallgatok. „Megértetted-e?“ — kérdezi aztán. „Nem — mondok, — nem értettem meg semmit sem; hagyjon is nekem békét“. Ettől kezdve csakugyan végkép békét is hagytak nekem, Satuska. Ugyancsak akkor, amint egyszer a templomból jövök kifelé, megszólít egy öreg asszony, aki prófétálások miatt vezekelt nálunk: „Mi légyen a szűz anyja, mit gondolsz?“ „A mi nagy anyánk — feleltem — az emberi nem vigasza“. „Igen, azt mondja, a nagy szűz anyja az anyaföld s ebben az emberiségnek nagy öröme vagyon. És minden földi szomorúság és minden földi köny — örömünk nekünk; és mihelyt megáztatod magad alatt a földet a te könyeiddel, fél arsin mélységre, rögtön betelik örömed. És — azt mondja — semmi, de semmiféle szomorúsá-

god sem léssen. Ez a profécia!“ Megjegyeztem én akkor ezt a szót. Elkezdtem én attól kezdve imádkozás közben a földre leborulva a földet csókolgatni; csókolgatom a földet és sirok. És azt mondom én neked, Satuska, hogy nincs semmi rossz azokban a könyekben; s még ha semmi szomorúságod nem volna is, azok a könyvek az örömödtől is megindulnak. Magoktól erednek meg a könyvek, az bizonyos. Kimentem például a tó partjára: egyik felől volt a mi klastromunk, másik felől egy éles hegy, úgy is hívják, hogy az Éles. Fölmentem én arra a hegyre, arccal keletnek fordultam, a nap épen lemenőben volt, olyan nagyszerűen, fényesen, fenségesen — szereted te a napot nézni, Satuska? Szép és szomorú látvány. Vissza fordultam megint keletnek és látom, hogy a mi hegyünk árnyéka a tavon messze szalad, mint a nyíl, az az árnyék keskeny, hosszúhosszú, egy versztánál is hosszabb, elér egészen a tó szigetéig, az a sziklasziget pedig épen kettéhasítja s amint kettéhasítja, akkor a nap is végkép lemegy és egyszerre kialszik. Ilyenkor nagyon elbúsúlok, ilyenkor hirtelen rám jönnek az emlékeim, félek a sötétségtől, Satuska. És egyre jobban siratom a kis gyermekemet.

— Hát volt gyermeked? — kérdezte, engemet megkönyökölve Satov, aki rendkívüli érdeklődéssel hallgatott.

— Hogyne! Kicsike, rózsáska, apró, lábinkókkal, csak az a nagy szomorúságom, hogy nem tudom: fiú volt-e vagy leány? Hol úgy emlékszem rá, mint fucskára, hol mint leánykára. S mihelyt megszültem őt, rögtön batisztba és csipkébe pólyáltam, átköttem rózsaszínű szalagokkal, meghintettem virággal, fölcicomáztam, aztán imádkoztam fölötte, aztán azon kereszteleetlenül elvittem;

viszem, viszem az erdön át s félek, rettegek az erdőtől s leginkább azon sírok, hogy megszülettem őt, de a férjemet nem ismerem.

— Pedig talán volt is? — kérdezte óvatosan Satov.

— Nevetséges vagy te, Satuska a te okoskodásoddal. Meglehet, hogy volt is, de mit ér az, hogy volt, ha egyszer annyi, mintha nem lett volna. Itt van neked egy nem is nehez kérdés: fejtsd meg! — nevetett Timofejevna Mária.

— Hova vitted a gyereket?

— A tóba! — sóhajtott az.

Satov megint megkönyökölt.

— Hátha egyáltalán nem is volt gyerekek s te csak félrebeszélisz?

— Nehéz a te kérdésed, Satuska — felelt az eltünődve, de minden megütődés nélkül. Erre nézvést én neked semmit sem mondhatok; meglehet, hogy nem is volt; szerintem te csak kíváncsiskodol; azért én még sem szünök meg őt siratni, hiszen csak nem álomban láttam talán? És nehéz könyvek fakadtak a szemébe. — Satuska, Satuska, hát az igaz-e, hogy téged elhagyott a feleséged? — kérdezte váratlanul, mind a két kezét a Satov vállára téve és szájalommal nézve rá. — Ne haragudjál, hiszen nekem magamnak is nagy a szomorúságom. Tudod-e, mit álmodtam, Satuska: megint eljött ő hozzám, hitt, csalogatott: „kis macskám — azt mondja — gyereki hozzám“. Ennek a „kis macska“ szónak örültem meg a legjobban; gondoltam: szeret.

— Meglehet, hogy a valóságban is eljött — dörmögte halkán Satov.

— Nem, Satuska, az már csak álom... a valóságban nem jöhet ő el. Tudod azt a nótát:

Nem kell nekem cifra vár,
Düledék is elég nekem,
Sirni is lehet érted,
Itt is lehet vezeklenem.

Oh, Satuskám, drága jó barátom, hogy van az, hogy te én tölem soha semmit sem kérdezel?

— Hiszen úgy sem felelsz; azért nem kérdezlek.

— Nem felelek, nem, ha megölsz is — szólt szapora szóval — ha tüzzel égetsz, akkor sem mondok semmit. Akármennyit szenvedjek is, semmit nem vallok, ne tudja meg senki.

— No látod! mindenkinek megvan a magáé — szólt Satov még halkabban egyre lejjebb horgasztva a fejét.

— Ha szépen megkérnél, hát talán felelnék is, talán el is mondanék valamit — szólt fellengősen Timofejevna Mária. — Miért nem kérsz meg? Kérj meg szépen, Satuska, kérj meg, akkor talán mondok neked valamit. Könyörögj nekem, Satuska, de úgy, hogy én beleegyezzek a kérdésedbe . . . Satuska, Satuska!

De Satuska hallgatott s vagy egy percig senki sem szólt. A könyvek csendesen folydogáltak a Timofejevna Mária kifehérített arcára; úgy ült, kezeit a Satov vállain feledve, de arra már nem nézve.

— Eh, mi közöm nekem hozzád, még vétkezem is — kelt föl hirtelen a helyéről Satov — álljon föl! — lökte meg alattam a lócát és miután fölkeltem, visszatette azt az előbbi helyére.

— Mindjárt itt lesz, hát valahogy meg ne tudja, hogy itt jártunk.

— Ah, te mindig csak az én lakájomról beszélsz! — nevetett föl hirtelen Timofejevna

Mária — félsz tőle! No, isten veletek, kedves vendégeim, te pedig hallgass rám még egy pillanatig. A multkor eljött ide az a Nilücs, Filippovval együtt, a háziurunkkal; olyan vörös szakállu; s akkor az enyém is épen ide botlott. A házigazda megragadta őt, huzgálta a szobában, az enyém meg kiabált rá: „Én ártatlan vagyok, a mások bünéért lakolok!“ Hát akár hiszed, akár nem, mink valamennyien majd megpukkadtunk a kacagástól . . .

— Eh, Timofejevna, hiszen az én voltam, nem a vörös szakállas, én rátottam el őt a minap tőled a hajánál fogva; a háziur meg tegnap előtt volt itt veletek civakodni, hát összetéveszted.

— Megállj csak; az csakugyan meglehet, hogy én összetévesztem s hogy te voltál. No de mit vitatkozzunk ilyen semmiségen: nem mindegy-e neki, hogy ki rántja el? — mondotta nevetve.

— Gyerünk — rántott meg Satov engem — a kapu nyikorgott; ha itt talál bennünket, elpáholja ezt a szerencsétlent.

Alig szaladtunk ki a lépcsőre, mikor a kapu felől részeges kiabálás és káromkodás hallatszott. Satov betuszkolván engem a szobájába, erősen bekulcsolta az ajtót.

— Itt kell maradnia egy kis ideig, ha nem akar valami históriába keveredni. Ni, hogy ordít, mint valami malac, bizonyosan megint a küszöbön botlott meg; ott mindig el szokott esni.

Historia nélkül azonban nem maradtunk.

VI.

Satov a zárt ajtó mellett állt és kihallgatódzott a lépcsőre; egyszerre csak elugrott onnan.

— Ide jön; mindjárt tudtam! — suttogott dühösen — könnyen megesik, hogy most éjfélig sem szabadulunk meg tőle.

Az ajtón néhány súlyos ökölcsapás hangzott el.

— Satov, Satov, nyisd ki! — ordított a kapitány — Satov, barátom! . . .

Köszönteni jöttem hozzád,
Mert a nap már felkele,
Már az errr-dő mindenfelé
Forr-rrosággal van tele.

Elmondom, hogy felébredtem, mert itt a reggel,
Téged pedig az ördög vigyen el . . .

Ugy bizony, ha-ha-ha!

Minden madár azt csicsergi,
Hogy én inni szeretnék,
De hogy mit iszom, nem tudom még.

— No de mit vagyok én arra kíváncsi!
Satov, tudod-e, hogy milven szép a világon élni!

— Ne feleljen — sugta nekem Satov.

— Nyisd ki hát! Föl tudod-e te azt fogni, hogy van valami magasztosabb is . . . az emberiségben . . . mint a dulakodás; vannak pillanatok a nemes ember . . . életében . . . Satov, én jó ember vagyok; én kérlek . . . Satov, az ördög vigye el a proklamációkat, igaz-e?

Csend.

— Tudod-e azt, te számár, hogy én szerelmes vagyok, hogy frakkot vettem, a szerelmem frakkját, nézd meg; tizenöt rubelt adtam érte; a kapitány szerelme nagyvilági illendőségeket követel . . . Nyisd ki! — bődült el megint vadul s újra döngette öklével az ajtót.

— Takarodjál a pokolba! — ordított fel most Satov.

— Te r-r-rab-szolga, te jobbagy-r-rab! a hugod is rabszolganő és — tolvaj!

— Te meg eladtad a hugodat.

— Hazudsz! Tűröm a rágalmat, holott egy nyilatkozattal elüthetném . . . tudod-e, hogy ki ő?

— Ugyan ki? — ment Satov kíváncsian az ajtóhoz.

— De megérted-e?

— Megértem, ha megmondod.

— Én meg merem mondani! Én mindent meg merek nyilvánosan mondani.

— No nem igen mered, — ingerelte őt Satov, a fejével intve nekem, hogy figyeljek.

— Nem merem?

— Én azt mondom, hogy nem.

— Nem merem? Én?

— Beszélj hát, ha nem félsz, hogy az uraság megvesszőztet . . . Gyáva vagy te . . . micsoda kapitány vagy te?

— Én . . . én . . . ő . . . ő — hebegett a kapitány remegő, izgatott hangon.

— Nos? — noszogatta Satov.

Vagy egy félpercnyi csend következett.

— Ga-azember! — hangzott fel végül az ajtó mögött s a kapitány gyorsan eltakarodott lefelé, pöfögve, mint a szamovár s erősen lekoppanva a sarkával minden lépcsőfokra.

— Ravasz ő kelme, még részeg állapotában sem árulja el magát — szólta Satov az ajtótól eljőve.

— Miről van szó? — kérdeztem én.

Satov csak egyet hadarintott, kinyitotta az ajtót és megint lehallgatott a lépcsőre; sokáig hallgatódzott, csöndeskén még le is ment néhány lépcsőfokon. Végre visszajött.

— Semmit sem hallok; úgy látszik: nem verekedett; valószínűleg rögtön elterült dögleni. Ön elmehet.

— Nézze csak, Satov, mit következtetek én mindezekből?

— Eh, hát következtesen, amit akar — felelt fáradt, közömbös hangon és leült az íróasztalához.

Távoztam. Képzeletembe egy valószínűtlen gondolat egyre jobban befészkelte magát. Kedvetlenül gondoltam a holnapi napra.

VII.

Az a „holnapi nap“ vagyis az a vasárnap, amelyen a Trofimovics István sorsának végképen el kellett dőlnie, egyik legnevezetesebb nap az én krónikámban. Ez a nap a váratlan meglepetések napja volt, napja a régi bonyodalmak megfejtésének és újabb bonyodalmak összecsomózásának, napja éles magyarázatoknak és még nagyobb összekuszálódásoknak. Délelőtt, mint az olvasó tudja, el kellett kísérem az én barátomat Petrovna Borbálához (ennek a meghagyása szerint), délután három órakor meg már Nikolajevna Lizavetánál kellett lennem, hogy referáljak neki, magam sem tudtam, hogy miről és segítségére legyek neki, magam sem tudtam, hogy miben. És vegre is minden úgy történt, ahogy azt senki sem várta volna. Egy szóval: ez a nap a csodálatos véletlenségek napja volt.

Azzal kezdődött, hogy Trofimovics Istvánnal megjelenvén pont tizenkét órakor Petrovna Borbálánál, ahogy ez rendelte, nem találtuk őt otthon; még nem tért vissza a reggeli miséről. Az én szegény barátom olyan rossz hangulatban volt, hogy ez a körülmény mindjárt nagyon bántotta őt: csaknem erőltlenül ereszkedett egy karosszékre a vendéglátóban. Én egy pohár vízzel kínáltam meg, de ő dacára annak, hogy sápadt volt és a keze is reszketett, méltóságosan visszautasította azt. Megjegyzem, hogy az öltözeke ez-

úttal rendkívül választékos volt; csaknem bálias; himzett batiszt ing volt rajta, aztán fehér nyakravaló, kezében uj kalap, kezén szalmaszinü uj keztyü és alig-alig érezhető szagcsitó víztől illatozott. Alig ültünk le, bejött Satov; egy lakáj vezette be; látni lehetett, hogy ő is meghívás folytán jelent meg. Trofimovics István már föl akart kelni, hogy kezet nyújtson neki, de Satov figyelmesen megnézvén mindkettőnket, egy szögletbe vonult, leült ott és még csak a fejével sem bicentett felénk. Trofimovics István megint ijedten nézett rám.

Igy ültünk néhány percig teljes némaságban. Trofimovics István szapora suttogással kezdett nekem valamit beszélni, de én nem értettem meg őt; különben a nagy izgatottsága folytán ő sem fejezte be a mondánivalóját, hanem a közepén abba hagyta. A lakáj még egyszer megjelent, hogy az asztalon valamit rendbe hozzon; voltaképen pedig azért, hogy megnézzen bennünket. Satov hangos kérdéssel fordult hozzá:

— Jegorücs Elek nem tudja: Pavlovna Dária is elment vele?

— Petrovna Borbála csak egyedül méltóztatott a székesegyházba menni, Pavlovna Dáriának pedig fent, a szobájában tetszett maradni, nem érzi jól magát — felelt Jegorücs Elek inasi előkelőséggel.

Az én szegény barátom megint izgatottan akart volna velem összenézni, de én végre már elfordultam tőle. Egyszerre kocsizőrej hangzott föl a kapu felől s a házban távol keletkezett mozgásból következtethettük, hogy a ház urnője visszaérkezett. Mindnyájan felugrottunk, de megint váratlan dolog történt: többek lépései hallatszottak, ami azt jelentette, hogy Petrovna Borbála nem egyedül tért vissza s ez már csakugyan annál különösebb volt,

mert ő maga tüzte ki nekünk ezt az órát. Hal-
lani lehetett aztán, hogy valaki a feltűnésig
gyorsan, szinte futva jött be, ahogy Petrovna
Borbála nem jöhetett. És akkor ő szinte be-
repült a szobába, pihegve és szokatlanul iz-
gatottan. Utána kissé megállva és sokkal
csöndesebben jött Nikolajevna Lizaveta, ezzel
pedig, egymásnak a kezét tartva — Lebjadkin
Timofejevna Mária! Ha ezt én álomban lá-
tom, hát el nem hiszem.

Hogy ezt a váratlanságot megmagyaráz-
zuk, vissza kell térnünk egy órával és elmon-
dani egy különös esetet, amely Petrovna Bor-
bálával a templomban történt.

Először is a misére összegyűlt csaknem
az egész város, értvén az előkelő társaságot.
Tudták, hogy a kormányzóné ideérkezése után
most fog először ott megjelenni. Megjegyzem,
hogy nálunk már elterjedt a hír, hogy ő „sza-
bad gondolkozású“ és „az új eszmék“ barát-
ja. Azt is tudták a hölgyek, hogy pompásan
és rendkívül elegánsan lesz öltözve, ezért a
mi dámáink is keresett és festői ruhákat öl-
töttek. Csak az egy Petrovna Borbála volt az
ő rendes, fekete ruhájában. Az utóbbi négy
év óta ő változatlanul feketében járt. Megér-
keztén a székesegyházba, leült a rendes he-
lyére, balra az első sorban s a rendi-ruhás
lakáj odatette elébe a bársony térdeplő-párnát,
egy szóval ment minden a szokott rend sze-
rint. De észrevették rajta, hogy az egész iste-
nitiszteleet alatt szokatlanul buzgón imádko-
zott; sőt később azt is beszélték, hogy még
könyeket is láttak a szemében. Véget ért vég-
re a mise s a mi prépostunk, Pál atya kijött,
hogy ünnepi beszédet tartson. Az ő prédiká-
cióit a mi városunkbeliek nagyon szerették és
nagyrabecsülték; arról is volt szó, hogy ki-
nyomatják, de ő csak nem tudta magát erre

elhatározni. Ezuttal a szentbeszéd valahogy különösen hosszúra nyult.

Hát mikor a prédikáció javában tart, egyszer csak odahajtat egy dáma a templomhoz egy könnyű, régimódi bérkocsin, t. i. olyanon, amelyen a dámák csak oldalt ülhetek, miközben a kocsis övébe kellett kapaszkodniok, úgy ingadozva a kocsi dőcögésétől, mint ingadozik a széltől a mezei virág. Az ilyen ványkák*) a mi városunkban még most is közlekednek. Megállván a székesegyház egy szögleténél, mert a bejáró kapunál temérdek kocsi, sőt zsandár is állt, a dáma leugrott a bérkocsiról és négy ezüst kopejkát adott a ványkának.

— No, talán kevesled, Ványa? — szólta a dáma, meglátva a kocsis grimaszát — nincs több nálam — tette hozzá panaszosan.

— No mit csináljak veled; alku nélkül ültettelek föl — hadarintott a kezével a Ványka és úgy nézett a dámára, mintha azt gondolná: „vétkezném is, ha bántanálak“; aztán bedugva a bőrzacskóját a kebelébe, elhajtattott, kísérve az ott álló bérkocsisok gunyos kacagásától. Gúny és csodálkozás kísérte a dámát is azon egész idő alatt, míg a bejáró kapuhoz cipekedett az ott álló és uraik kijövéseire váró kocsik, fogatok és lakájok közt. Tényleg volt is valami megcsodálni való egy ilyen személynek a megjelenésében. Betegesen halvány volt és sántított, erősen ki volt pirosítva és fehéritve, a nyaka teljesen csupasz és hosszú volt, nem volt rajta se kendő, se burnusz, csak egy viseltes, sötét színű ru-

*) Ványka az Iván diminutivuma; általában Ivánnak nevezik a bérkocsisokat (ha nem az is a nevük) s átvitt értelemben ványkának az igénytelenbb bérkocsit.

ha, pedig hideg, szeles, ámbár napfényes szeptemberi nap volt; teljesen hajdon fővel volt, hátul kis kontyba csavart hajjal, amelybe jobb felől csak csinált rózsza volt tűzve, olyan, mint aminővel faluhelyen az útszéli feszületeket szokták diszíteni. Ilyen papirosból csinált rózsákat láttam én tegnap a szentképek alatt, mikor Timofejevna Máriánál üldögéltem. Mindehez véve a dáma, bár szerényen, lesütött szemekkel, de azért vig és ravasz mosolylyal jelent meg. Ha még egy kicsit késik, hát talán be sem bocsátották volna a templomba . . . De így sikerült neki becsuszni s észrevétlenül előre haladni.

Bár a prédikáció már a felénél tartott s azt a templomot megtöltő tömeg teljes és nesztelen figyelemmel hallgatta, azért mégis kíváncsian fordult több szem a bejött dámára. A jövevény leborult a templom földjére, letette arra a kifehéritett arcát, sokáig maradt úgy és amint látszott: sirt. De amint a fejét megint fölemelte és a térdéről fölállt, hamarosan összeszedte magát és érdeklődni kezdett. Vidáman és látható kedvteléssel hordta végig a szemét az arcokon és a templom falain, különös érdeklődéssel nézett meg egyes dámákat s eközben még a lábujjhegyére is fölágaskodott, sőt néhányszor el is nevette magát, valami különös hihikálással. De a prédikáció véget ért és kihozták a keresztet. A keresztsókolásra elsőnek a kormányzóné indult el, de alig tett két lépést, megállt, láthatóan utat akarván engedni Petrovna Borbálának, aki nagyon is egyenesen indult el, mint ha senkit sem vett volna észre maga előtt. A kormányzóné szokatlan udvariassága a maga nemében kétségtelenül világos és elmés lefőzést rejtett magában; így fogta azt föl mindenki; bizonyára így fogta azt föl Petrovna

Borbála is, de ő azért most is, mint előbb, senkit észre sem véve és a méltóságos önérzetnek a legnagyobb mértékével csókolta meg a feszületet és azonnal elindult kifelé. A rendi ruhás lakája utat csinált neki, bár anélkül is mindenki félreállt előtte. De az előcsarnok kijáratánál a zsufolt tömeg hirtelen elállta az utját. Petrovna Borbála megállt s akkor egy különös, rendkívüli lény, egy nő, fején papiros rózsával, a tömegben előre tülekedve, térdreborult előtte. Petrovna Borbála, akit nehéz volt valamivel megrémíteni, kivált valamely közönség előtt, szigoruan és tekintélyesen nézett a nőre.

Meg kell itt jegyeznem, ha röviden is, hogy Petrovna Borbála, ámbár az utóbbi időben a közfelfogás szerint kelletén túl takarékoskodott, sőt fősvénykedett is, a pénzt különösen jótékonycélokra soha sem sajnálta. Tagja volt egy fővárosi jótékony egyletnek is. A közelmúlt éhínség alkalmával a Pétervárott székelte inség-bizottságnak ötszáz rubelt küldött s ezt a városban széltiben beszélték. Végül pedig legutóbb, épen az új gubernátor kinevezése előtt, már épen meg akarta alakítani a szegény betegágyasok segélyező egyesületét. Nálunk öt hiúsággal vádolták, de a Petrovna Borbála ismert kitartó karaktere és szorgalmas utánjárása majdnem legyőzte már az akadályokat, az egylet már csaknem létrejött s az eredeti ötlet egyre jobban kiformalódott az alapító-nő fejében: már arról is ábrándozott, hogy épen ilyen egyletet Moszkvában is összehoz, hogy kiterjeszti annak áldásos működését az egész guberniumra, hanem akkor a váratlan kormányzó-változás mindent halomra döntött; a kormányzónéknak pedig már sikerült a társaságban néhány csipős és ami fő: találó megjegyzést tenni az

ilyen egyletek gyakorlatiatlan volta ellen, amit — természetesen kiszinezett formában — már közöltek is Petrovna Borbálával. Csak az egy isten ismeri a szivek rejtekét, de fölteszem, hogy Petrovna Borbála bizonyos megelégedéssel állt meg most a templom kijáratánál, tudván, hogy most mindjárt elmegy mellette a kormányzóné (azután meg mindenki), hát hadd lássa meg az a saját szemeivel, „mennyire mindegy nekem, bármit gondoljon és bármint élceljen ő az én jótékonyági hiúságom fölött. Nesze nektek, mindnyájatoknak!”

— Mi az, kedvesem, mit kíván? — nézett figyelmesebben Petrovna Borbála az előtte térdreborult nőre. Az roppant félénk, szegénylős, de csaknem áhitatos tekintettel nézett föl rá, aztán hirtelen elnevette magát ugyanazon különös hihikálással.

— Mi ez? ki ez? — kérdezte Petrovna Borbála, parancsolóan, kérdező tekintettel nézve körül. Senki sem felelt.

— Szerencsétlen? Valami segítséget kíván?

— Igen . . . eljöttem ide — hebegett a „szerencsétlen“ izgalomtól szakadozó hangon. — Csak azért jöttem ide, hogy megcsókoljam a kegyed kezét. És újra hihikált. A legbávább tekintettel, aminővel a gyerekek szoktak valamit kikunyorálni, nyult a Petrovna Borbála keze után, de mintha megijedt volna, hirtelen megint visszakarta a kezét.

— Csak ezért jött? — mosolygott részvétellel Petrovna Borbála, de egyuttal rögtön kivette a zsebéből a gyöngyös pénzes zacskóját s kivévén abból egy tíz rubelest, odaadta azt a kéregető nőnek. Az elvette a pénzt. Petrovna Borbála nagyon érdeklődött s látható

volt, hogy nem tartotta a kéregetőt valami közönséges nőnek.

— Ejha! tiz rubelt adott neki! — szólt valaki a tömegből.

— Engedje megcsókolni a kezét — motyogott a „szerencsétlen“, erősen fogva a balkeze ujjaival a kapott bankót, amelyet a szél lobogtatott. Petrovna Borbála kissé összevonta a szemöldökét és komoly, csaknem szigorú nézéssel nyujtotta oda a kezét, amelyet az áhitatosan csókolt meg. Ebben a pillanatban ért oda a kormányzóné s nyomában a mi dámáink és az előkelő hivatalnokok serege. A tolongásban a kormányzóné akaratlanul is kénytelen volt megállni; vele együtt sokan megálltak.

— Kegyed reszket, fázik? — kérdezte Petrovna Borbála és levette a burnuszát, amelyet a lakája röptében elkapott, leoldotta válláról a fekete — és nem is valami olcsó — sálját és sajátkezüleg bepólyálta azzal a még mindig térdelő nyakát.

— De keljen föl, ne térdeljen, kérem.
Az fölkel.

— Hol lakik kegyed? hát senki sincs itt, aki tudná: hol lakik? — nézett körül türelmetlenül Petrovna Borbála. De az iménti tömeg már nem volt ott, ahelyett csupa ismerős, uri arcokat látott maga körül. Ezek közül némelyek szigorú csodálkozással, mások ravasz kíváncsisággal s egyuttal botránnykedvelő érdeklődéssel nézték a jelenetet, ismét mások már nevetni is kezdtek.

— Azt hiszem, hogy a Lebjadkinéké, — felelt végre a Petrovna Borbála kérdésére egy jó ember a sokaságból, az érdemes Andrejev kupec, a pápaszemével, szürke szakállával, orosz öltönyben, kerek kalapban, amelyet

most a kezében tartott; — a Bogojávlepszkája-utcában, a Filippov-féle házban laknak.

— Lebjadkin? a Filippov-féle ház? Valamit már hallottam . . . köszönöm Szemjonücs Nikon; de ki az a Lebjadkin?

— Kapitánynak hijják, hogy úgy mondom: nem óvatos ember. Ez pedig egész biztosan a huga. Azt kell hinni, hogy megszökött a felügyelet alól — mondotta Szemjonücs Nikon és jelentősen nézett Petrovna Borbálára.

— Értem; köszönöm, Szemjonücs Nikon. Kegyed Lebjadkin kisasszony, kedvesem? vagy Lebjadkinné?

— Nem, én nem vagyok Lebjadkinné.

— Akkor tán a Lebjadkin testvére?

— Lebjadkin az én testvérem.

— Akkor én most kegyedet magammal viszem, kedvesem, én tőlem aztán hazaviszik a családjához. Eljön velem?

— Ah, szívesen! — csapta össze a kezét örvendezve Lebjadkin kisasszony.

— Néni, néni! vigyen engem is magával! — kiáltott Nikolajevna Lizaveta.

Megjegyzem, hogy Nikolajevna Lizaveta a kormányzónéval jött el a misére, Ivanovna Praszkovja pedig az alatt kikocsizott, magával vivén mulattatóul Nikolajevics Mórictot. Liza rögtön otthagya a kormányzónét és Petrovna Borbála mellett termett.

— Édesem, tudod, hogy mindig szívesen láttalak, de mit mond majd a mamád? — kezdte tekintélyesen Petrovna Borbála, de meglátva a Liza különös izgalmát, megzavarodott.

— Néni, néni, én okvetetlenül magával akarok most menni! — könyörgött Nikolajevna Lizaveta, Petrovna Borbálát csókolgatva.

— Mais qu'avez vous donc, Lise! — szólalt meg a kormányzóné meglepetten.

— Ah, bocsásson meg, galambocskám, chère cousine, én a nénihez megyek — fordult vissza már mentéből Liza a kellemetlenül meglepett kormányzónéhoz, kétszer megcsókolva azt.

— Mondja meg a mamának is, hogy jöjjön rögtön ő is a nénihez; a mamám is okvetetlenül el akart már jönni, a minap mondta — csicsergett Liza — bocsásson meg, ne haragudjék, chère cousine, Julie . . . Néni, mehetek. Ha magával nem visz, néni, hát én a kocsija után fogok futni és kiabálok — suttogta gyorsan és kétségbeesetten egészen a Petrovna Borbála fülébe; még jó, hogy senki sem hallotta. Petrovna Borbála egy lépésnyire még hátra is tántorodott és átható tekintettel nézte a megháborodott leánykát. Ez a tekintet elhatározó volt; eltökélte, hogy okvetetlenül magával viszi Lizát.

— Ennek véget kell vetni — kiáltott fel önkéntelenül. — Jól van, Liza, én szívesen magammal viszlek — tette hozzá — de persze csak úgy, ha Mihajlovna Julia beleegyezik — fordult nyilt tekintettel és őszinte méltósággal a kormányzónéhoz.

— Oh, magától értetődik, hogy én őt az örömétől megfosztani nem akarom, annyival kevésbbé, mert én magam is — dadogta a legcsodálatosabb kedvességgel Mihajlovna Julia — én magam is . . . nagyon jól tudom, mennyire fantasztikusan kényes fejecske nyugszik a vállainkon — és Mihajlovna Julia elragadóan mosolygott.

— Nagyon köszönöm — mondotta Petrovna Borbála udvarias és előkelő főhajtással.

— Annál is inkább örülök — folytatta a kedveskedését örvendezve, sőt a kellemes izgalomtól el is pirulva Mihajlovna Julia — mert azon kellemetlenségen kívül, hogy ő ke-

gyednél lehet, őt most még oly szép, mondhatnám: magasztos érzés . . . részvét . . . (itt a „szerencsétlenre“ nézett) . . . és . . . és épen a templom előcsarnokában . . .

— Ez a fölfogás becsületére válik kegyednek — hagyta helyben Petrovna Borbála fenségesen. Mihajlovna Julia gyorsan odanyújtotta a kezét és Petrovna Borbála készséggel érintette meg azt az ujjával. Az általános benyomás igen szép volt, a jelenlevők közül némelyek arca meglepedettséget fejezett ki s több édeskés és keresett mosolygás is volt látható.

Egy szóval az egész város előtt egyszeribe nyilvánvalóvá lett, hogy eddig is nem Mihajlovna Julia nézte le Petrovna Borbálát, nem ő vizitelt Petrovna Borbálánál, hanem ellenkezőleg: Petrovna Borbála „tartotta kellő korlátok közt Mihajlovna Juliát, aki bizonyára gyalog is elszaladt volna ahoz vizitet tenni, csak biztos lett volna afelől, hogy Petrovna Borbála nem kergeti ki“. A Petrovna Borbála tekintélye hihetetlenül nagyra nőtt.

— Üljön föl hát, kedvesem — mutatott Petrovna Borbála Lebjadkin kisasszonynak az odagördült hintóra. A „szerencsétlen“ örömmel futott a hintó ajtajához, ahol felsegitette a lakáj.

— Mi az! kegyed sántit? — kiáltott föl Petrovna Borbála ijedten és elsápadva. (Ezt akkor mindenki észrevette, de nem értette.)

A hintó elgördült. A Petrovna Borbála háza igen közel volt a székesegyházhoz. Liza később elbeszélte nekem, hogy Lebjadkin kisasszony a kocsikázás egész három perce alatt hiszterikusan nevetett, Petrovna Borbála pedig „mintha csak magnetikus álomba merült volna“. Ez a Liza a saját kifejezése volt.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

ELSŐ RÉSZ.

I. FEJEZET. — Bevezetés helyett néhány szó a nagyon tisztelt Verhovszkij Trofimovics István életrajzából	3
II. FEJEZET. Harry princ. házasság.....	48
III. FEJEZET. Mások bűnei	102
IV. FEJEZET. A sánta leány.....	162

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

